

JAARBOEKJE

VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

VAN

LEIDEN EN OMSTREKEN

1961

GEDRUKT VOOR DE VERENIGING „OUD-LEIDEN”
DOOR A. W. SIJTHOFF'S UITG.MIJ N.V. TE LEIDEN

LEIDS JAARBOEKJE

1961

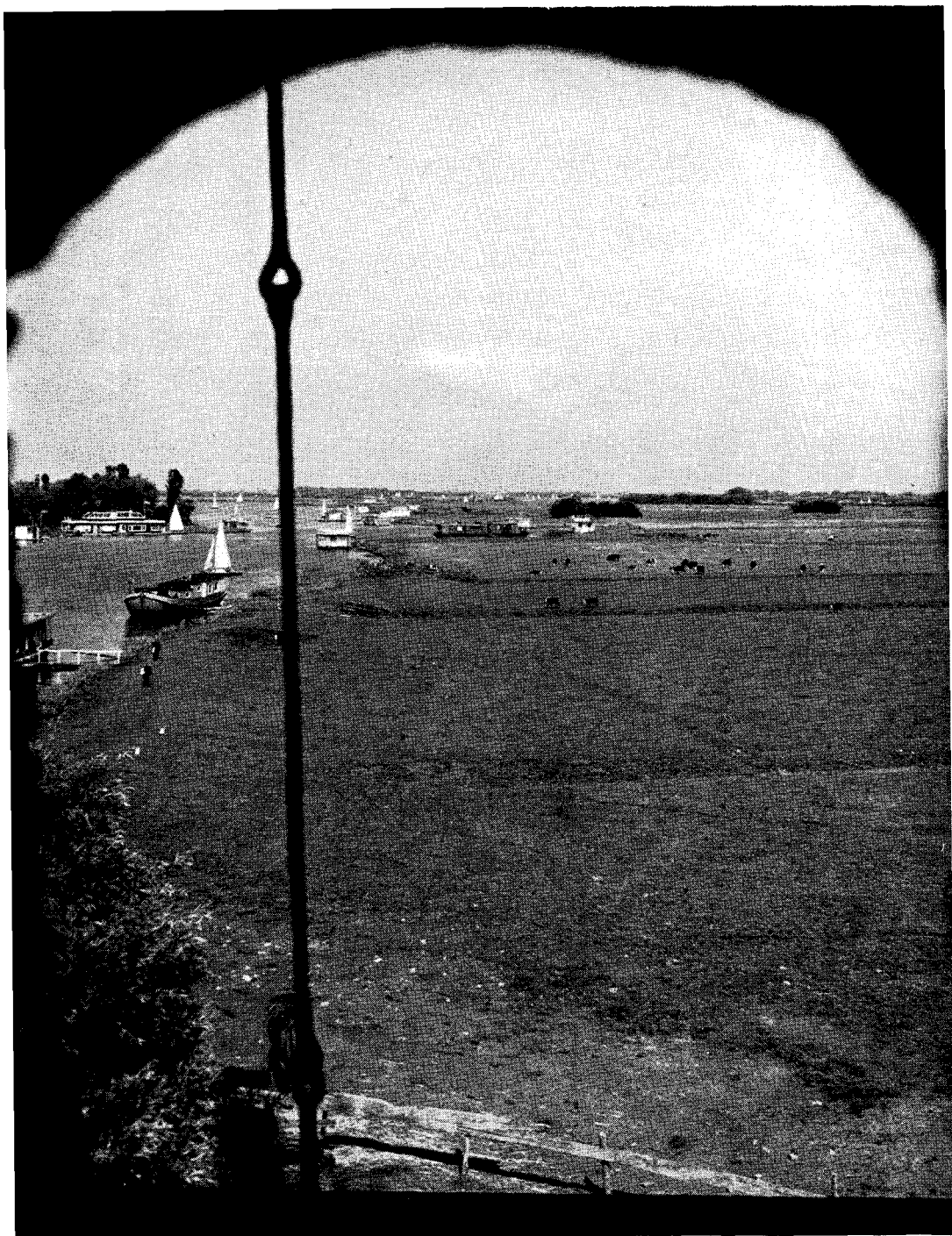

Foto A. G. van der Steur, zomer

GEZICHT VANUIT DE MOLEN

naar het noorden, links de Leede

Zie blz. 115

J A A R B O E K J E

VOOR

GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

VAN

LEIDEN EN OMSTREKEN

1961

DRIE EN VIJFTIGSTE DEEL

**GEDRUKT VOOR DE VERENIGING „OUD-LEIDEN”
DOOR A.W. SIJTHOFF'S UITG.MIJ N.V. TE LEIDEN**

WOORD VOORAF

Kort vóór het ter perse gaan van het Leids Jaarboekje 1961 overleed Mejuffrouw F. A. **LE POOLE**, sedert 1937 lid van de commissie voor de redactie. Vooruitlopend op het levensbericht in het Jaarboekje 1962 wil de redactie hier allereerst met warme erkentelijkheid gedenken, wat Mejuffrouw **LE POOLE** gedurende zovele jaren ook voor het Leids Jaarboekje heeft gedaan. Naast haar talrijke eigen bijdragen had zij de zorg voor de levensberichten, een taak waar zij zich steeds met veel ijver van gekwetten heeft.

Het 53ste deel van ons jaarboekje, dat thans het licht ziet, bevat door een samenloop van omstandigheden voor een groot deel bijdragen over onderwerpen, welke geen betrekking hebben op de stad, derhalve op de Rijnlandse gemeenten, de oude ambachten. De redactie meent, dat dit zeer gelukkig samenvalt met de verhoogde belangstelling, welke een groot aantal Rijnlandse gemeentebesturen de laatste jaren voor het werk van Oud-Leiden aan de dag legt. Uiteraard zullen niet alle gemeentebesturen ieder jaar een artikel betreffende hun gemeente in het Leids Jaarboekje vinden. Indien men echter het in 1958 verschenen *Register op de jaarboekjes voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken 1904-1958*¹⁾, dus de eerste 50 delen van ons jaarboekje, doorkijkt, dan blijkt, dat de behandelde onderwerpen vrij aardig verdeeld zijn. Een belangrijk punt in deze is of belangstellenden in een bepaalde gemeente, streek of buurt bereid zijn onderzoekingen te doen en deze te publiceren.

Het feit dat dit jaar toevallig de nadruk op de ambachten van Rijnland is gevallen betekent niet dat men over de stad Leiden is uitgepraat. Ook hier geldt of er schrijvers zijn, die tijd en gelegenheid hebben iets bij te dragen.

Nieuwe kopij voor het komende jaarboekje wordt gaarne zo spoedig mogelijk ingewacht, liefst uiterlijk 15 september 1961.

DE REDACTIE

¹⁾ Te verkrijgen bij de secretaris van de Vereniging „Oud-Leiden” ad f 3.— per stuk excl. porto.

VERENIGING „OUD-LEIDEN”

OPGERICHT OP 5 NOVEMBER 1902

door

PROF. DR. P. J. BLOK EN **MR. DR. J. C. OVERVOORDE**

Erepenning der Gemeente Leiden 1952

De vereniging heeft in eigendom het uit c. 1650 daterende woonhuis Kloksteeg nr. 2 ; en het c. 1661 gebouwde woonhuis Oranjegracht nr. 83, waar eertijds het weversambacht werd uitgeoefend.

BESTUURSKAMER : Regentenkamer van het Brouchovenhof, Papen-gracht 16.

BESTUUR :

DR. W. C. BRAAT (1931), **Voorzitter**.

A. BICKER CAARTEN (1936), *Onder- Voorzitter*.

P. L. GILLISSEN (1957), *Secretaris*, Burggravenlaan 48, tel. 24851.

MR. P. DE CLERQ (1958), *Penningmeester*, Langebrug 8a, girorek. ver. „Oud-Leiden” 175228.

E. PELINCK (1949).

IR. H. A. VAN OERLE (1957).

Mejuffrouw A. J. VAN NIENES (1954).

Mejuffrouw MR. A. J. VERSPRILLE (1960).

JHR. MR. F. H. VAN KINSCHOT, aangewezen door het Gemeentebestuur (1946).

IR. D. Y. LEM (1957), *Directeur der Gemeentewerken*.

E. W. J. H. DE LIAGRE BÖHL (1959), aangewezen door het L.S.C.

Mejuffrouw W. M. J. DE BOER (1960), aangewezen door de V.V.S.L.

Leden van verdienste: **G. VAN DER MARK** (1954)

Voor aanmelding nieuwe leden en administratie ledenlijst:

Het Secretariaat.

CONTRIBUTIE: f 7,50; Juniores tot 21 jaar en Studenten: f 3,50.

Commissie voor de redactie van het Leids Jaarboekje

Ingesteld december 1902

E. **PELINCK** (1938), *Voorzitter*.

Mejuffrouw I. **VANDEN BOSCH** (1958), *Secretaresse*, Boerhaavelaan 22.

Mejuffrouw F. A. **LE POOLE** (1937). †

Mejuffrouw **MR. A. J. VERSPRILLE** (1956).

A. **BICKER CAARTEN** (1954)

W. F. VAN DER BURGH (1958).

Voor kopij Leids Jaarboekje*

het *Secretariaat* der Redactiecommissie.

Commissie „Het Leidsche Woonhuis”

(Beheerster van het gelijknamige Fonds, waarin
opgenomen het legaat **MR. E. RIJKE**)

Ingesteld 1 juni 1945

PROF. MR. H. F. W. D. FISCHER (1958), *Voorzitter*.

A. **BICKER CAARTEN**, *Secretaris*, Maredijk 23, tel. 24054.

G. **GROEN**, *Penningmeester*.

G. **VAN DER MARK**.

H. **TH. D. DIJKSTRA**.

Commissie voor Volkskunde

Ingesteld 11 september 1950

A. **BICKER CAARTEN**, *Voorzitter*.

Mejuffrouw L. G. **DE GRAAF**, *Secretaresse*, Johan de Wittstraat 26,
tel. 20514.

Mevrouw M. C. **BLÖTE-OBES**, Voorschoten.

H. J. **DE KORT**, Hazerswoude.

E. **PELINCK**.

L. C. J. **ROOZEN**.

DR. **CHR. C. VLAM**.

Excursie-commissie

Ingesteld 7 september 1954

J. **HENNES**, *Voorzitter*.

P. L. **GILLISSEN**, *Secretaris*, Burggravenlaan 48, tel. 24851.

DR. **CHR. C. VLAM**.

Mejuffrouw J. **SCHUURMANS STEKHOVEN**.

P. M. **SCHENK**.

Vertegenwoordiger in de **Rijnlandse Molenstichting:**

A. BICKER CAARTEN.

CORRESPONDENTEN IN RIJNLAND

Voor :

Aarlanderveen: Mevrouw F. TH. VAN DER WIND-PEEREBOOM
VOLLER (1945).

Alkemade: G. M. ZOETEMELK (1946).

Alphen aan den Rijn : E. VAN ELK (1 945).

Hazerswoude-Dorp : A. A. BOEHMER (1 958).

Hazerswoude-Rijndijk: H.J. DE KORT (1950).

Katwijk : C. VARKEVISSER (1950).

Koudekerk aan den Rijn: . . .

Leiderdorp : G. SCHEEPSTRA (1943).

Leimuiden: J. W. DE REN (1959).

Lisse: IR. A. F. DE GRAAFF (1960).

Noordwijk : PROF. L. OSWALD WENCKEBACH (1 94 1) .

Noordwijkerhout: J. J. BERGMAN (1950).

Oegstgeest: W. J. VAN VARIK (1941).

Rijnsburg: S. C. H. LEENHEER (1945).

Rijnsaterwoude: J. W. DE REN (1 960).

Voorhout:

Voorschoten: D. J. BRINKS (1940).

Warmond :

Wassenaar: L. G. OOSTERLING (1960).

Woubrugge: J. C. VAN WAGENINGEN (1953).

Zoeterwoude : J. C. BRUIGOM (1955).

JAARVERSLAG VAN DE VERENIGING „OUD-LEIDEN” OVER 1960

Alvorens over te gaan tot het vermelden van de wederwaardigheden van de vereniging dient in herinnering te worden gebracht het overlijden op 12 juni 1960, van de oud-voorzitter Dr. A. KESSEN. Gedurende een reeks van jaren heeft hij met onverflauwd enthousiasme zijn beste krachten aan de belangen van „Oud-Leiden” gewijd, totdat een slepende ziekte hem noodzaakte zijn functie neer te leggen. Dr. KESSEN, aan wie de vereniging veel dank verschuldigd is, zal in het jaarboekje worden herdacht.

Met een terugblik op het jaar 1960 mag gezegd worden, dat het jaar een rustig verloop heeft gehad. In tegenstelling tot andere jaren behoeften belangrijke acties niet te worden ondernomen.

Het bestuur moest het overlijden betreuren van vele trouwe leden.

Tegenover het bedanken voor het lidmaatschap door een aantal leden, waaronder enige, wat men noemt „Geboren en getogen Leidenaren”, staat het aanmelden van een aantal nieuwe leden, het laatste mede als gevolg van een op bescheiden wijze gevoerde propaganda. Voor het winnen van nieuwe leden wordt nog eens een dringend beroep op de medewerking van de leden gedaan.

Het bestuur was vertegenwoordigd bij onderscheidene gebeurtenissen en wel bij de overdracht van het Rectoraat der Rijksuniversiteit; de door de Rector Magnificus uitgesproken rede ter gelegenheid van de herdenking van de 385ste gedenkdag der stichting van de Leidse Universiteit; de officiële opening van de tentoonstelling „Vissend Katwijk” te Katwijk; de ontvangst ter gelegenheid van de viering van het honderdjarig bestaan van het Leidsch Dagblad; het afscheid van de Heer L. FAVIER van het Rijksmuseum van Oudheden; de algemene ledenvergadering van de Archeologische Werkgemeenschap voor Westelijk Nederland; de vergadering van de Vereniging van Belangstellenden in het Stedelijk Museum „De Lakenhal”; de bijeenkomst ter herdenking van het vijftigjarig bestaan van de Openbare Leeszaal en Biblio-

theek „**Reuvens**”; de door de Heer L. G. **OOSTERLING** te Wassenaar gehouden lezing over de geschiedenis van Wassenaar; de jaarvergadering van de Bond Heemschut; het concert van het Leids studenten muziek accoord „**Lyra Academica**” en de lezing en receptie ter gelegenheid van de herdenking van het vijf en twintig jarig bestaan van het Historisch Genootschap „**Delfia Batavorum**”, te Delft.

Het bestuur bracht, na daartoe te zijn uitgenodigd door het bestuur van de V.V.S.L., een bezoek aan het gerestaureerde clubgebouw, mede ter bezichtiging van de o.m. met medewerking van „Oud-Leiden” in een der kamers aangebrachte achttiende eeuwse schoorsteenmantel en een stucplafond, beide afkomstig uit het pand Hoogstraat nrs. 1 en 2.

BESTUUR. Tot leedwezen van het bestuur was Dr. A. **KESSEN**, zulks om gezondheidsredenen, genoodzaakt zijn functie van voorzitter neer te leggen. Als herinnering aan zijn arbeid schonk het bestuur hem een boekwerk over Spanje.

Als voorzitter werd benoemd Dr. W. C. **BRAAT**. Als ondervoorzitter de Heer A. **BICKER CAARTEN**.

De periodiek aftredende leden Ir. D. Y. **LEM** en Mr. P. **DE CLERCQ** werden in de algemene ledenvergadering herkozen.

Ter vervulling van de vacature ontstaan door het bedanken van Dr. A. **KESSEN** benoemde de algemene ledenvergadering Mejuffrouw Mr. A. J. **VERSPILLE**.

Het bestuur van de V.V.S.L. wees Mejuffrouw W. M. J. **DE BOER** aan als opvolgster van Mejuffrouw L. G. **VERSTEGEN**.

LEDENTAL. Het aantal leden bedroeg op 1 januari van het verslagjaar 916. Ingeschreven werden 42 leden. Door bedanken en overlijden verminderde het aantal met 62, zodat het aantal leden aan het eind van 1960 bedroeg 896 leden. Een achteruitgang alzo van 20 leden. Onder het aantal ingeschreven leden bevinden zich 4 junioren.

KASCOMMISSIE. De algemene ledenvergadering benoemde tot lid van de kascommissie de Heer C. P. G. **DRIESSEN** te Oegstgeest.

EXCURSIE-COMMISSIE. In de vacatures ontstaan door het nemen van ontslag door de Heren A. **BICKER CAARTEN** en H. **DE WILDE** werd voorzien door de benoeming van Mejuffrouw J. **SCHUURMANS STEKHOVEN** en de Heer P. M. **SCENK**.

De commissie adviseerde het bestuur over te houden excursies.

In de samenstelling van andere commissies kwam geen wijziging.

Het jaarverslag van de COMMISSIE HET LEIDSCH Woonhuis en het verslag van de COMMISSIE VOOR VOLKSKUNDE wordt in het jaarboekje 1961 afgedrukt.

CORRESPONDENTEN. In de vacature van correspondent te Wasenaar benoemde het bestuur de Heer L. G. ØSTERLING. In de vacature te Lisse werd voorzien door de benoeming van Ir. A. F. DE GRAAFF. De Heer P. KROEGER te Rijnsaterwoude nam wegens vertrek ontslag. In zijn plaats werd benoemd de Heer J. W. DE REN wonende te Leimuiden. Mr. A. J. SORMANI nam ontslag als correspondent te Hoogmade. Besloten werd in de vacature niet te voorzien.

Met leedwezen maak ik melding van het overlijden van de Heer P. H. ROMEIJN, die als correspondent te Warmond de belangen van de vereniging sedert 1936 heeft behartigd.

CONTACT MET LEDEN VAN COMMISSIES EN CORRESPONDENTEN. Een samenkomst vond plaats op 9 juni in het Rijksmuseum van Oudheden onder leiding van de voorzitter. Nadat de voorzitter de geschiedenis van het gebouw, waarin het museum is gevestigd had verteld, volgde een geanimeerde gedachtenwisseling over verschillende zaken ter behartiging van de belangen van „Oud-Leiden”. Tot slot werd een bezoek gebracht aan de in het museum ingerichte tentoonstelling „Huis en huisraad in de Griekse en Romeinse oudheid”.

LEZINGEN. Op 27 januari hield de Heer H.W. ALINGS, na afloop van de algemene ledenvergadering, een lezing over de geschiedenis en de betekenis van gevelstenen. De Heer G. ROOSEGAARDE BISCHOP sprak op 27 april over antieke klokken (uurwerken). „Oud-Nederlandse Tegels” was het onderwerp voor een lezing van de Heer DINGEMAN KORF Sr., op 11 oktober. De laatste lezing werd gehouden op 21 november door de Heer H. M. MENSENIDES over Den Haag en enkele van zijn oude gebouwen. Alle lezingen werden toegelicht met lichtbeelden.

EXCURSIES. Op zaterdagmiddag 28 mei maakte een dertigtal leden een rijwieltocht langs rustige wegen en wel via de Weipoort naar de Gelderswoudse plas. De terugtocht werd onderbroken voor een bezoek aan de gerestaureerde Hervormde Kerk te Zoeter-

woude (dorp), waar het gezelschap werd ontvangen door Ds. **VAN EMBDEN** en de president-kerkvoogd de Heer **VAN VLIET**. Zaterdag **18** juni toog een zeventigtal leden naar Brielle ter bezichtiging van de stad en enige oude gebouwen, waaronder de in restauratie zijnde St. Catharijne kerk. De heenreis werd onderbroken voor een boottocht op het Haringvliet voor een bezoek aan de in uitvoering zijnde werken voor het Deltaplan. De terugreis ging door het Botlekgebied. Het Legermuseum te Leiden werd bezocht op 15 oktober. Tijdens de op 26 november gehouden excursie naar 's-Gravenhage werd de deelnemers, dank zij de medewerking van onze zustervereniging „Die Haghe”, een grootse ontvangst bereid. In het gebouw van de Eerste Kamer der Staten-Generaal verwelkomde Mr. J. A. **JONKMAN**, voorzitter van de Eerste Kamer, het gezelschap, waarna hij een belangwekkende beschrijving gaf van de in 1651 gebouwde zaal, van de daaraan verbonden geschiedenis en van de aangebrachte versieringen. Hij besprak vervolgens de op de Eerste Kamer der Staten-Generaal rustende taak in ons staatsbestel. Achtereenvolgens werd een bezoek gebracht aan de Trêves-zaal, de Tweede Kamer der Staten-Generaal en aan de Oud-Katholieke Kerk, waar het gezelschap onderscheidenlijk werd ontvangen door de Heer G. **ROOSEGAARDE BISSCHOP**, wetenschappelijk ambtenaar bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, door Mr. A. F. **SCHEPEL**, griffier bij de Tweede Kamer, en door de pastoor, Prof. M. Kok. Aan het slot van de excursie betraden de leden het aan de Groenmarkt gelegen oude Stadhuis. Daar werd het gezelschap ontvangen namens het gemeentebestuur door de Heer H. M. **MENSONIDES**, gemeente-archivaris. Nadat het oudste gedeelte bezichtigd was werden verversingen aangeboden.

SUBSIDIE. Ook in het verslagjaar ontving „Oud-Leiden” een subsidie van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Uit deze subsidie werd voor het schilderen in de oorspronkelijke kleur van de hal van het hof Meermansburg aan de Oude Vest een bijdrage verleend van f 250.—. In de kosten van het schilderen van de vóór- en achtergevel van het voormalige wevershuisje aan de Oranje gracht 83 verleende het bestuur een bijdrage van f 550.—. Aan de Rijnlandse Molenstichting gaf het bestuur een bijdrage van f 250.— voor het bereiken van het door de stichting beoogde doel.

RESTAURATIE HUIS ORANJEGRACHT 83. Het bestuur spreekt zijn grote erkentelijkheid uit jegens het Rijk, de provincie Zuid-

Holland en de Gemeente Leiden voor het verlenen van financiële steun bij het restaureren van het aan de vereniging in eigendom toebehorende voormalige wevershuis aan de Oranjegracht nr. 83. Wanneer in het a.s. voorjaar ook de vóór- en achtergevel een herstelbeurt hebben gekregen, kan „Oud-Leiden” trots zijn op de beide aan de vereniging toebehorende woonhuizen.

DE RIJNLANDSE MOLENSTICHTING. De Rijnlandse Molenstichting, in wier bestuur een vertegenwoordiger van „Oud-Leiden” zitting heeft, restaureerde haar eerste molen, nl. die van de Zwanburgerpolder bij Warmond. De onderhandelingen over aankoop van twee buiten gebruik gestelde poldermolens zullen, naar wordt gehoopt, binnenkort met succes bekroond worden.

MOLEN DE VALK. Met genoegen mocht het bestuur vernemen dat op zijn indertijd genomen initiatief de gemeenteraad van Leiden besloot de molen te zijner tijd te bestemmen tot museum en daarvoor bereids een groot gedeelte van de in de molen aanwezige inventaris van de huidige bewoner, de Heer W. VAN RHIJN, aankocht.

ONDERNOMEN ACTIES. Aan Burgemeester en Wethouders van Leiden verzocht het bestuur de zich in de te slopen buitenplaats „Groenoord”, aan de Haarlemmerweg nr. 49, bevindende schoorsteenmantel Lodewijk XVI buiten de sloop te houden en deze te gelegener tijd een plaats te geven in een nader aan te wijzen gebouw.

Curatoren van de Rijksuniversiteit werd verzocht geen gehoor te geven aan de op hen uitgeoefende drang de tuin vóór het Kamerlingh Onnes Laboratorium aan het Steenschuur in te richten tot parkeerplaats voor auto's van op het laboratorium werkzame hoogleraren en leden van de wetenschappelijke staf.

Op verzoek van het bestuur werden door de zorg van de directeur van gemeentewerken de twee gevelstenen afkomstig van de afgebroken Gansoordbrug, voorstellende een gans en een korf, in de vleugels van de nieuwe brug, aan de zijde van de Hooigracht, ingemetseld.

Burgemeester en Wethouders van Leiden deelden het bestuur mede, dat de Gemeenteraad besloot tot demping van het laatste gedeelte van het Levendaal en diens gevolg op het door „Oud-Leiden” in 1958 ingezonden adres niet tot demping over te gaan afwijzend beschikte.

Tijdens een onderhoud met regenten van het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis, bleek dat de, in 1959, door het bestuur in het werk gestelde pogingen, de regentenkamer in het weeshuis en de zich daarin bevindende inventaris te behouden, resultaat hebben opgeleverd in die zin, dat tussen regenten en curatoren van de Rijksuniversiteit een alleszins bevredigende oplossing werd gevonden.

Mede dank zij de bemoeiingen van onze correspondent te Oegstgeest, de Heer **W. J. van VARIK**, is het gelukt voor het sedert enige jaren onbewoonde, aan de Wytttenbachweg nr. 6, te Oegstgeest, gelegen huis „Torenvliet” een koper te vinden en wel de Heer **A. KRET**, apotheker te Leiden. Door de verkoopster, de gemeente Oegstgeest, zijn bij de verkoop zodanige voorwaarden gesteld, dat het voortbestaan van het huis in de verre toekomst is verzekerd. Het huis zal door de Heer **KRET** onder toezicht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg worden gerestaureerd.

GESCHENKEN. De Heer **H. F. ROMAN** verraste het bestuur met een aantal prachtige foto's van verschillende oude gebouwen te Leiden en van molens in de nabijheid van de stad. Dr. **H. C. BLOTE** te Voorschoten schonk een in 1845 uitgegeven boekje met een beschrijving en de geschiedenis van de stad Leiden. De Rijnlandse Molenstichting zond een door de Heer **A. BICKER CAARTEN** samengesteld overzicht van de nog aanwezige watermolens in het voornaamste Zuid-Hollandse plassengebied.

LIDMAATSCHAPPEN. „Oud-Leiden” trad toe als lid van de Vereniging van Belangstellenden in het Stedelijk museum „De Lakenhal”.

RONDLEIDINGEN. Door drukke werkzaamheden van hen die de eerstejaars studenten in de groentijd plachten rond te leiden door de stad moest in de wijze van rondleiden verandering worden gebracht. Ouderejaars studenten verzorgden de rondleidingen, nadat zij daarvoor door ons bestuurslid Mejuffrouw **Mr. A. J. VERSPRILLE**, gemeente-archivaris, grondig waren onderricht.

Gezien het opgewekte verenigingsleven in het afgelopen jaar stelt het bestuur zich voor alles te doen wat in zijn vermogen is om de vereniging tot zo groot mogelijke bloei te brengen zulks in het belang van het aloude Leiden en zijn omgeving.

P. L. GILLISSEN, secretaris

VERENIGING „OUD LEIDEN” JAARVERSLAG

1960

VERLIES EN WINST

BALANS 1961

1. Postcheque- en Girodienst		f 2026.25	
2. Amsterdamse Bank . . .		„ 1 104.21	
3. Rijkspostspaarbank . . .		„ 6662.34	
4. Contributie 1958	f 16.50		
5. Contributie 1959	„ 48.—		
6. Contributie 1960	„ 6031.—	„ 157.50	f 7.50
7. Contributie 1961			„ 548.—
8. Subsidie.			„ 1450.—
g. Jaarboekjes (verkoop) . .	„ 231.60	„ 25.60	
10. Registers	„ 15.—		
11. Lezingen en excursies .	f 628.32		
12. Incassokosten en Porti. .	„ 50.51		
13. Kosten Jaarboekje 1960 .	„ 5135.74		
14. Bijdragen verenigingen .	„ 65.50		
15. Klok St. Lodewijkstoren .			„ 250.—
16. O.K. en W., opgravingen			„ 750.—
17. Onk. Secretaris en Penningm.. . . .	„ 2 24.63		
18. Comm. „Leidsch Woon- huis”			„ 360.—
19. Portier Brouchovenhof .	„ 30.—		„ 6.25
20. Verz. invent. Bestuurs- kamer	„ 10.—		
21. Diversen.	„ 10.35		
22. Interest		„ 105.22	
23. Fonds Bijz. Publicaties. .			„ 3701.10
24. Jubileumfondse			„ 1000.—
25. Kapitaal			„ 1903.05
Saldo winst	„ 292.27		
	<u>f 6447.32</u>	<u>f 6447.32</u>	<u>f 9975.90</u>
			<u>f 9975.90</u>

Gezien en accoord:
Leiden, 24 januari 1961.

De Kascommissie :

w.g. O. C. D. IDENBURG-SIEGENBEEK VAN HEUKELOM

C. P. G. DRIESSEN

De Penningmeester :

w.g.P. DE CLERCQ

VERSLAGEN VAN DE COMMISSIES

COMMISSIE „HET LEIDSCHE WOONHUIS” OVER 1959 EN 1960

De in het vorig verslag uitgesproken verwachting dat door goede samenwerking spoedig het wevershuis Oranjebracht 83 zou zijn gerestaureerd, is grotendeels in vervulling gegaan. Nadat in het najaar 1959 de laatste bewoonster overeenkomstig haar eigen wens het pand had verlaten, kon de laatste hand aan de voorbereiding van de restauratie worden gelegd. Daar met een volledige restauratie ten minste **f 23.000.—** zou zijn gemoeid, moesten de werkzaamheden met het oog op de beperkte middelen eenvoudiger worden aangepakt.

Dank zij toekenning van een subsidie van het Rijk, de provincie Zuid-Holland en de gemeente Leiden en van een premie voor de woningverbetering was het mogelijk het dak volledig te vernieuwen en inwendig te doen wat noodzakelijk was om het pand in een bewoonbare staat te brengen. Het is de bedoeling in het voorjaar 1961 de vóór- en achtergevel onder handen te nemen.

Sinds 1 december 1960 is het huis verhuurd aan de jonge kunstenaar **REIN DOOL**, die onze commissie door verschillende gezaghebbende personen warm was aanbevolen. Onze commissie heeft het volste vertrouwen dat de familie **DOOL** het pand op waardige wijze zal bewonen, waardoor de bijzondere indeling van het 17de eeuwse wevershuis volledig tot haar recht zal komen.

De herstelwerkzaamheden zijn tot onze grote tevredenheid door de fa. Oudshoorn onder leiding van de leden der commissie **H. TH. D. DIJKSTRA** en **G. VAN DER MARK** uitgevoerd. Helaas bleek tijdens het werk dat een veel ingrijpendere restauratie noodzakelijk was dan aanvankelijk was gedacht. Onze commissie vertrouwt ook voor de hogere kosten subsidie van de overheid te ontvangen. Al zijn de werkzaamheden uitwendig nog niet voltooid, aan het welslagen behoeft niet te worden getwijfeld. Aan allen, die daaraan hebben medegewerkt, wordt reeds nu hulde en dank gebracht.

Hoewel nog geen definitieve afrekening is ontvangen, kan nu

reeds worden medegedeeld dat de totale kosten rond *f* 18.000,— zullen bedragen.

Aan het woonhuis Kloksteeg 2 werden de noodzakelijke onderhoudswerken uitgevoerd. Daar in het huis, dat op uitstekende wijze wordt bewoond, thans Maison d'Esthetique is gevestigd, zullen de bezoekers van dit instituut voor huidverzorging tevens in de gelegenheid zijn kennis te nemen van het belangrijke 16de eeuwse interieur.

De Vereniging „Oud-Leiden” kan trots zijn op het bezit van de panden Kloksteeg 2 en Oranjegracht 83.

A. BICKER CAARTEN, secretaris

COMMISSIE VOOR VOLKSKUNDE OVER 1960

De Commissie voor Volkskunde heeft dit jaar geen twee bijeenkomsten georganiseerd. Bij wijze van voorjaarsbijeenkomst werden de belangstellenden in de gelegenheid gesteld een lezing bij te wonen gehouden door de Heer A. BEKER CAARTEN voor de Nederlandse Genealogische Vereniging. Het onderwerp was de genealogie van enige Rijnlandse molenaarsgeslachten.

De najaarsbijeenkomst was een „spectacle coupé”. De Heer S. C. H. LEENHEER uit Rijnsburg sprak over het kolven op het ijs aldaar en Mej. DE GRAAF vertelde over oude gebruiken die in de taal voortleven. Wederom genoot de commissie gastvrijheid in het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie, dank zij de welwillendheid van de ondt-directeur, Dr. H. C. BLÖTE.

Op 1 september bezochten de voorzitter, de secretaresse en de commissieleden Mevrouw BLÖTE en de Heer DE KORT de Volkskundedag in het Openluchtmuseum in Arnhem. Het was een prettige ervaring met zoveel volkskundigen tezamen te zijn en te genieten van al het interessante dat geboden werd.

De secretaresse is weer te gast geweest bij de Haarlemse zustercommissie. Dr. B. VAN DEN BERG hield een lezing over de volkstaal bij PIETER LANGENDIJK.

De commissie ontving tot haar vreugde weer enige Rijnlandse volksverhalen van de heer J. C. LUNENBURG, die een plaats zullen vinden in het Leids Jaarboekje. Met de Heer W. BODRIJ werd correspondentie gevoerd over een aantal Leidse uitdrukkingen, waar-

van een lijst eveneens in het Leids Jaarboekje zal worden opgenomen.

Het tijdschrift *Neerlands Volksleven* staat ook steeds open voor publicaties van de commissie, verslagen van de bijeenkomsten verschijnen erin. Ook mag wel gememoreerd worden dat de plaatselijke pers dergelijke verslagen regelmatig opneemt.

De voorzitter publiceerde een boekje getiteld „In Holland staat een molen”, dat het leven op een Rijnlandse watermolen schildert.

De Heer **PELINCK** leidde op verzoek van de Heimatverein Lilienthal uit Lilienthal bij **Bremen** een groep volkskundigen door Leiden rond, waarbij voornamelijk hofjes werden bezocht.

Een liedje, dat Mevrouw **BLÖTE** had ingezonden in *Neerlands Volksleven*, werd door de Heer **VINK** voor de radio gezongen in een volkskundig programma.

De commissie is niet ontevreden over de medewerking en de belangstelling die zij in het afgelopen jaar heeft ondervonden en hoopt in het komende jaar op de ingeslagen weg voort te gaan.

L. G. DE **GRAAF**, secretaresse

KORTE KRONIEK VAN LEIDEN EN OMSTREKEN 1960

Van de personen, bij wier overlijden een * is geplaatst,
is in dit Jaarboekje een levensbericht opgenomen.

JANUARI

- 4 Met het openen van de kluis heeft de burgemeester van Leiden het vernieuwde gebouw van de Coöperatieve Boerenleenbank „Leiden-Oegstgeest” aan het Rapenburg officieel geopend.

Met het gebruikelijk feestvertoon gaan de Leidse kerstbomen op twee verbrandingsplaatsen in vlammen op; dergelijke gebeurtenissen hadden ook in de omliggende gemeenten plaats.

- 5 Na een diensttijd van bijna 54 jaren wordt onder grote belangstelling afscheid genomen van L. **FAVIER**, hoofd van het dienstpersoneel van het Rijksmuseum van Oudheden.

H. W. **ARTS** aanvaardt zijn functie als directeur van het Leids Volkshuis; laatstelijk stond hij aan het hoofd van een internaat voor Moslemse jongens in Pakistan.

Commissarissen van de N.V. Koninklijke Begeer te Voor- schoten delen mede, dat aan Jhr. Ir. A. C. **VON WEILER**, directeur der vennootschap, met ingang van 1 januari eervol ontslag is verleend; Mr. S. A. C. **BEGEER** volgt hem op.

Het jubilerende college van kerkcollectanten der Leidse Hervormde Gemeente, dat op 1 januari zijn 150-jarig bestaan herdacht, houdt in de consistorie van de Pieterskerk een druk bezochte receptie.

P. A. **WERNINK** Jr., directeur van de N.V. Wernink's Beton Maatschappij te Leiden, ontvangt van het departement Leiden van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel de gouden penning en het daarbij behorende diploma in verband met zijn veertig-jarig dienstjubileum.

- 6 De traditionele nieuwjaarsbijeenkomst van de Kamer van

JANUARI

Koophandel en Fabrieken voor Rijnland heeft plaats in „De Lakenhal”.

Overleden op 74-jarige leeftijd M. J. **DOOL**, die vele jaren voorzitter is geweest van de Christelijke Gymnastiekvereniging „Jahn”.

8 De burgemeester van Noordwijkerhout is aangewezen als hoofdingeland voor het gebouwd eigendom van het hoogheemraadschap van Rijnland ter voorziening in de vacature, ontstaan door het bedanken van C. J. **VAN DER HOEVEN**, vooreen burgemeester van Voorschoten.

18 De Leidse gemeenteraad besluit tot aankoop van een schilderij van **JAN VAN GOYEN**, voorstellende een ijsgezicht.

Viering van het vijftig-jarige jubileum van de Ned. Christelijke Bond van Textielarbeiders, afd. Leiden.

20 De wethouder van Onderwijs, J. C. **VAN SCHAIK**, opent de beroepen-tentoonstelling, die door het Gewestelijk Arbeidsbureau met royale medewerking van het bedrijfsleven, het onderwijs en de vakbeweging is ingericht, in de Regionale Werkplaats voor Vakopleiding van Volwassenen aan de Rooseveltstraat in Leiden-zuidwest.

20-28 Feestelijkheden in verband met het twaalfde lustrum van de Vereniging van Vrouwelijke Studenten; Koningin **JULIANA** aanwezig te midden van haar oud-clubgenoten; burgerij-dagen en viering in universitaire kring met een intocht van de reünisten; H.K.H. Prinses **BEATRIX** maakt deel uit van de erewacht, welke de reünisten tijdens hun tocht door de stad begeleidt.

23 De interessante keuzetentoonstelling „Openbaar Kunstbezit” in „De Lakenhal” wordt officieel geopend door de burgemeester van Leiden.

Overleden in de ouderdom van 81 jaar P. **VAN DER KWAAK**, een bekende en zeer geziene figuur in Leiderdorp, die in het openbare leven vele functies vervulde.

Overleden in de ouderdom van 84 jaar oud-notaris **SIMON JAN RUIZVELD**; zijn werkzaamheden hebben zich voornamelijk in Leiderdorp geconcentreerd.

JANUARI

Onder grote belangstelling wordt de zo plotseling overleden adjudant van politie te Katwijk, **LEENDERT DE JONG**, ter aarde besteld.

De Christelijke gemengde zangvereniging Hosanna te Benthuizen viert haar zilveren jubileum.

- 28 Officiële opening door Prins **BERNHARD** van de Leidse **studenten-sterflat** aan de Haagweg.

Overleden op 69-jarige leeftijd **MR. W. DE CLERCQ**, één der **meest** bekende advocaten in de Sleutelstad en een persoon, die zich op vele terreinen van het gemeentelijk leven zeer verdienstelijk heeft gemaakt. *

FEBRUARI

- 2 Gouden jubileum van de **Gymnastiek-vereniging** Brunhilde; de presidente, Mevrouw **DIEBEN-KONINGS**, viert als zodanig eveneens dit jubileum.

- 6 Overleden in de ouderdom van 84 jaar Prof. Dr. A. J. **DE SOPPER**, emeritus-predikant van de Hervormde kerk en oud-hoogleraar aan de Rijksuniversiteiten van Groningen en Leiden.

- g Rectorale rede van Prof. Mr. J. E. **JONKERS** ter gelegenheid van de viering van de 385ste Dies der Leidse Hogeschool; de viering heeft een bijzonder accent door de overhandiging van een nieuw Corpsvaandel voor het L.S.C.

Installatie van P. **FAKKEL** als lid van de Leidse gemeenteraad voor de P.v.d.A.-fractie; de nieuw benoemde vervult de vacature van het onlangs overleden raadslid C. F. **LARDEE**.

- 19 Prof. Dr. **J. VAN DEN HANDEL** aanvaardt het ambt van buitengewoon hoogleraar in de natuurkunde, speciaal voor thermodynamica en magnetisme.

- 22 Overleden in de ouderdom van 75 jaar Prof. Dr. W. A. **GODDIJN**, die na een unieke Leidse wetenschappelijke loopbaan in 1952 aftrad als hoogleraar in de farmacografie, galenische farmacologie en receptuur.

- 23 Overleden te Amsterdam op 67-jarige leeftijd Prof. Dr. A. **KUYPERS**, oud-buitengewoon hoogleraar aan de Leidse Universiteit.

FEBRUARI

De Ned. R.K. Middenstandsbond, afd. Leiden, houdt een druk bezochte receptie in „Het Gulden Vlies” in verband met haar gouden feest.

- 29 De Leidse gemeenteraad voteert **maximaal f 50.000.—** van het vermogen van de Stichting Burgerijfonds voor de bouw van een cultureel centrum, waarvan de exploitatie door de Stichting „Kunst en Ontspanning” ter hand zal worden genomen.

MAART

- I Eeuwefeestviering van het Leidsch Dagblad; de Kokschool biedt een imposante taart aan onder begeleidende muziek van de Koninklijke Militaire Kapel, die voor deze gelegenheid naar Leiden is gekomen; een weelde van bloemen omlijst de drukke receptie in de Lakenhal.
- 3 De wethouder van Openbare Werken, A. J. **JONGELEEN**, slaat de eerste paal op een terrein aan de Churchilllaan, voor het bejaardencentrum, in tegenwoordigheid van een groot aantal genodigden en het bestuur van de Stichting tot Exploitatie van Bejaardencentra; de bouw zal circa anderhalf jaar in beslag nemen.
- 5 Ingevolge een besluit van de minister van Binnenlandse Zaken zal ook in Leiden en Oegstgeest, die in het verband Bescherming Bevolking een geheel vormen, een groep gewone dienstplichtigen die geen mobilisatiebestemming hebben gekregen, worden opgeroepen om te worden ingeschreven voor dienstverrichting bij de organisatie Bescherming Bevolking. Officiële opening van het eerste Hervormde Jeugdhonk „De Smidse” in Leiden-zuidwest aan de Titus Brandsmalaan door de wijkpredikant Ds. H. **BOUTER**.
- 8 Receptie in „Het Gulden Vlies” ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Leidse Christelijke Besturenbond.
- 16 Overleden in de ouderdom van 80 jaar H. G. **DE BOER** te Noordwijk, die in het Noordwijkse katholieke- en onderwijsleven een belangrijk man was.
- 17 Overleden op 66-jarige leeftijd J. **VAN DEVENTER**, oud-onderdirecteur van de N.V. Verenigde Touwfabrieken te Zoeterwoude en een vooraanstaande figuur in de Leidse industriële wereld.

MAART

- 19 Plechtige installatie van L. **DE KOOL** tot burgemeester van Voorschoten.
- 21 Officiële heropening van het vernieuwde diaconale centrum van de Leidse Hervormde Gemeente aan de Oude Rijn (**Huis-**zitten huis) ; grote waardering voor ingrijpende restauratie.
- De Leidse gemeenteraad benoemt met algemene stemmen Mevrouw H. A. M. **NIJWEIDE-VINTGES** tot directrice van de H.B.S. voor Meisjes.
- De Leidse gemeenteraad aanvaardt con amore de schenking van het archief van de molen „**De Valk**” en het archief van de familie **VAN RHIJN**; aankoop van de inventaris van die molen.
- 26 De Vereniging voor Vreemdelingenverkeer vermeldt in het jaarverslag, dat Leiden het vorige jaar door 16.076 buitenlanders is bezocht.
- 28 Onder grote belangstelling wordt in de Lakenhal het feit herdacht, dat de Openbare Leeszaal en Bibliotheek „**Reuvens**” een halve eeuw geleden werd opgericht.
- De afd. Leiden van de Ned. Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen uit de Bezettingstijd houdt een jeugdbijeenkomst in de Stadsgehoorzaal ter gelegenheid van de vijftiende herdenking van de bevrijding en van het derde lustrum van de Leidse Expogé.
- 29 Dr. J. J. M. **BEENAKKER** aanvaardt het ambt van lector aan de Universiteit in de experimentele natuurkunde met een openbare les.
- 30 Officiële opening van de elfde jaarlijkse bloemententoonstelling „**De Keukenhof**” te Lisse door Prinses **IRENE**.
- Receptie in het veilinggebouw Flora te Rijnsburg ter gelegenheid van het feit, dat T. **KRALT** onlangs benoemd is tot Ridder in de Kroonorde van België.
- Officiële opening van de nieuwe sociëteit „**Horus**” van de Leidse Studentenvereniging Catena aan het Rapenburg **127**; Prof. Dr. Sj. **GROENMAN** houdt een voordracht in het Groot Auditorium.
- 3 **1** De Christelijke Oratoriumvereniging Excelsior te Katwijk viert haar gouden jubileum.

APRIL

- 1 In tegenwoordigheid van vele genodigden opent de Leidse wethouder van de Bedrijven, Mr. J. **DRIJBER**, de elfde **Paasvebo**.
- 4 Officiële ingebruikneming van de nieuwe leslokalen van de Gemeentelijke Bedrijfstechnische School door de burgemeester van Leiden.
- 5 Overleden op **44-jarige** leeftijd, geheel onverwachts, J. **VAN LEEUWEN**, hoofd van de Hervormde VGLO-school in het Noordeinde, een bekend figuur in de kring van het Christelijk jeugdwerk.
- 6 De firma Peek en Cloppenburg opent haar vernieuwde zaak aan de Breestraat, die een ingrijpende verbouwing heeft ondergaan.
- 8 Prof. Jhr. Mr. H. F. **VAN PANHUYS** aanvaardt het ambt van gewoon hoogleraar in het volkenrecht met het uitspreken van een oratie.
- g De afd. Leiden van de Algemene Bedrijfsbond Textiel en Kleding „**De Eendracht**” houdt receptie ter gelegenheid van haar gouden jubileum.
- 11 De nieuwe Lammenbrug op de grens **Zoeterwoude/Leiden** wordt officieel open gesteld door de Commissaris der Koningin.
- 12 Officiële opening van het zeer moderne laboratorium voor de Biochemie aan de Wassenaarseweg door de **president-curator** Dr. J. E. baron **DE Vos VAN STEENWIJK**.
F. **RIPPEN** neemt ontslag als lid van de gemeenteraad van Noordwijk, alwaar hij fractie-voorzitter was van de P.v.d.A.
- 14 Bij K.B. is benoemd tot gasthoogleraar te Leiden voor het bezetten van de Lorentz-leerstoel Prof. E. W. **MONTROLL**, thans hoogleraar aan de Universiteit van Maryland (USA).
- 15 Kasteel „Oud-Wassenaar” is vijftig jaar als hotel in gebruik.
- 18 Vacantie-trip van het Rode Kruisschip „**J. Henry Dunant**” met zeventig chronische patiënten uit Leiden en omgeving aan boord.
Officiële opening van de tentoonstelling „Toonschaal ‘60” te Voorschoten.

APRIL

- 20 In een plechtige bijeenkomst in de Pieterskerk wordt het zesde internationale gastro-enterologisch congres geopend, dat ongeveer 800 deelnemers telt uit 36 landen.

Jonkvrouwe L. H. baronesse **SCHIMMELPENNINGK VAN DEK OYE** heeft een stichting opgericht, die zich ten doel stelt het kasteel „Duivenvoorde” te Voorschoten als cultuur- en natuurmonument te behouden.

- 23 Inluiden op St. **Jorisdag** van de feestelijkheden door de Vereniging „De Nederlandse Padvindsters”, die het gouden jaar gaan begeleiden met het Verkennen.

Ondanks kille voorjaarsdag stralend bloemencorso door de bollenstreek.

- 24 Overleden op 79-jarige leeftijd de welbekende piano- en danslerares **CORRY DE WEKKER**; met haar is een bekend pedagoog op muziek- en dansgebied heengegaan.

- 25 Negen ministers bezoeken de stad om kennis te maken met de Universitaire problemen.

- 26 Overleden te Bilthoven op 82-jarige leeftijd Prof. Dr. W. J. **DE HAAS**, oud-hoogleraar te Leiden in de natuurkunde en de meteorologie.

- 28 De groente- en fruithandel van G. **DE KONING** te Leiderdorp bestaat honderd jaar.

- 29 Zilveren jubileum van Dr. B. A. **VAN PROOSDIJ** als adjunct-directeur der N.V. Boekhandel en Drukkerij v.h. E. J. Brill.

- 30 Overleden te Hilversum op 77-jarige leeftijd P. A. **COLIJN**, oud-burgemeester van Boskoop en van Alphen a/d Rijn.

Feestelijkheden in verband met de verjaardag van H.M. Koningin **JULIANA**; verscheidene ingezetenen van Leiden en omstreken ontvangen een koninklijke onderscheiding.

MEI

- 2 Mejuffrouw E. G. **BOS** neemt na 53 jaar afscheid van het Christelijk kleuteronderwijs aan de Middelstegracht, alwaar zij eerst leerlinge was en later als assistente, kleuteronderwijzeres en gedurende 35 jaar als hoofd heeft gefungeerd.

MEI

- 4 Traditionele Stille Tocht van duizenden Leidenaars op de vooravond van de Bevrijdingsdag langs het **Bevrijdingsmonument** nabij de molen „**De Valk**”, vooraf gegaan door een dodenherdenking in de Pieterskerk.
- 5 Bevrijdingsdag wordt in dit lustrumjaar op grootse wijze gevierd. De optocht „**Holland vrij**” gaat onder stralende voorjaarshemel door Leidens straten.
- 6 Grote belangstelling voor aankomst van de Floriade-postkoets in Leiden, die Turkse tulpebollen meebracht.
De Koninklijke Algemene Vereniging voor Bloembollencultuur viert haar 100-jarig bestaan.
- 7 In de ouderdom van 61 jaar overleden dokter A. **VAN DER BIJL** te Oudewetering, die een vooraanstaande figuur is geweest in het maatschappelijke en het verenigingsleven.
- 10 In de ouderdom van 65 jaar overleden K. J. **GRULLEMANS**, een bekende figuur in de bollenwereld en mede-oprichter van „**De Keukenhof**”.
Receptie ter gelegenheid van het gouden feest van de **Muziekvereniging „Soli Deo Gloria”** te Noordwijk.
- 12 Officiële opening van de nieuwe Christelijke Nijverheidsschool aan de Hoogwakersbosstraat te Noordwijk aan Zee.
- 13 Teraardebestelling van het stoffelijk overschot op de begraafplaats „**Rhijnhof**” van J. E. **BOLLIN**, een bekend tandheekkundige in de Sleutelstad, die op 78-jarige leeftijd in Wassenaar is overleden.
Prof. Dr. A. **QUISPEL** aanvaardt het ambt van gewoon hoogleraar in de experimentele plantkunde.
- 14 Gouden lustrum van het Leidse Harmoniegezelschap „**De Post**”.
Expositie „**Huis en huisraad in de Griekse en Romeinse oudheid**” in het Rijksmuseum van Oudheden.
- 17 De Leidse afdeling van de Ned. Kappersbond „**Ons Belang**” viert haar gouden feest ter gelegenheid waarvan een receptie in „**Zomerzorg**” plaats vindt.
- 20 Prof. Dr. J. **KEUNING** aanvaardt het ambt van gewoon hoog-

MEI

leraar aan de Universiteit in het volksrecht en de rechtsontwikkeling in de niet-westerse samenlevingen met een oratie over „**Enkele** vraagstukken van de rechtsbedeling naar ongeschreven volksrecht in Afrika”.

De Raad der gemeente Warmond besluit tot aankoop van het Huys te Warmont.

20-21 Tweedaags congres voor de amateurfilmers uit alle delen van het land in de Stadsgehoorzaal.

24 De inspectrice van het gymasiaal en middelbaar onderwijs in de inspectie Leiden, Mejuffrouw H. **VAN DER VLIET**, die directrice van de meisjes H.B.S. aan de Garenmarkt is geweest, slaat de laatste paal in de grond voor de bouw van de nieuwe gemeentelijke H.B.S. voor meisjes op het terrein aan de **Kagerstraat**.

Tijdens een zakenreis te Kopenhagen overleed plotseling **BERNARD J. VELDHWZEN VAN ZANTEN** uit Hillegom, een bekend bloembollenhandelaar, die vooral op het terrein van de wetenschappelijke behandeling van de bollen, verbetering van het sortiment en de vroegbroei, baanbrekend werk heeft verricht.

28 De Leidse Goud- en zilverhandel Van Rossum du Chattel en Driessen exposeert fraai goud- en zilversmeedwerk van **EDDA MARIA DIERKES, Prinses zu ERBACH-SCHÖNBERG**.

Het padvinders-troefhuis in Voorschoten wordt officieel geopend door de commissaris der Koningin in Zuid-Holland, die voor deze gelegenheid als oud-padvinder in uniform gekleed is.

30 Prof. Dr. C. H. **VAN SCHOONEVELD**, hoogleraar in de **Balto-Slavische talen** aan de Universiteit, aanvaardt een benoeming als zodanig aan de Stanford University in Californië (USA), alwaar hij reeds een jaar het gasthoogleraarschap bekleedt.

JUNI

3 Expositie in „**De Lakenhal**” van de werken van **JAN VAN GOYEN**, die in 1596 in Leiden werd geboren.

6 De classis Leiden der Ned. Hervormde Kerk houdt haar toogdag met als thema „**Saamhorigheid**”.

JUNI

- 8 Aanvang der feestelijkheden te Zwammerdam ter gelegenheid van het **1000-jarig** bestaan van het dorp.
- 10 Officieel afscheid van P. A. H. **VAN DER WOUDE**, wien reeds op 1 mei wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd als deurwaarder bij het kantongerecht eervol ontslag werd verleend; bij deze gelegenheid ontvangt hij de gouden ere-medaille behorend bij de Orde van Oranje-Nassau.
- 10-2 1 Festiviteiten ter gelegenheid van het **77ste** lustrum der Leidse Universiteit; burgerij-dagen, academie-dagen en vestweek in eigen kring; het slotfeestijn wordt bijgewoond door Koningin **JULIANA** en de Prinsessen **BEATRIX** en **IRENE**.
- 12 In de ouderdom van 55 jaar overleden Dr. A. H. M. C. **KESSEN**, directeur-bibliothecaris der Rijksuniversiteit en oud-voorzitter van de Vereniging „Oud-Leiden”. *
- 16 De rector-magnificus Prof. Mr. J. E. **JONKERS** verricht de officiële opening van de universitaire woonwijk in het Boerhaave-kwartier.
Mr. A. A. J. **GOLDBERG** te Oegstgeest is benoemd tot burge-meester van Delfzijl.
- 18 In de ouderdom van 64 jaar overleden J. W. **VAN DER REYDEN**, sinds 1951 hoofd van de openbare Da Costaschool.
- 20 J. A. **VOORTMAN** en **ZOON** recipiëren in hun cafetaria in de Haarlemmerstraat ter gelegenheid van het **50-jarig** bestaan van hun bekende ijsbedrijf.
- 25 Ter gelegenheid van de herdenking van de 100ste geboortedag van Prof. Dr. W. **EINTHOVEN**, de grondlegger van de moderne hartdiagnostiek, wordt in het Fysiologisch laboratorium aan de Wassenaarseweg een bijeenkomst gehouden, welke gewijd is aan zijn wetenschappelijke arbeid.
Overleden op **80-jarige** leeftijd Prof. Mr. Dr. C. W. **VAN DER POT**, oud-hoogleraar in het staatsrecht aan de Rijksuniversiteit te Groningen, oud-wethouder van Financiën en Volkshuisvesting te Leiden, en oud-secretaris van het hoogheem-raadschap van Rijnland.
- 26 Overleden op **75-jarige** leeftijd D. **GALJAARD**, koster van de bij de Vereniging van Vrijzinnige Hervormden **Leiden/Oegstgeest** in gebruik zijnde **kerkzaal** van het Leidse Volkshuis.

JUNI

- 30 De gemeenteraad van Noordwijkerhout neemt in een buitengewone zitting afscheid van zijn secretaris J. A. M. **PIJNENBURG**, die ruim 41 jaar lang deze gemeente in vele functies heeft gediend.

JULI

- 1 Installatie van J. P. **DE JONG** als gemeente-secretaris van Noordwijkerhout.
Overleden te Ede op 75-jarige leeftijd W. **PRINS**, oud-docent in de Franse taal- en letterkunde aan de gemeentelijke H.B.S. thans Rembrandt-lyceum.
- 2 Prof. Dr. J. D. **VERLINDE**, hoogleraar in de medische microbiologie van de faculteit der geneeskunde aan de Universiteit, promoveert honoris causa aan de universiteit van Bazel; deze hoge onderscheiding vindt haar oorzaak in zijn belangrijke bijdrage op het gebied van de bestrijding der kinderverlamming en verwante virusziekten.
- 4 De Leidse gemeenteraad besluit tot het dempen van het laatste stukje Levendaal, en tot de stichting van een pedologisch instituut, met een daaraan verbonden school.
- 5 Officiële opening van de Christelijke Nijverheidsschool voor Meisjes, „**Boshuizen**” aan de Toussaintkade, door de inspectrice van het Nijverheidsonderwijs, Mejuffrouw E. C. **OPPENOORTH**.
Overleden op 61-jarige leeftijd Jhr. Mr. R. **SANDBERG VAN BOELENS**, burgemeester der gemeente Sassenheim.
- 7 Officiële opening van de Christelijke Technische school te Katwijk door de inspecteur-generaal van het Nijverheidsonderwijs, Mr. Ir. M. **GOOTE**.
- 8 Het „**Pilgrim** Fellow-ship Choir” houdt een concert in de **Pieterskerk**.
- 11 Opening van de zomercursus 1960 van de Universiteit van New York in het Gravensteen; de cursus is georganiseerd door deze Universiteit en de Stichting voor Internationale Samenwerking der Nederlandse Universiteiten en Hogescholen; de Leidse Universiteit treedt als gastvrouw op.

JULI

- 12 Opening van de zomercursus 1960 van de Nederlandse Universiteiten en hogescholen in het „**Institute of social studies**” te ‘s-Gravenhage door Prof. Mr. J. E. **JONKERS**, rector-magnificus van de Leidse Universiteit; deze cursus is georganiseerd door de Leidse Universiteit, die derhalve als gastvrouw optreedt.
- 15 Feestelijke ingebruikneming van de R.K. Lagere School aan de Boshuizerlaan in zuidwest.
Receptie in hotel „**Meerrust**” te Warmond in verband met het 50-jarig jubileum van de Kon. Zeil-, Roei- en Motorsportvereniging „**De Kaag**”.
- 16 Koningin **JULIANA** en de Prinsessen **MARGRIET** en **MARIJKE** bezoeken met het koninklijke jacht de Kagerplassen.
De negenjarige **RICHARD CHRISTIAN VAN HOLTZ** uit Noordwijk slaagt voor het toelatingsexamen van het Christelijk Lyceum te Leiden.
- 25 De Leidse gemeenteraad besluit tot verkoop van grond ten behoeve van een bebouwing aan het Stationsplein, en het aanleggen van een overweg tussen de Telderskade en de **Rijn- en Schiekade**.
- 28 Op feestelijke wijze wordt de Voorschotense paardenmarkt gehouden.
- 29 Officiële ingebruikstelling van de nieuwe fabriekshal van de N.V. Wernink's Beton Mij voor de productie van betonartikelen voor bestratingsdoeleinden.
In de ouderdom van 75 jaar overleden **JOHANNES VAN DER NIET**, oud-schipper van de in Noordwijk gestationeerde strandreddingsboot van de Koninklijke Noord- en Zuid-Hollandse Redding-Maatschappij.
- 30 P. A. **WERNINK** Jr. neemt officieel afscheid als directeur van de N.V. Wernink's Beton Mij, welke functie hij meer dan 37 jaar heeft vervuld.

AUGUSTUS

- 5 Arminius-herdenking in het Groot Auditorium van de Universiteit, waarbij Prof. Dr. L. J. **VAN HOLK** een redevoering houdt;

AUGUSTUS

kranslegging in de Pieterskerk, waar zich het graf van Arminius en een aan hem gewijde gedenksteen bevinden.

- 6 Kleurrijk bloemencorso van Rijnsburg naar Leiden; artistici-
teit viert hoogtij bij dit zevende corso.

Gouden jubileum van **KEES VAN DUYN** als **badman** aan het
Katwijkse strand; ontroerende demonstratie van hartelijke
vriendschap.

- 1 I Uit het Rijksmuseum voor Volkenkunde aan de Steenstraat is
een waardevol Boeddhistisch bronsfiguurtje, voorstelling van
Kwan-yin, ontvreemd.

- 1 2 Bij K.B. benoemd Mr. H. **VAN MANEN** te Wassenaar tot curator
van de Universiteit, die als zodanig Dr. F. **KLEYN** opvolgt.

- 15 Officiële opening van de Churchillaan door de minister van
Verkeer en Waterstaat, H. A. **KORTHALS**.

- 16 Voor het komende academiejaar is Prof. Dr. J. V. **RIJPPERDA
WIERDSMA** benoemd tot rector-magnificus van de Leidse
Universiteit als opvolger van Prof. Mr. J. E. **JONKERS**.

- 20 Vijfde bloemencorso „**Flora's** kleurenpracht aan Zee” trekt
door de Katwijkse straten.

- 21 De Leidse gemeenteraad benoemt Dr. G. **KUPERUS** tot con-
rector van het gymnasium aan de Fruinlaan.

- 26 C. A. **HARTMANS**, brigade-generaal tit. b.d. neemt na twintig
jaar afscheid als directeur van het Legermuseum aan de
Pesthuislaan; A. C. **PAARDEKOOPE**r, ex-landstormsoldaat volgt
hem op en is als zodanig geïnstalleerd.

Overleden op bijna **70-jarige** leeftijd P. **BRAAK**, pastoor der
St. Pancratius-parochie te Sassenheim.

- 30 Onder grote belangstelling heeft de officiële opening plaats van
het gebouw voor de groothandelsmarkt in groente, fruit en
aardappelen aan de Rooseveltstraat.

Dr. A. **KLASENS**, directeur van het Rijksmuseum van Oud-
heden, benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de Egypto-
logie.

- 31 In een bijzondere zitting van de gemeenteraad van Katwijk
wordt afscheid genomen van D. **BOEKHOVEN** als secretaris dier
gemeente, wegens het bereiken van de pensioengerechtigde
leeftijd.

SEPTEMBER

- 1 Overleden te Wassenaar in de ouderdom van 66 jaar Dr. **JOHANNA M. C. BOUW**, oud-docente aan de Leidse Universiteit.
- 3 Onder grote belangstelling opent de wethouder van Openbare Werken A. J. **JONGELEEN** de moderne autoshowroom van G. en A. J. **VERBERG** aan de Korevaarstraat.
- Het Chr. Tamboer- en Pijperkorps „**Kunst en Genoegen**” oogst op het taptoe-concours in Delft opnieuw lauweren door het behalen van een eerste prijs in de ere-afdeling met lof van de jury.
- 7 Officiële opening door de minister van Binnenlandse Zaken, Mr. E. H. **TOXOPEUS**, van het in een geheel nieuw gebouw ondergebrachte bedrijf van N. **Samsom** N.V. in Alphen-west.
- g In tegenwoordigheid van vele genodigden slaat de wethouder van Openbare Werken, A. J. **JONGELEEN**, de eerste paal voor **flatbouw** aan het Stationsplein in de grond.
- Officiële opening door de burgemeester van Leiden van het nieuwe pand van de N.V. Kledingmagazijnen **Verhulst** aan de Breestraat.
- 11 Herdenkingsdienst in de Martha Stichting te Alphen a/d Rijn, staande in het teken van de viering van het zilveren jubileum van Ds. J. **TH. MEIJER** en van het bereiken van zijn pensioengerechtigde leeftijd; Mr. W. **VOGEL** volgt hem als directeur op.
- 12 Overleden in de ouderdom van 57 jaar J. J. **VAN DIJK**, gemeentesecretaris van Rijnsburg.
- 14 In de gemeente Valkenburg. wordt op feestelijke wijze de traditionele paardenmarkt geopend.
- De Ned. Herv. Kerkvoogdij kiest een nieuwe koers en schaft de Kerkelijke Hoofdelijke Omslag, bekend als „kerkelijke belasting” af; hiervoor komt in de plaats een vrijwillige bijdrage.
- Officiële opening van het nieuwe Leidse dierenasiel aan de Besjeslaan in Zoeterwoude.
- 15 Herdenkingsdienst in de Ned. Herv. Kerk te Warmond ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de School met

SEPTEMBER

de Bijbel en het vijf en zeventig-jarig bestaan van de school-vereniging.

- 17 Herdenking in de Stadsgehoorzaal van het 175-jarig bestaan van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, thans behorende de technische school aan de Pieterskerkgracht.

- 18 In de Pieterskerk wordt wika J. A. **RENES** door Ds. P. **KLOEK** bevestigd als jeugdwerkleider.

In een feestelijke dienst in de Pauluskerk te Oegstgeest wordt de nieuwe predikant-directeur van het Zendingshuis Ds. H. K. **JONKMAN** door Dr. E. **JANSEN SCHOONHOVEN** bevestigd als buitengewoon predikant der Hervormde Gemeente aldaar.

- 19 In een bouwput aan het Stationsplein is een bom uit 1944 van Britse makelij gevonden; de politie neemt uitgebreide voorzorgsmaatregelen om het projectiel te demonteren.

Prof. Mr. J. E. **JONKERS** draagt in de Pieterskerk het rectoraat van de Universiteit over aan Prof. Mr. J. V. **RIJPPERDA WIERDSMA**, en legt tevens het professoraat neer. Vóór de overdracht vond de promotie plaats van Prof. Dr. **TH. SELLIN**, hoogleraar in de criminologie aan de Universiteit van **Pennsylvania**, tot doctor honoris causa in de rechten aan de Universiteit; promotor was Prof. Mr. W. H. **NAGEL**.

Bij K.B. is eervol ontslag verleend aan Prof. Dr. E. J. **DIJKSTERHUIS** als buitengewoon hoogleraar in verband met zijn benoeming tot gewoon hoogleraar aan de Universiteit te Utrecht voor het onderwijs in de geschiedenis van de wiskunde en de natuurwetenschappen.

Afscheid van de curator Dr. F. **KLEYN** van senaat en curatoren der Universiteit. Hij heeft gedurende 15 jaar dit ambt bekleed en wordt benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

- 21 Paardenmarkt in Alphen a/d Rijn; aanvoer: één paard.

Installatie van de Rijnsburgse jeugdgemeenteraad; het initiatief ging van de jongeren uit.

- 22 De Vebo, die in agrarisch Nederland een goede naam heeft, presenteert op de Leidse veemarkt haar 25ste fokveedag.

SEPTEMBER

- 23 Inaugurele rede van Prof. Dr. A. E. **COHEN**, hoogleraar in de Maediaeivistiek.
- 25 In een drukbezochte dienst neemt Ds. **CHARLES CABANIS** afscheid van de „Eglise Wallonne”, de Waalse Gemeente van Leiden.
- 26 Officiële opening van het fraaie nieuwe complex van de Royal **McBee** Nederland N.V. schrijfmachinefabriek aan de Rooseveltstraat.
- 27 Viering van het eeuwfeest van het gesticht van de Zusters van de Goede Herder aan de Hoge Rijndijk, onder **Zoeterwoude**.
- 28 Installatie van Mr. W. **DE KONING** tot tweede kantonrechter. Bevestiging van Ds. D. J. **MODDERAAR** als predikant van de Gereformeerde Kerk te Voorschoten.
- 29 Officiële ingebruikneming van het nieuwe gebouw van de N.V. Leidsche Duinwater Maatschappij aan de Ir. G. L. Driessenstraat, hoek Hooigracht.
- 30 Hevige brand bij Sikkens' Lakfabrieken te Sassenheim vernielt cellulose-afdeling.

OKTOBER

- 2 Afscheid van Dr. J. **VAN GOUDOEVER**, Remonstrants predikant en studentenpredikant, in een eredienst in de Remonstrantse kerk.
- 3 Viering van Leidens Ontzet. De optocht is dit jaar getiteld: „Het domein van de vrouw”.
- 6 In alle stilte heeft de teraardebestelling plaats van het stoffelijk overschot van Ds. J. G. W. **GOEDHARD**, oud 75 jaar, emeritus-predikant van de Ned. Hervormde Kerk, die van 1922-1927 predikant in de Sleutelstad was.
Officiële ingebruikneming van het eerste „letterkundige laboratorium”: het Sir Thomas Browne Instituut, gevestigd in het pand Rapenburg 82, behorende tot de litteraire faculteit, en ingesteld op de studie van de Engels-Nederlandse betrekkingen in litteraire geest met een brede cultuur-historische basis.

OKTOBER

- 7 De stadstram en de tramlijnen naar Katwijk en Noordwijk van de N.Z.H.V.M. in alle stilte vervangen door busverbindingen. De Commissaris der Koningin in Zuid-Holland brengt een werkbezoek aan de gemeente Noordwijkerhout.

Als opvolger van Prof. Dr. K. H. **MISKOTTE** aanvaardt Prof. Dr. H. **BERKHOF** in het Groot Auditorium het ambt van kerkelijk hoogleraar namens de Ned. Hervormde Kerk aan de Universiteit voor de dogmatiek en de bijbelse theologie met een oratie onder de titel „God voorwerp van wetenschap?”

- 10 Herdenking in het Groot Auditorium van het feit, dat Jacobus Arminius vierhonderd jaar geleden te Oudewater werd geboren; van 1603-1619 was hij hoogleraar in de theologie aan de Leidse Universiteit.

- 11 **MENSJE DE JONG-GUYT** viert haar honderdste verjaardag in het Gereformeerde rusthuis aan de Witte Rozenstraat.

Overleden aan de gevolgen van een verkeersongeluk Mr. F. **LIGTENBERG**, oud-kantonrechter te Leiden.

Prof. Dr. **S.J. GROENMAN**, buitengewoon hoogleraar aan de Universiteit in de toegepaste sociologie, houdt zijn afscheidscollege in verband met zijn benoeming tot gewoon hoogleraar in Utrecht.

Overleden in de ouderdom van 76 jaar A. **DEN OUDEN**, oud-wethouder van de gemeente Alphen a/d Rijn, en eigenaar van een bekend aannemingsbedrijf.

- 12 **BETJE BERKHEIJ-DE JONG** te Katwijk viert haar honderdste verjaardag; sinds twee en een halve eeuw heeft deze gemeente geen honderd-jarige in haar midden gehad.

Officiële opening van de nieuwe „Prinses Marijke Kleuterschool” aan de Antonie Duycklaan.

Prof. Dr. J. H. **OORT**, hoogleraar in de sterrekunde aan de Leidse Universiteit, ontvangt in hotel „Wittebrug” te 's-Gravenhage de „Gouden Ganzeveer” van de Koninklijke Nederlandse Uitgeversbond.

- 13 Dr. P. **DE BAAN**, docent te Leiden en patholoog-anatoom van vier ziekenhuizen in Nederland, komt bij een auto-ongeluk in Elst, bij Amerongen, om het leven.

OKTOBER

- 14 Prof. Dr. K. A. **BUSIA**, uit Ghana, aanvaardt zijn ambt als bijzonder hoogleraar aan de Universiteit vanwege het Afrika Studiecentrum, belast met het onderwijs in de sociologie en cultuurkunde van Afrika.

Robert Fruin-expositie bij het eeuwfeest van de leerstoel der vaderlandse historie in de Universiteitsbibliotheek; **FRUIN** was de eerste hoogleraar, die deze leerstoel bezette.

- 20 In tegenwoordigheid van vele genodigden wordt in het gebouw van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rijnland het feit herdacht, dat het 25 jaar geleden is, dat het Rijnlandsch Borgstellingsfonds werd opgericht.

- 21 Prof. Dr. C. A. **VAN PEURSEN** aanvaardt met een oratie het ambt van gewoon hoogleraar in de wijsbegeerte.

- 22 Officiële ingebruikneming van het sportpark in de **Kikkerpolder**.

- 24 De gemeente Koudekerk a/d Rijn wordt officieel tot zusterstad van Artesia in Californië uitgeroepen.

- 25 Mr. J. **VAN DE POEL** (K.V.P.) bedankt als lid van de Leidse gemeenteraad in verband met zijn benoeming tot lid van de staf van het Instituut voor de Bestuurswetenschappen te 's-Gravenhage.

Dr. J. R. **SMEETS** aanvaardt het ambt van lector aan de Universiteit in de Romaanse taal- en letterkunde met een openbare les.

- 27 Overleden in de ouderdom van 88 jaar **Th. M. W. BERGERS**, oud-lid van de Leidse gemeenteraad en oud-president-commissaris van de N.V. Leidsche Courant.

Officiële opening van de zevende bloemenvaktentoonstelling in „Flora” te Rijnsburg.

- 28-29 Festiviteiten ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de schoolvereniging M.T.G.S.-Rembrandtlyceum. Emtégeës verleent aan Dr. J. D. A. **BOKS**, rector, het beschermheerschap van haar vereniging.

- 29 Overleden in de ouderdom van 84 jaar P. H. **ROMEYN**, oud-notaris te Warmond.

- 31 In een buitengewone raadsvergadering neemt burgemeester H. J. J. A. **SMEETS** afscheid van zijn geliefde Zoeterwoude, in verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

NOVEMBER

- 1 Gouden jubileum van de firma J. **Meeuws**, delicatessenhandel en comestibleszaak aan de Breestraat; de firmanten **HOSMAN** recipiëren 'in „Het Gulden Vlies”.

- 3 Na een periode van 43 jaar als redacteur bij de Leidsche Courant neemt M. **ZONDEROP** wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd afscheid van dit bedrijf

Onder grote belangstelling wordt de Prinses Beatrixschool voor lager onderwijs aan de Louise de Colignylaan geopend.

- 4 Ambtsaanvaarding door Prof. Dr. B. **W. SCHAPER** als gewoon hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Universiteit om onderwijs te geven in de algemene geschiedenis.

De Leidse stadstram 327 wordt bestemd voor het **Spoorweg-museum** te Utrecht; deze wagen heeft van zijn geboortjaar 1914 af de Leidse stadstram 46 jaren gediend en in die tijd de afstand van vele malen rond de aardbol afgelegd.

Intocht, installatie en warme ontvangst van J. A. **DETMERS** als burgemeester van Zoeterwoude.

- 5 In alle stilte is op de Hervormde begraafplaats te Warmond het stoffelijk overschot ter aarde besteld van **LEO J. MENS**, oud 81 jaar, oud-organist van de Pieterskerk, overleden 3 november. *

- 7 Officiële ingebruikneming van de Christelijke ULO-school aan de Anna van Burenlaan in Alphen a/d Rijn.

Herdenkingsbijeenkomst in de Oude kerk aan de Boulevard, ter gelegenheid van het gouden jubileum van de Katwijkse Industrie- en Huishoudschool; interessante expositie en show trekken veel belangstelling.

- 8 Grote belangstelling op de receptie in „Het Gulden Vlies” van de **Raiffeisenbank** Leiden-Oegstgeest ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan.

In de ouderdom van 56 jaar overleed dokter J. **DE BRUYNE**, één der meest bekende Leidse huisartsen.*

In de ouderdom van 79 jaar overleed P. **ZIJLSTRA**, oud-leraar aan de Chr. Kweekschool voor Onderwijzers te Leiden.

Openbare les van Dr. P. **VAN DUYN** bij aanvaarding van het ambt van lector in de histochemie aan de Universiteit.

NOVEMBER

- g Tot curator van de Leidse Universiteit is benoemd Ir. M. L. **KALFF** in Den Haag, oud-hoofdingenieur van de Bataafse Petroleum Maatschappij.
- Opening van een filiaal van de openbare bibliotheek „Reu-
vens” in één der lokalen van de Gereformeerde lagere school
aan de Obrechtstraat.
- 10 Jubileumconcert van het Leids Chr. Vocaal Ensemble ter
gelegenheid van het feit, dat **TILLY STENZ-LEENING** veertig
jaar koordirigente is.
- 11 **W. T. STEARN**, hoofdamtenaar van de botanische afdeling van
het Britse Museum te Londen, ontvangt het Leidse eredoctoraat
in de wis- en natuurkunde der Leidse Universiteit; promotor
Prof. Dr. C. G. G. J. **VAN STEENIS**.
- 12 De wasserij firma C. **Boekkooi** houdt receptie in café-restaurant
„In den Vergulden Turk” ter gelegenheid van het 100-jarig be-
staan van dit bedrijf.
- 13 In de ouderdom van 56 jaar overleden pastoor H.J. **TJNAGEL**
O.F.M., herder van de Hartebrugparochie aan de **Haarlem-**
merstraat.
- Ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de afd. Leiden
van de Ned. Katholieke Bond van Administratief-, Verkoopend-
en **Verzekeringspersoneel** „Sint-Franciscus van Assisië” wordt
in „Het Gulden Vlies” een druk bezochte receptie gehouden.
- In de ouderdom van 48 jaar plotseling overleden J. **Bos**, chef
van de afdeling bestratingen en riolering van de Dienst van
Gemeentewerken.
- 15 Ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de kantoor-
boekhandel firma Verhoog aan de Haarlemmerstraat recipië-
ren de firmanten A. D. en C. **D. A. VERHOOG**.
- 16 De Leidse gemeenteraad vangt aan met de bespreking van de
begroting 1961.
- 18 Prof. Dr. I. **SAMKALDEN** aanvaardt met een oratie het ambt
van hoogleraar in het recht der internationale organisaties.
- 20 Ds. Iz. **MEIJER** doet zijn intrede in de Gereformeerde kerk van
Oegstgeest.
- 22 Dr. A. J. A. **FEHR** aanvaardt met een openbare les het ambt

NOVEMBER

van lector in de geschiedenis der moderne Franse letterkunde. Officiële ingebruikneming van het pand Hogewoerd **106**, alwaar de Societas Studiosorum Reformatorum Lugdunensis haar sociëteit heeft.

23 Intocht van Sinterklaas in de Sleutelstad.

25 In de ouderdom van 54 jaar overleden Prof. Dr. T. H. **MILLO**, sinds **1946** gewoon hoogleraar aan de Universiteit in de faculteit der letteren en wijsbegeerte voor de geschiedenis der overzeese gebiedsdelen en de geschiedenis van het zeewezen.

Afscheid van J. J. **JURRISEN** als directeur van de N.Z.H.V.M. wegens zijn pensionering. De plechtigheid heeft plaats in één der grote garagehallen aan de Leidsevaart te Haarlem in tegenwoordigheid van het personeel; de scheidende directeur wordt benoemd tot commissaris van de vennootschap.

26 Jaarlijkse herdenking van de befaamde 26ste november **1940** vanwege de Leidse Universiteit in de Pieterskerk, waarbij Prof. Mr. G. E. **LANGEMEYER** een rede uitsprekt: „Kunnen wij nú gerust zijn?”

28 De Leidse gemeenteraad benoemt in de a.s. vacature van Dr. J. D. A. **BOKS**, tot rector van het Rembrandt-Lyceum Dr. J. W. **BLOM**, thans directeur van de **Rijks-H.B.S.** in Den Helder.

De burgemeester verricht de opening van de Lichtweek door het drukken op een knop, waardoor een fontein in de **Zoeterwoudsesingel** bij het Lidwinahuis in werking wordt gesteld.

29 Dr. N. **SPEIJER** aanvaardt het ambt van lector in de sociale psychiatrie aan de Universiteit met een openbare les.

DECEMBER

2 Het Delftse studentengezelschap „**Snellius**”, een vereniging van aanstaande landmeetkundigen, onthult een gedenksteen in één der lokalen van het gewestelijk arbeidsbureau. Op deze plaats woonde vroeger de Leidse hoogleraar **SNELLIUS**, die bijna $3\frac{1}{2}$ eeuw geleden een bepaalde landmeetkundige techniek voor het eerst toepaste. Deze wordt thans over de gehele wereld nog steeds gebruikt.

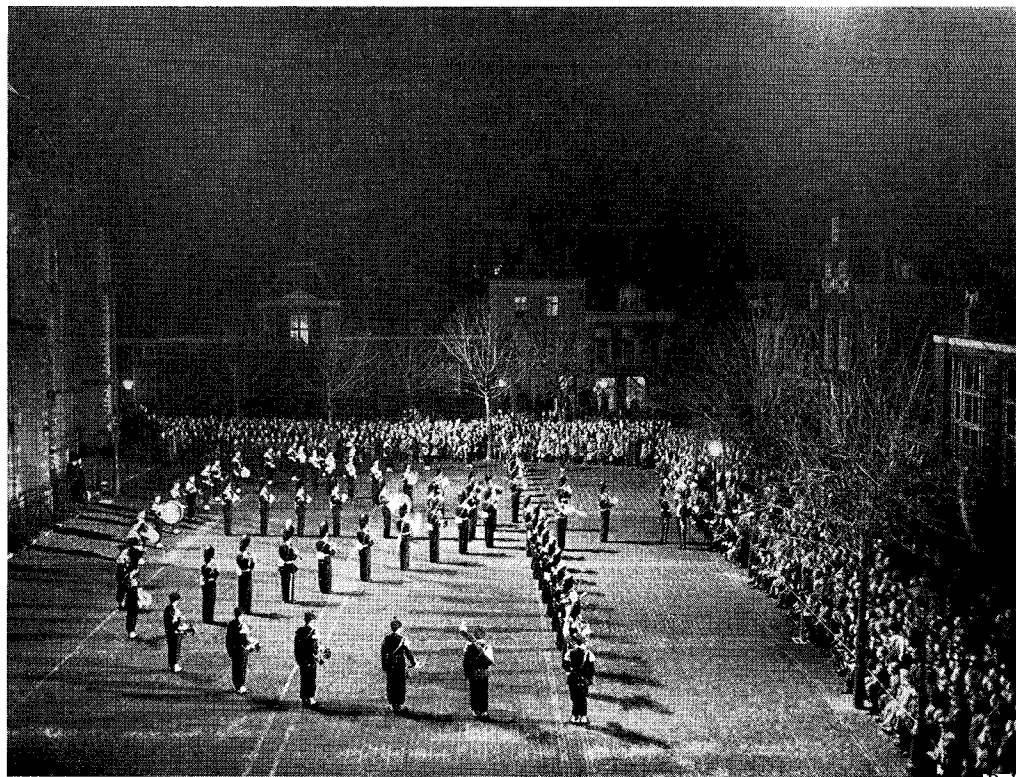

Foto P. Bock

BURGERIJDAGEN LUSTRUM V.V.S.L.

Taptoe door de Koninklijke Militaire Kapel op het Pieterskerkhof, 22 januari

OFFICIËLE OPENING VAN DE NIEUWE LAMMENBRUG
door de commissaris der koningin Mr. J. Klaasscsz. 12 april

Foto Holvast

Foto Holvast

LUSTRUM LEIDSCH STUDENTEN CORPS

H.M. de Koningin ontvangt bloemen bij gelegenheid van de opvoering van het openluchtspel
Doctor Faustus. 11 juni

Foto Holvast

DE SPOORLIJN LEIDEN-UTRECHT BIJ DE LAMMENSCHANSWEG VERHOOGD
De „Blauwe tram” naar Voorschoten rijdt er onder door. 19 oktober. Foto enige dagen later

DECEMBER

In de gemeente Katwijk wordt de 30.000ste inwoner, **JACOBA VAN ELTEN**, ingeschreven; de schooljeugd wordt onthaald op beschuit met muisjes.

- g Prof. Dr. J. M. F. **LANDSMEER** aanvaardt met een oratie het ambt van buitengewoon hoogleraar in de anatomie en de embryologie.
- 13 Tot burgemeester van de gemeente Sassenheim, als opvolger van wijlen Jhr. Mr. R. **SANDBERG VAN BOELEN**, is met ingang van 1 januari a.s. benoemd J. baron **VAN KNOBELSDORFF**, thans burgemeester van de gemeenten Goedereede en Stellendam op het eiland Goeree en Overflakkee.
- 14 De commissaris der Koningin brengt met zijn echtgenote een werkbezoek aan de gemeente Lisse.
- 15 Dr. P. H. J. **LAMPE**, adjunct-directeur van het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde neemt afscheid als zodanig in verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.
- Afscheidsreceptie van T. **KRALT** als voorzitter van de Veilingvereniging Flora te Rijnsburg; als kroon op zijn werk wordt hij benoemd tot officier in de Orde van Oranje Nassau.
- 17 Prof. Dr. A. H. **KUIPERS** aanvaardt het ambt van gewoon hoogleraar in de Balto-Slavische talen aan de Universiteit als opvolger van Prof. **VAN SCHOONEVELD** met een oratie.
- 18 Afscheidspredikatie in een geheel bezette Zuiderkerk van Dr. F. H. **VON MEYENFELDT**, gereformeerd predikant, die een beroep heeft aangenomen naar Hilversum.
- 19 Klokgelui in Leiden. Massale bijeenkomst op het stadhuisplein van kerkelijken en buiten-kerkelijken, van alle gezindten en allerlei slag, om onder begeleiding van het carillon gezamenlijk algemeen bekende kerstliederen te zingen.
- 21 De gemeenteraad van Zoeterwoude benoemt H. A. **FRIEBEL**, hoofdcommies ter secretarie, tot secretaris dier gemeente.
- 22 Afscheidsreceptie van Dr. J. D. A. **BOKS**, rector van het Rembrandtlyceum, in verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

DECEMBER

23 Opening van een tentoonstelling in het stedelijk museum „De Lakenhal” van negen Leidse tekenaars.

28 Expositie in het Rijksmuseum voor Volkenkunde van een aantal merkwaardige volksschilderingen uit Japan, de z.g. ôtsu-schilderingen.

Op 88-jarige leeftijd overleed te Zeist Dr. K. H. E. **DE JONG**, die jarenlang privaatsdocent in de parapsychologie aan de Leidse Universiteit was.

Afscheid van zuster J. J. **V. D. BROEK**, alias „zuster Jo”, hoofdverpleegster van de operatie-afdeling van de Annakliniek, wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

Officieel afscheid van Dr. S. F. A. C. M. baron **VAN WIJNBERGE**n als burgemeester van Wassenaar.

29 Officieel afscheid van H. **HAZELHOFF**, directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau, in verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

30 De Leidse veemarkt begroet het 200.000ste dier in het jaar 1960.

Officieel afscheid van A. **GALJAARD** als chef van de Plantsoenen-dienst bij het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

IN MEMORIAM

MR. WILLEM DE CLERQ

RIOUW 25 FEBRUARI 1890—28 JANUARI 1960 LEIDEN

De vader van **WILLEM DE CLERQ** was resident te Riouw in het voormalige Nederlands-Indië en vestigde zich na zijn pensionering in 's-Gravenhage.

Daar is Willem op de lagere school en op het gymnasium gegaan. Van 1890 tot 1913 heeft hij te Leiden gestudeerd en is daar op stellingen gepromoveerd. 5 januari 1914 werd hij beëdigd als advocaat bij de Hoge Raad der Nederlanden. Na enige tijd volontair te zijn geweest op een advocatenkantoor te 's-Gravenhage kwam hij in januari 1915 als medewerker op het kantoor van Mr. H. W. C. J. **DE JONG**. Na diens vertrek naar Den Haag, oefende hij eerst alleen de praktijk uit, later enige tijd met Mr. **DE NIET** en van 1926-1942 met Mr. E. J. **GELDERMAN**. Daarna weer alleen, en in de laatste jaren voor zijn overlijden met zijn beide zoons.

Vooralsin toen hij alleen was, had hij een zeer ingespannen druk leven omdat hij naast zijn aanzienlijke praktijk, zoals hieronder blijkt, vele nevenfuncties te vervullen had.

Zo was hij vanaf april 1945 secretaris van het Bestuur der Leidsche Ambachtschool; met zijn 40-jarig jubileum als zodanig werd hij benoemd tot officier in de Orde van Oranje Nassau. Ook het geestelijk leven van de Leidse bevolking ging hem ter harte, als bestuurslid, later voorzitter en in 1957 bij zijn aftreden erelid van het Bestuur der Leeszaal Reuvens. Van 1948 tot zijn overlijden was hij Voorzitter van de kerkeraad der Doopsgezinde gemeente, waartoe hij, de familietraditie getrouw, behoorde.

In een plechtige kerkdienst werd hij de zondag na zijn overlijden dankbaar herdacht. Als Doopsgezinde was hij ook Regent van het Hofje Bethlehem te Leiden.

In het bedrijfsleven was hij werkzaam als secretaris van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel, President-commissaris van de N.V. Hotel Exploitatie Huis ter Duin te Noordwijk, lid van het Bestuur der Leidsche Spaarbank en van 1956 af lid van het Dagelijks bestuur dier Bank.

De rechtspraktijk had zijn volle belangstelling. Hij was ook

kantonrechter-plaatsvervanger sinds 1928, en lid van de Raad van Toezicht voor de orde van advocaten bij de Hoge Raad der Nederlanden. In de latere jaren was steeds een Leidse advocaat een der zeven leden; en hij werd dan genoemd „De Leidse Deken”. Als zodanig belegde hij herhaaldelijk vergaderingen van de Leidse advocaten, die steeds in aangename sfeer verliepen. Hij wist ook met grote tact de voorkomende geschillen tussen Leidse advocaten onderling bij te leggen. Zijn relatie met Noordwijk, waar hij een tijd lang woonde, hield hij aan als Deken van de Sint Joris Doelen aldaar; en het gezelligheidsleven in Leiden als secretaris van Sociëteit Amicitia.

Zo zagen en ontmoetten wij **WILLEM DE CLERQ** vele jaren in zijn veelomvattende werkzaamheden, als een bekwaam, aangenaam mens, die ook goed en verstandig met anderen wist om te gaan. Zijn onverwacht overlijden is door allen die hem kenden met ontroering vernomen en wij allen zullen hem blijven herdenken in dankbare herinnering.

P. E. B.

DR. ANTOINE HUBERTUS MARIE CORNELIS KESSEN

MAASTRICHT 24 OKTOBER 1904—12 JUNI 1960 LEIDEN

Gaarne heb ik gevolg willen geven aan het verzoek van de Commissie voor de Redactie van het Leids Jaarboekje, om de necrologie te schrijven van wijlen Dr. A. **KESSEN**, met wie ik gedurende lange jaren een warme vriendschapsband heb onderhouden.

In 1952 werd **KESSEN** gekozen tot lid van het bestuur van Oud-Leiden, waarna hij in 1953 de aftredende voorzitter Dr. T. P. **SEVENSMA** ook in deze functie opvolgde. Eigenlijk was het zo vanzelfsprekend, dat hij de eerste plaats ging innemen in deze vereniging. Men kan zich **KESSEN** moeilijk voorstellen als lid van een organisatie of vereniging, zonder daarin een actieve rol te spelen. Als wij zijn levensloop nog eens nagaan treft ons immers vooral zijn grote energie, welke hij met een grondige wetenschappelijke scholing en een veelzijdige praktijkervaring op een uitgestrekt terrein dienstbaar wist te maken.

KESSEN bezocht in zijn geboortestad Maastricht het gymnasium, waarna hij in Leuven ging studeren. Reeds in 1926 legde hij zijn doctoraal examen af in de Germaanse filologie. Twee jaren later volgde in Leiden het doctoraal examen in de Nederlandse letteren. In 1931 beëindigde hij zijn academische studies met een promotie aan de Leidse Universiteit op een proefschrift over het „Cancellier-boeck” en zijn bronnen, t.w. de tractaten van Robertus de Sorbona. Naderhand legde hij nog het examen van archief-ambtenaar 1ste klas af.

In 1934 werd **KESSEN** secretaris van de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg.

In 1935 ging hij terug naar zijn geboorteplaats, waar hij Stadsarchivaris en -bibliothecaris werd. Tot het einde van de bezetting is hij dit gebleven. Van de vele nevenfuncties, welke hij in deze periode heeft uitgeoefend, mogen hier worden genoemd die van secretaris van het Provinciaal Museum in Maastricht en van secretaris van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap,

waarbij hij tevens redactie-secretaris was van de door dit genootschap uitgegeven tijdschriften. Ontelbaar zijn de publikaties, welke in deze Limburgse tijd van zijn hand zijn verschenen.

Een zeer bijzondere activiteit ontplooidde **KESSEN** bovendien in de illegaliteit, waardoor hij in 1944 hoofd van de afdeling Culturele Zaken van het Militair Gezag in Limburg werd en later zelfs als waarnemend Militair Commissaris optrad. In diezelfde tijd richtte hij de Regionale Omroep Zuid op, waarvan hij de eerste directeur was. Ook vervulde hij een leidende rol in de nationale actie voor de annexatie van Duitse gebieden.

Het scheen dus, dat **KESSEN** zich, als zoveel anderen, na de oorlog in de politiek zou begeven. In 1946 echter keerde hij tot zijn vroegere werkterrein terug, toen hij conservator werd van de Universiteitsbibliotheek te Groningen. Een jaar later mocht Leiden hem opnieuw begroeten als opvolger van Dr. T. P. **SEVENSMA** in de functie van directeur-bibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek alhier.

Het is voor een buitenstaander niet mogelijk in bijzonderheden weer te geven, wat **KESSEN** op deze belangrijke post heeft verricht. Met zijn bekende grote energie heeft hij zich geworpen op zijn taak, welke steeds een krachtig beleid heeft gevraagd. Daaraan nu heeft **KESSEN** het niet laten ontbreken. Veel belangrijke initiatieven heeft hij ontplooid en talrijk zijn de resultaten, die hij heeft geboekt. Wat de Universiteitsbibliotheek betreft, kunnen hier worden genoemd een verbetering van de interne organisatie en werkmethoden, inwendige vernieuwing van het bibliotheekgebouw, uitbreiding van het personeel en de oprichting van een centrale medische bibliotheek.

Ook in het verenigingsleven van het wetenschappelijk bibliotheekwezen was **KESSEN** — zoals immers vanzelf sprak — actief. Meteen in 1946 werd hij bestuurslid en ondervoorzitter van de Nederlandse Vereniging van Bibliothecarissen en in 1954 voorzitter. Zijn bijzondere belangstelling voor de organisatie van het ruilverkeer met dissertaties en andere universitaire geschriften leidde ertoe, dat hij voorzitter werd van het „Committee on the exchange of publications” van de International Federation of Library Associations. Evenzo bracht zijn actie voor de centrale medische bibliotheek hem in het bestuur van de International Medical Library Association. Zonder aarzeling kan dus worden gezegd, dat **KESSEN** voor de gehele wetenschappelijke bibliotheekwereld bijzonder verdienstelijk werk heeft verricht. Alweer zijn het vele ge-

schriften, welke van dit werk een duidelijk getuigenis afleggen.

Het is niet verwonderlijk, dat men in Leiden op zijn energie en organisatorische capaciteiten ook buiten zijn vakterrein een beroep heeft gedaan. Zo was hij, behalve voorzitter van onze vereniging, voorzitter van de Commissie voor de Straatnamen van de gemeente Leiden, secretaris van de Universitaire Pers en bibliothecaris van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Interessant voor, „Oud-Leiden” is nog, dat in de Heemschutserie een boekje van hem is verschenen over de „Historische schoonheid van Maastricht”.

Met een opsomming van al deze functies en werkzaamheden, welke hij met zoveel ambitie en met inzet van zijn volle persoon vervulde, is over de mens **KESSEN** niet alles gezegd. In zijn persoonlijke bestaan heeft hij het zich niet gemakkelijk gemaakt. Des te opmerkelijker is het, hoe groot deze mens in zijn zakelijke en ambtelijke contacten met zijn medemensen is geweest. Zijn zwaar en moedig gedragen lijden en zijn vroegtijdig heengaan hebben in onze stad en in kringen ver daarbuiten diepe indruk en verslagenheid gewekt.

Op voortreffelijke wijze heeft Professor Dr. H. J. **LAM** bij de crematie op Westerveld de persoon en de figuur van Dr. **KESSEN** herdacht en onder de klanken van het Limburgse Volkslied hebben wij afscheid moeten nemen van een man, die in zijn leven voor ons allen van zo bijzondere betekenis is geweest!

F. H. VAN **KINSCHOT**

DR. A. H. M. C. KESSEN, 1904-1960

LEO JOHANNES MENS

NOORDWIJK-BINNEN 16-1-1879—3-11-1960 LEIDEN

In de ouderdom van **81** jaar ging na een kortstondige ziekte in rustige overgave heen de alom bekende en gewaardeerde oud-cantor-organist van de Pieterskerk te Leiden. De Heer **MENS** heeft een hoge leeftijd mogen bereiken en de vele jaren, die hem toebedeeld zijn geworden, heeft hij intens weten te gebruiken. Reeds op jeugdige leeftijd bleek, dat hij zijn leven in dienst van de muze der muziek zou stellen, zoals zijn vader en grootvader het eveneens hadden gedaan. Veel heeft hij te danken gehad aan de leiding van de organist van de Jacobskerk te 's-Gravenhage J. A. **DE ZWAAN**, die later zijn schoonvader zou worden, evenals aan zijn pianoleraar, **CARL OBERSTADT**.

Na zijn studie aan het Koninklijk Conservatorium te 's-Gravenhage, werd de orgelopleiding bekroond met het einddiploma en wel „cum laude”. Een jaar later werd het einddiploma voor piano behaald.

De eerste benoeming tot organist kwam van de Waalse Gemeente te Delft, in **1903**, welke functie hij in **1905** neerlegde in verband met zijn aanstelling tot organist van de Nieuwe Kerk der Nederduitsch Hervormde Gemeente aan het Spui te 's-Gravenhage. In **1927** verwisselde **MENS**, met oog op de opvolging in de piano- en orgelhandel van zijn grootvader en vader in de Haarlemmerstraat, zijn Haagse organistenloopbaan met die te Leiden, als cantor-organist van de Pieterskerk; hij was de opvolger van de organist C. B. **DUYSTER**.

Van **1920-1944** was **LEO MENS** tevens leraar aan het Koninklijk Conservatorium voor piano.

In september **1956** droeg hij het cantor-organistschap over aan de cantor-organist van de Hooglandsekerk **ADRIAAN BLANKESTEIN**. Bij het afscheid op zondag 30 september **1956**, in intieme kring in de consistoriekamer van de Pieterskerk, memoreerde Ds. P. **KLOEK**, die de voorafgaande kerkdienst had geleid, het vele werk op muzikaal gebied, dat **LEO MENS** tot stand had gebracht. Na afloop van de kerkdienst gaf de Heer **MENS** voor de laatste maal een korte

orgelbespeling met medewerking van zijn trouwe vriend de hoboïst **JAAP STOTIJN**.

Als dirigent der jaarlijkse koraalmuziek in het Van der Werfspark op 3 oktober, nam **LEO MENS** in datzelfde jaar afscheid tijdens een generale repetitie in de Pieterskerk. Het bestuur van de Drie-Octobervereniging bood hem bij die gelegenheid de zilveren legpenning dier vereniging aan.

Voorts heeft het componeren **LEO MENS** veel arbeidsvreugde en levensblijheid gegeven. Een werk, dat op latere leeftijd tot stand kwam, is zijn „**Kerstcantate**” voor koor en twee solostemmen (sopraan en tenor) met klavierbegeleiding. De eerste maal werd deze Kerstcantate in de strafgevangenis te Haarlem ten gehore gebracht en daarna in de Pieterskerk te Leiden en tijdens een kerstreünie in het cultureel centrum „Oud-Poelgeest” in 1953. Verder zijn nog tal van werken, o.a. „**De Herdersfluit**” en „**Lichtgeflinker**” van zijn hand verschenen. Eerder werd zijn „Klaviermethode” met de 2de prijs bekroond door het Nederlands Paedagogisch Verbond.

Zeer veel leerlingen heeft **MENS** mogen opleiden en velen van hen zullen hem in dankbare herinnering blijven gedenken. Hij was iemand met veel mensenkennis en zijn lesgeven was altijd rustig, doch evenzeer vasthoudend. Hij was een grote Bachkenner en -vereerder en deze kennis en verering trachtte hij op zijn leerlingen over te brengen.

Niet alleen zijn leerlingen, maar ook de gemeente Leiden heeft veel aan **LEO MENS** te danken, waarbij gedacht moet worden aan de talrijke zomerconcerten, die hij vaak met medewerking van **JAAP STOTIJN** in de Pieterskerk ten gehore heeft gebracht. De kerkzang der gemeente had tevens zijn volle aandacht en daarin werd door hem veel verbetering gebracht.

In de loop der jaren heeft hij aan vele functies zijn beste krachten gewijd, o.a. zijn voorzitterschap van de Koninklijke Nederlandse Toonkunstenaarsvereniging, afdeling Leiden.

Zo ging dan van ons heen een bescheiden persoonlijkheid, een bekwaam musicus en een geliefde leermeester.

A. VAN HAARLEM

JAN DE BRUYNE

LEIDERDORP 2-11-1904—8-1 1-1960 LEIDEN

JAN DE BRUYNE, zoon van een zeer bekend huisarts te Leiderdorp, volgde de middelbare schoolopleiding aan de Gemeentelijke H.B.S. te Leiden.

In 1922 liet hij zich aan de Leidse Universiteit inschrijven als student in de faculteit der Geneeskunde, waarna hij in 1929 het artsdiploma verwierf. Twee jaar later vestigde hij zich in deze stad als huisarts.

In enkele jaren tijds had hij zich een grote praktijk verworven, hetgeen niet verwonderlijk was, daar hij zich deed kennen als een uitstekend medicus. Zijn bijzondere begaafdheid werd mede door zijn grote werkkraft en uithoudingsvermogen ten volle gerealiseerd. Vele jonge artsen hebben hun diagnostische kennis bij hem kunnen verrijken.

Daarnaast was het zijn integere levenshouding als mens, die hem in staat stelde het zo essentiële contact met de patiënt-medemens tot stand te brengen en te verdiepen, waarbij hij zich gedragen wist door een practisch Christelijk Geloof.

Zijn heengaan wordt door velen en in vele kringen diep betreurd.

In de herinnering blijft het beeld gegrift van een bekwaam medicus en een zeer beminnelijk mens.

J. H. **PLEITER**

BIJDRAGEN

DE GOUDEN BAL

PAPENGRACHT 32, BEHUIZING LEIDSCHÉ COURANT

door

MR. ANNIE J. VERSPRILLE

Voordat de geschiedenis der behuizing van de Leidsche Courant wordt bestudeerd nemen we de omgeving eens op. Wij zitten in het centrum van de stad en wel in het oudste deel van Leiden, rondom de grafelijke woning „Lokhorst” met het steen — „’s Gravensteen” — en met de grafelijke kapel, de latere St. Pieterskerk. Deze omgeving en die, bij de samenvloeiing van Mare, Oude en Nieuwe Rijn, zijn de kernen geweest, van waaruit Leiden zijn groei is begonnen. Vanzelfsprekend is, dat in de oudste tijden de genoemde grafelijke bezittingen werden beschermd door grachten: **Rapenburg** en Voldersgracht (= Langebrug) in groter cirkel, Papengracht, Donkeregracht, die uitkwam in de Begijnengracht, en Pieterskerkgracht dichter om deze bebouwing gelegd. Als men bedenkt, dat in 1222 het prille St. Pieterskerkje werd gewijd, dan kunnen we zonder optimistisch te zijn wel zeggen, dat de Papengracht één der oudste grachten van Leiden is.

Aan deze gracht kwam langzamerhand een bebouwing. Welke? Dat is niet met enig recht van wetenschap te zeggen. Misschien woonden personeelsleden van de grafelijke huishouding en van het steen daar **oflagen** er een paar grafelijke boerderijen, want Lokhorst, kapel en steen lagen in een boomrijke omgeving, ’s graven boomgaard, die zich tot aan het Rapenburg en in noordelijke en zuidelijke richting uitstrekte; men denke aan de Boomgaardsteeg. Zodra de geschreven bronnen te raadplegen zijn kunnen we opmerken, dat de cipier van ’s Gravensteen tientallen jaren achtereen gehuisvest was in het perceel hoek Gerecht en Papengracht. De bronnen leggen een bestaande toestand — hoe lang reeds? — vast.

Een oude dokumentatie in betrekking tot één der percelen, waarin kantoren en drukkerij van de Leidsche Courant gevestigd zijn, betreft Papengracht nr. 32, de Gouden Bal genaamd. Genoemde dokumentatie is een overeenkomst van koop en verkoop d.d. 1527. Partijen zijn **HEYNRICK GHIJSBERTSZ.**, priester, koper

enerzijds, en anderzijds zuster **HAZE WILLEMSDR.**, priorin, zuster **CORNELIA BOUWENSDR.**, sub-priorin, en zuster **MARIE EVERTSDR.**, procuratrix van het klooster der Jacobinessen (het Witte nonnen klooster, tegenwoordig universiteitsgebouw aan het Rapenburg), verkopers. Laatstgenoemden verkopen een huis en erf aan de Papengracht, dat gelegen is tussen twee panden, die elk bewoond worden door priesters, nl. het tegenwoordige nr. 30, dat voorzien was van een poort, door heer **BERTELMEES**, nr. 34 door meester **FRANS GHIJSBRECHTSZ.**, priester. Jammer is, dat niet vermeld wordt, voor welke autoriteit heer **HEYNRICK GHIJSBRECHTSZ.** optreedt. Was er relatie met de St. Pieterskerk? Er wordt beweerd, dat hier de „prochiepaap” verblijf hield, maar dit is wel zeer dubieus, omdat deze toch wel in de commanderij aan de Klooststeeg gevestigd zal zijn geweest. Dit alles is nog een open vraag. Een tweede is, waar vandaan komt de naam Papengracht? Hoogstwaarschijnlijk is hij ontleend aan de nabijheid van het geestelijk centrum of aan de bewoning door geestelijken.

Het zojuist overgedragen pand was belast met een gouden Wilhelmuisschild. We vernemen de oorsprong van deze last uit een perkamenten stuk, door twee schepenzegels bezegeld. **WIVEN**, weduwe van **FLORIS HEERMAN**, stelt daarin vast, dat alle jaren een rente van 1 Wilhelmuisschild zal worden uitgekeerd aan deputaten en memoriemeesters (een college, dat de kerkzang en de memoriediensten regelde) van de Pieterskerk. Als onderpand dient een perceel aan de Papengracht, nader aangeduid door het opnoemen der namen van de belendende eigenaars. De rente dient tweemaal 's jaars te worden betaald, nl. op Voorschoter- en Valkenburger jaarmarkt. Welk doel beoogde Mevrouw **HEERMAN** met het vestigen van deze rente? Niet minder dan de bevordering van het zieleheil van haar man, van zichzelf, van haar kinderen en van al haar lieve vrienden. De kapelaans zullen dan elk jaar op de dag, dat zij memorie- en jaargetijde voor **FLORIS HEERMAN** en zijn echtgenote opdragen, zoals reeds bij eerdere brief werd vastgesteld, op vrijdag na Onze Vrouwendag Assumptio doen lezen drie zielmissen op het St. Jansaltaar in de omgang van de St. Pieterskerk. En verder wenste Mevrouw **HEERMAN**, dat op dezelfde dag tijdens de hoogmis de kapelaans vers brood tot een bedrag van een pond „comans payment” op het graf van haar echtgenoot zouden plaatsen. Na afloop van de hoogmis moest het brood onder de armen worden verdeeld. Ik meen door combinatie van de hierboven medegedeelde feiten en de in de betreffende akten van koop en verkoop weer-

kerende last van **I** Wilhelmusschild, te mogen vaststellen dat deze betrekking hebben op pand Papengracht 32, de Gouden Bal.

Over de jaren 1527-1570 valt de sluier der vergetelheid. We weten niet welke transacties **CORNELIS GERRITSZ. VAN ZANEN**, die buiten Delft woonde, het recht gaven in laatstgenoemd jaar het pand te verkopen aan **DUYFFGEN JANSZ.**, weduwe van **HWCH JANSZ. VAN ALKEMADE**. Het blijkt, dat **DWFFGEN** dit huis niet voor eigen bewoning had aangekocht, want volgens de volkstelling van 1581 was „joffrou van Vueren, afkomstig van Koningsveld buiten Delft, haar huurster. Deze had als dienstbode **HESTER JACOBSDR.**, geboortig uit Harderwijk. In 1582 koopt de dienstbode het pand van **DUYFFGEN JANSZ.**, dan weduwe **WILLEM VAN BOSCHHUYSEN** genaamd. Ik wil even stilstaan bij **AGATHA VAN VUERE**. Zij was gelieerd aan **DWFFGEN** en stamde uit een aanzienlijk geslacht; haar volledige naam was **AGATHA VAN ALKEMADE**, vrouwe van **OPMEER**, de **VUERE** etc., erfgename van **WILLEM VAN ALKEMADE**, ridder. Het stamhuis der Van Alkemade's stond eens in Warmond, maar werd tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten een ruïne. Het geslacht was een der oudste en machtigste in Holland.

Als jonkvrouwe **VAN VUERE**, nadat zij geïnstalleerd was in haar nieuwe huis, de buurt eens opgenomen heeft en met belangstelling kennis nam van haar naaste en verdere bureu, dan heeft zij een gemengde bevolking aangetroffen aan deze deftige gracht.

Op de hoek van het „pleyn van 's Gravensteyn" woonde de cipier van het toenmaals druk gefrequeenteerde voormalige grafelijke steen, dat in 1463 door de stad was overgenomen. Vervolgens een paar hoedenmakers en een tapijtwerker. De poort, die aan de oostzijde naast haar huis was gelegen, diende twee heren o.a. Prof. **GERAERT DE BONDT**, beter bekend onder de naam **GERARDUS BONTIUS**. Hij studeerde te Leuven en promoveerde te Padua. Hij was bij de stichting van de universiteit de eerste hoogleraar in de geneeskunde. **BONTIUS**, veelzijdig intellectueel, was een aimabele en eenvoudige persoonlijkheid. Hij woonde aan het Gerecht op nr. 11 en bezat nog een paar kleine huizen aan de Schoolsteeg. De daarna volgende grachtgenoot was Mr. **JAN DUICK**, licentiaat in de rechten. Zijn huis had grote afmetingen, veel groter dan dat van jonkvrouw **VAN VUERE**. Twee belangrijke panden noem ik nog aan deze zijde: dat van de commandeur van Katwijk en het hofje van **Zion**.

De overburen van Mevrouw **VAN VUERE** waren o.a. de bewoners van het St. Stevensklooster en daarnaast de abdis en de bij haar gebleven nonnen van de abdij van Leeuwenhorst, in het „huis van

Zessen", een gedeelte van het tegenwoordige Museum van Oudheden. Zij stonden bekend als de „nonnen van der Lee" en vestigden zich hier ter stede, nadat hun klooster bij de gesaeculariseerde geestelijke goederen was gevoegd. De kinderen van de appelkoper aan de Rijnsburgerpoort zaten in een klein huisje ernaast. We lopen verder langs de huizenrij aan deze zijde. Wij komen aan de woning van Prof. **HEURNIUS**, hoogleraar in de geneeskunde. Hij was de buurman van **CASPAR COOLHAES**, de voormalige karthuizer monnik, die de gereformeerde religie omhelsde. Als predikant te Leiden kreeg hij moeilijkheden met zijn collega **PIETER CORNELISZN**. Hooglopende botsingen, ontstaan over de omvang van het kerkelijk gezag, waren aanleiding voor ds. **COOLHAES** om zijn ambt neer te leggen. Zijn buurman Prof. **HEURNIUS** bevestigde de waarheid van het spreekwoord: een goede buur is beter dan een verre vriend. Hij stond **COOLHAES** in zijn moeilijkheden bij door hem te helpen een onafhankelijk bestaan te verwerven. Hij leidde hem op in het bereiden van geneeskrachtige kruiden, waarin **COOLHAES** het ver bracht.

Het verhaal zou te eentonig worden, om met **DOUWES DEKKER** te spreken, wanneer het een opsomming van namen en eigenaars zou worden. Ik meen beter eraan te doen momenten in het leven van de behuizing te belichten.

Enige tientallen jaren later, in 1617 nl. kwam het pand in handen van **CORNELIS JANSZ. VAN HORENBRUG**, schrijnwerker. Zijn financiën zijn in 1632 niet florissant. De fiscus, in dit geval de ontvanger van de gemenelandsmiddelen, executeert zijn huis en het komt in handen van **JACOB** en **HENDRIK VAN DER GRAFT**, gebroeders, brouwers. Brouwers zaten graag aan een gracht of een vest. Wisten de heren **VAN DER GRAFT** in 1632 nog niet, dat men van plan was de gracht te dempen? Onvoorstelbaar. Men pleegt immers lang te voren over dergelijke voornemens te spreken? Is het om de demping, die in 1633 plaats vond, dat zij hun bezit in 1635 verkochten aan een timmerman, nl. **DIRCK DIRCKSZ. VAN EGMOND**? In 1643 is Prof. **NICOLAAS DEDEL**, hoogleraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid, eigenaar. De hoogleraar stierf in 1646. Zijn enige zoon **DIRCK** werd heer en meester, maar wenste het bezit niet te houden. **JAN JANSZ. VAN RIJN**, arts, werd de koper en bezat het 7 jaar. Prof. **JOHANNES VAN HOORNBECK**, hoogleraar in de godgeleerdheid, t.d.t. rector magnificus, nam het van hem over. Hij moet de man geweest zijn, die een restauratie tot stand bracht en het jaartal 1665 en de naam „De Gouden Bal" in de gevel liet aanbrengen. Dat is kort voor zijn

dood geschied. In 1666 overleed hij, nog geen 50 jaar oud. Omdat hij het is geweest, die het huidige aanzien aan het hoofdgebouw heeft gegeven, vermeld ik enige nadere bijzonderheden over hem.

HOORNBEEK werd te Haarlem geboren, studeerde theologie te Leiden en Utrecht. In 1639 werd hij beroepen te Mülheim bij Keulen, legde in 1643 het ambt aldaar neer en vertrok naar Haarlem. Hij promoveerde in hetzelfde jaar te Utrecht. Bijna had hij een beroep naar Maastricht aangenomen toen hij benoemd werd als hoogleraar te Utrecht. Hij nam de benoeming aan en werd tevens predikant in deze stad. In 1654 zien we hem als hoogleraar te Leiden. Hij was een bestrijder van de remonstrantse geloofsopvatting, van **COCCEJUS**, de doopsgezinden en de Cartesiaanse wijsbegeerte. In de strijd om de sabbatviering was hij een militante figuur. Talrijke geschriften liet hij na. Zoals gezegd, veel genoeg heeft de actieve hoogleraar niet meer van zijn gerestaureerde huis gehad. Zijn nakomelingen des te meer: een dochter **ANNA** en twee zoons, met name **ISAAC** en **HENDRIK**. **ISAAC**, geboren 1655 te Leiden, promoveerde in zijn geboortestad en werd in 1692 pensionaris van Rotterdam. In 1720 kwam zijn benoeming tot raadpensionaris, een ambt, dat door hem op zeer bekwame, maar dociele wijze is vervuld. Hij kan niet tot de briljante figuren onzer vaderlandse geschiedenis worden gerekend.

Pas in 1721 komt het pand weer in vreemde handen, doordat de pensionaris van Delft, **HENDRIK VAN HOORNBEEK**, na de dood van zijn broer de raadpensionaris, het bezit verkoopt aan de baljuw en schout van Oegstgeest, Mr. **CORNELIS PIETERSZ. VAN DORP**. Als bekend: het schoutambt was een lucratief beroep. Onze schout vergroot zijn eigendom door aankoop van het erf van zijn buurman, wiens voordeur te vinden was aan het „Pleyn van 's Gravesteyn”. Mr. **VAN DORP** is niet altijd schout gebleven. Hij werd in 1727 verkozen in de stedelijke regering als raad en vroedschap. Dit feit komt mede naar voren in de scheiding zijner nalatenschap tussen zijn beide kinderen: Mr. **PIETER** en **MARIA CATHERINA**. Het huis valt **MARIA CATHERINA** in de schoot, dat was in het jaar 1749. Na haar dood – zij werd in de week van 20-27 februari 1779 begraven in de Pieterskerk als weduwe van **MICHIEL VAN DEN BERG**, oud-schepen van Rotterdam – verkopen de executeurs-testamentair het aan **WILLEM MEYNERS** en deze weer aan **URANIE MARIE BRUTEL DE LA RIVIERE**, weduwe A. **BENEZET**, die vele jaren achtereen de eigenares-bewoonster van De Gouden Bal is gebleven. Zij woonde in 1829 als 79-jarige nog aldaar met haar zoon **PIERRE BENEZET**, notaris,

geboren te Amsterdam. Hij was alhier in 1792 geadmitteerd en praktizeerde tot 1840. Zijn protocol bevat zeer vele franse akten en bezegelde engelse prokuraties. Aan de gezelligheid van de huiselijke kring droeg - naar wij hopen - de 75-jarige JEANNE WILHELMINA BRUTEL DE LA RIVIERE, evenals haar zuster, rentenierster, haar steentje bij. De familie werd door drie dienstboden verzorgd.

Volgende eigenaren waren ANTONY KIST in 1839 en 7 jaar later WYNANDA LUCRETIA TYDEMAN, weduwe TERPSTRA. Zij bewoonde het huis met haar kinderen en drie dienstboden.

We komen aan de laatste voorgangers van de directie van de Leidsche Courant. In het begin van de 19de eeuw was alhier een Nutsschool gevestigd. De school kreeg onderdak in perceel Papengracht nr. 30, het onderwijzend personeel in de Gouden Bal. De instituteur, genaamd PIERRE MARIE BRUTEL DE LA RIVIERE, met vrouw en kinderen in nr. 11 aan het Gerecht.

De illustere onmiddellijke voorganger in de eigendom van de jubilaresse is de steendrukker PIETER WILLEM MARINUS TRAP geweest. Hij kocht in 1864 een huis en erf aan de oostzijde van de Papengracht, wijk 4, nr. 577, het huidige nr. 30. In 1873 werd hij bij procesverbaal van publieke toewijzing een huis en erf aan de oostzijde van de Papengracht bij het plein van 's Gravensteen, nr. 32, rijker. Later kocht hij nog een groot gedeelte van de tuin, behorend bij Gerecht 10 aan, welk pand toen bewoond werd door de eigenaar de heer L. G. LE POOLE en zijn gezin. TRAP was en is bij oudere Leidenaars een bekende naam. Al in het begin van de 19de eeuw werd door een TRAP, PIETER JOHANNES nl., een boekhandel gedreven. Zijn zoon, de bovengenoemde P.W.M., geboren in 1821, is de bekende steendrukker geweest, die aanvankelijk een werkplaats aan het Utrechtse Veer had en in 1855 verhuisde naar de Oude Vest. Hij is bekend geworden door zijn publikaties op entomologisch gebied en het drukken van illustratief materiaal op het gebied van dier- en plantkunde. Zijn eerste succes was de uitgave van het werk van J. SCHLEGEL : De vogels van Nederland, met 356 gekleurde afbeeldingen van uitsluitend inlandse vogels. Een uitgave van 60 vaderlandse historieprenten, getekend door ALTMANN en ECHMAN, dienden lange jaren het onderwijs in de geschiedenis. TRAP heeft de uitgave van de Noord- en Westkust van Nederlandsch Nieuw Guinea mede op zijn naam staan. Zijn zoon JEAN PIERRE zette de zaak voort, nadat zijn vader in 1905 was overleden. In 1928 gaat de eigendom van J. P. TRAP over in handen van de Leidsche Courant, die in de loop van de jaren de drukkerij

uitbreidde tot in de Schoolsteeg en de begane grond van perceel nr. 34 bij de kantoorruimte trok.*

*Gepubliceerd in De Leidsche Courant, 1 oktober 1959, jubileumnummer, uitgegeven t.g.v. het 50-jarig bestaan van dit Dagblad. Met toestemming van de Redactie in het Leids Jaarboekje 1961 opgenomen.

OVER TWEE MERKWAARDIGE GEVELSTENEN IN HET LEIDSE STADHUIS

door

LEO J. MENS †

Vrij hoog, ter weerszijden van de trap aan het stadhuis, zijde Breestraat, zijn een tweetal gevelstenen aangebracht, links met 't opschrift „Bewaert Heer Holland” en rechts „En salight Leyde”.

‘t Was een goede gedachte van de architect van de opbouw na de brand om deze beide stenen weer aan te brengen, niet in ‘t minst doordat er een merkwaardige geschiedenis aan deze stenen verbonden is.

Omstreeks **1600** toch woonde te Leiden een jonge man, **CORNELIS SCHUYT** geheten (zoon van een Leids musicus, **FLORIS SCHUYT**) die muzikaal zeer begaafd was. — Dermate begaafd dat het toenmalig Leids stadsbestuur besloot om voor hem een twee-jarig verblijf in Italië te bekostigen, om onder leiding van kundige meesters aldaar, zich verder te bekwamen. Het feit dat genoemd stadsbestuur hem daartoe in staat stelde kan in de muziekgeschiedenis als een grote onderscheiding worden beschouwd.

Als dank daarvoor componeerde de jonge **SCHUYT** o.a. enige „**madrigalen**” (stukken voor koorzang) die hij in hoofse vorm opdroeg aan de echtgenoten van enkele stedelijke magistraten (o.m. aan een „**VROUWE OUSHOOREN**”).

Buitendien werd hij ook zódanig geïnspireerd door de tekst van beide gevelstenen dat hij daarop een z.g. **cánon** (klemtoon eerste lettergreep) schreef. — De canon was destijds een belangrijke muziekvorm die ten grondslag lag aan de latere fuga. Men kende o.a. canons in tegenbeweging, cirkelcanons, kreeftcanons, **raadselcanons** enz., vormen die wel tot verstarring van het muzikaal besef aanleiding gaven (een verschijnsel dat bij sommige hedendaagse muziek zich ook doet gelden).

Maar. . . hoe ‘t ook zij, een goed doorgevoerde canon, vooral 3 of 4 stemmig geldt als een muzikaal meesterstuk. — Welnu, **CORNELIS SCHUYT** componeerde na zijn Italiaanse reis een z.g.

„raadselcanon” waarvan de oplossing slechts door enkele geheimzinnige aanduidingen gevonden moest worden.

Laat ons terloops opmerken dat in geen enkele Nederlandse bibliotheek de werken van **CORN. SCHUYT** terug te vinden zijn geweest. – Het is min of meer beschamend, dat alle gegevens, dus ook de madrigalen en canon in buitenlandse bibliotheken gevonden zijn!

De oplossing van **SCHUYTS** canon met de tekst van beide gevelstenen heeft vele jaren geduurd.

In ± 1870 vestigde de toenmalig opgerichte vereniging voor Noord-Nederl. muziekgeschiedenis er de aandacht op in de door haar uitgegeven „Bouwstenen”. Het thema werd gepubliceerd, maar de bekende Duitse musicoloog **EITNER** verklaarde er geen raad mee te weten.

Tot 1924 was er nog steeds geen oplossing gevonden. In dat jaar echter werd door de g-Octobervereniging onder meer in de **Pieterskerk** op luisterrijke wijze het 350ste herdenkingsjaar van Leidens Ontzet gevierd. Daaraan werkten mee Mevrouw **NOORDEWIER** (sologang), **JOHAN WAGENAAR** (orgel) en een groot zangkoor, bestaande uit de beste krachten van de toen bestaande Leidse koren onder leiding vanschrijver dezes. Was er dus ooit een betere gelegenheid aanleiding om de canon tot klinken te brengen in dezelfde kerk waar **CORN. SCHWT** vele jaren orgel en zang „trakteerde”?

Die onopgeloste canon liet de dirigent dan ook geen rust, zodat hij teneinde raad, zelf een oplossing trachtte te vinden, die hem, uitgezonderd het slot, min of meer bevredigen kon. Intussen had hij zich in verbinding gesteld met de bekende Dr. D. F. **SCHEURLEER** te Den Haag (schenker van de belangrijke muziekafdeling in het Haags Gemeentemuseum) die alle medewerking toezegde en zei, connecties in Berlijn te hebben, die nu wel een oplossing zouden weten te geven. – Maar. . . weer nul op het rekest. Als laatste poging wendde Dr. **SCHEURLEER** zich toen tot pater **SMYERS**, te St. Michelsgestel, later professor aan de Utrechtse universiteit . . . Diens oplossing kwam grotendeels overeen met die van de dirigent, behalve . . . het slot!

Niet zonder protest uit het zangkoor werd dientengevolge overgeschakeld naar de bewerking **SMYERS**. – Het origineel ervan, alsmede een enthousiaste briefkaart van Dr. **SCHEURLEER** zijn nog in ‘t bezit van ondergetekende. Sindsdien werd de canon op een der eerste concerten van het Leids Studenten-zangkoor (waarvan schrijver dezes de eerste jaren dirigent was) uitgevoerd en het

werd traditie, dat het merendeel der volgende concerten van genoemd zangkoor met **SCHUYTS** canon begonnen werd.

We meenden deze bijzonderheden die verbonden zijn aan de tekst op beide gevelstenen van ons Leids stadhuis aan de leden van „Oud-Leiden” niet te mogen onthouden.

Een canon is gebouwd op een melodie die telkens tijdens het verloop ervan door andere stemmen herhaald wordt. Er zijn 2, 3, 4 en meerstemmige canons. Een eenvoudig voorbeeld is het liedje: „Broeder Jacob”.

De canon werd in **SCHUYTS** tijd veel gezongen. Een van de genoemde soorten was de raadselcanon, waarvan de oplossing in raadselen gehuld was. **SCHUYTS** opschrift (in ‘t Italiaans) eindigt b.v. aldus: „Quarte periode quintam periodam recinocam subjicitote”, d.i. vrij vertaald: „**Aan** de vierde periode, verbindt daaraan een gebruikt herhaald wordende periode.” — De moeilijkheid voor het componeren van een canon is een goed melodisch en harmonisch geheel te verkrijgen. Uit deze canon blijkt het meesterschap van **SCHUYT**, want na 350 jaar voldoet deze prachtige muzikale weergave van de zinrijke tekst ons nog steeds.

PIETER CORNELIS ENGEBRECHTSZ., GENAAMD KUNST

door

IR. A. F. DE GRAAF

Een der weinig geraadpleegde registers in het Leidse Gemeente-archief is nr. 1 188 van het secretariearchief vóór 1574, waarin sinds 1446 beslissingen zijn opgetekend over personen, die in stadsvoogdij gesteld werden en in weerwil van hun soms hoge leeftijd in een staat van minderjarigheid kwamen, meestal met aanwijzing van twee voogden. Het betrof uiteraard beter gegoeden, gemiddeld een geval per jaar. De aanvragen werden ingediend door de familie of soms vrijwillig door de partij zelf, die inzag, dat hij of zij de zaken niet meer kon besturen.

Zeker onvrijwillig gebeurde dit met **PIETER CORNELISZ.** de schilder, ontwerper van vele gebrandschilderde glazen tussen 1517 en 1542, die gefortuneerd getrouwd was met **MARITJE GERRITS VAN DAM** en eigenaar was van een breed pand (ruim 49 rijnlandse roe) aan de Nieuwe Rijn tussen Koornbrug en Visbrug (thans Vivarium Stol en aangrenzende panden).

Zijn vader de bekende schilder **CORNELIS ENGEBRECHTSZ.**, leermeester onder meer van **LUCAS VAN LEYDEN**, moest het dicht bij de **Visbrug** met een gevelbreedte van amper een roe stellen, zij het dat zijn pand naar achter breed uitloopt, thans Nieuwe Rijn 4.

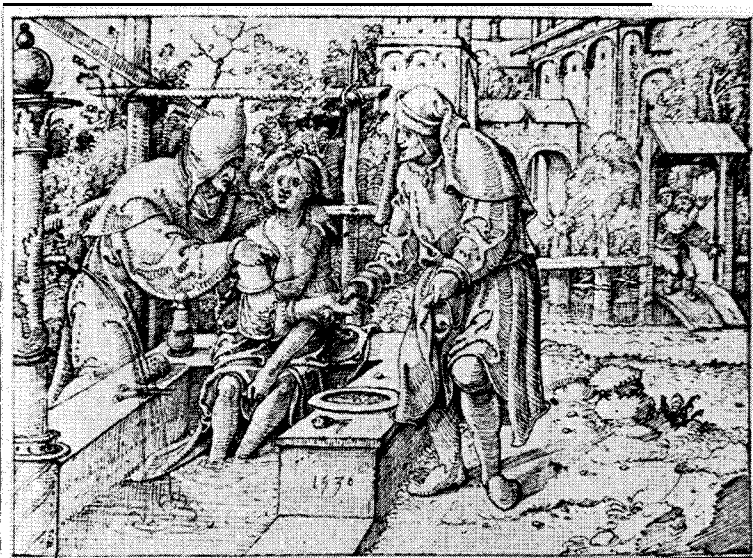
Op 9 april 1530 besluit het gerecht op het verzoek van zijn huisvrouw en haar vrienden en magen, die te kennen geven, dat hij van zulke sobere regimente is (dus weinig zelfbeheersing), dat hij zijn goederen niet weet te regeren, maar dagelijks met drinken, spelen en andere dwaze koopmanschappen wegbrengt.

PIETER zelf is niet aanwezig, doch verblijft te Brugge in Vlaanderen, waar zijn broer **CORNELIS CORNELISZ.**, bijgenaamd **KUNST** woont, omdat het klimaat voor zijn kunst daar gunstiger was. Uit de eigen brieven van **PIETER CORNELISZ.** is het gerecht gebleken, dat hij „die wete” heeft gehad en toch niet gecompareerd is. Daarom stelt het gerecht al zijn goederen in der stede voogdij, tot

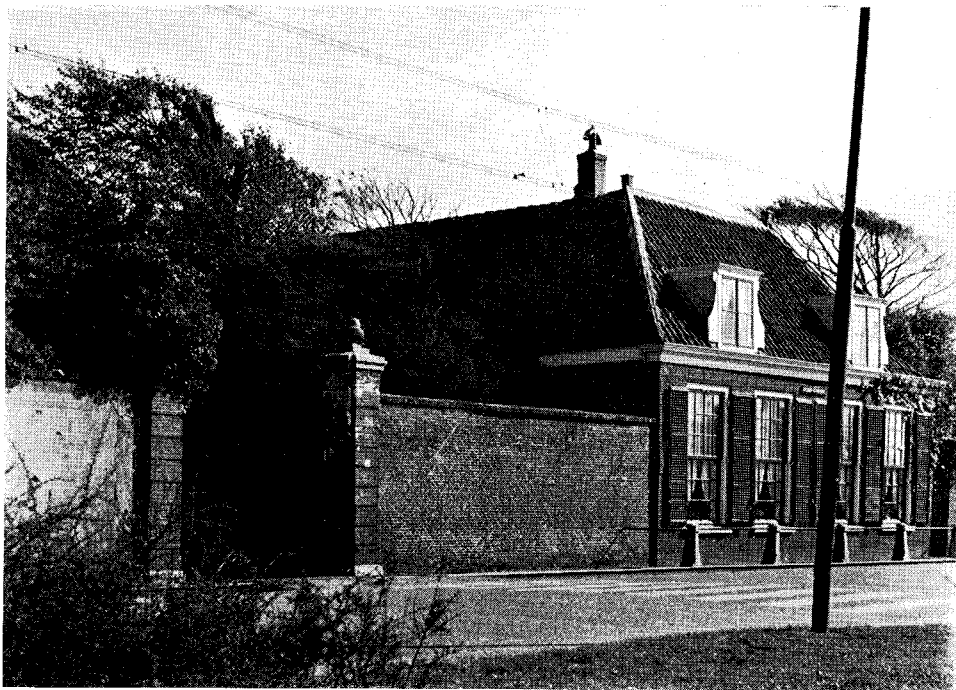
de tijd dat openbaar „mitte clocke’’ men hem de voogdij zal weder geven. Als voogden werden gesteld **CORNELIS CORNELISZ.** zijn broeder, die in Brugge een oogje op hem kon houden en zijn zwager **JAN GERRITSZ. SMALING**, getrouwd met **ADRIANA GERRITS VAN DAM.**

Op 30 oktober 1551 is gebleken, dat beide voogden overleden zijn en komen in hun plaats **QUIRIJN ALLERTSZ.** wijlen (gewezen) brouwer en **JACOB HUYGEN**, beiden als brouwer behorende tot de rijkdom der stad. **QUIRIJN ALLERTSZ.** was getrouwd met **JAN-LYSBETH CORNELISDOCHTER**, zuster van **PIETER**, terwijl **JACOB HUYGEN**, die een brouwerij had waar nu Vroom en Dreesmann is gevestigd, getrouwd was met **AECHE JAN GERRITS SMALING** en dus behuwd-neef.

Het grote pand aan de Nieuwe Rijn werd omstreeks 1544 door twee gezinnen bewoond en wel door de zoon **ADRIAAN PIETERSZ.**, glasschrijver, en **MARITJE JAN DE WIJZENDOCHTER** met hun zoon **CORNELIS ADRIAANSZ. CUPER**, die later twee maal bij de weeskamer probeert zijn erfdeel voortijdig te ontvangen. De andere bewoner was **POUWELS WILLEMSZ.**, schrijnwerker, een lid van de Leidse familie **VAN TORENVLIET**, gehuwd met **MARITJE PIETERSDR.** Bij dit huwelijk (huwelijksvoorwaarden 27 januari 1541) geeft **PIETER CORNELISZ.** aan zijn dochter een deel van dit pand, doch heeft hiervoor instemming der voogden nodig, wat mij op het spoor bracht van deze stadsvoogdij. De bruigom brengt de inventaris van een kistenmakerij mee, ter waarde van zeshonderd guldens. Bij kistenmakerij is hierbij niet te denken aan transportkisten, doch aan de bergmeubels uit die tijd. Het woonhuis van **CORNELIS ENGBRECHTSZ.** (Nieuwe Rijn 4) werd in 1544 bewoond door **BEATRIX CORNELIS ENGBRECHTSDR.**, weduwe van **JAN VAN SCHENGEN.**

**TEKENING VOOR GLASRAAM DOOR
PIETER CORNELISZ. KUNST**
gedateerd 1530 en voorstellende Susanna en de oudsten
Kunsthandel Londen 1949

DE VOORMALIGE HOFSTEDE DUINZICHT, NU KLEIN CURIUM

HET OUDE RAADHUIS TE OEGSTGEEST,
omstreeks 1890 — Foto Gem. Archief Leiden

DE HOFSTEDE DUINZICHT EN HET RECHTHUIS TE OEGSTGEEST

door

W. J. VAN VARIK

Er is maar weinig bekend uit de geschiedenis van het 17de- en 18de eeuws Oegstgeest. Behalve van de voormalige kastelen Poelgeest en Endegeest, en - sedert 1959 - van Rhijnhof, weten we vrijwel niets omtrent de aanzienlijke buitenplaatsen en de kleinere zomerverblijven, die destijds binnen de grenzen van onze gemeente waren gelegen ¹⁾.

Hetzelfde geldt voor de talrijke molens, de oude boerderijen en herbergen, de steenplaatsen en andere bedrijven en voor de oude straat- en veldnamen; het geldt ook voor het onderwerp dat voor deze bijdrage werd gekozen.

De gegevens hiervoor zijn in de eerste plaats ontleend aan het Rechterlijk archief van Oegstgeest, een rijke, nog veel te weinig geraadpleegde bron voor de geschiedenis van ons dorp ²⁾. Een in de Prentverzameling van het Gemeentearchief te Leiden aange troffen copie van een kaart uit 1653 was een welkome aanvulling.

Uit een inscriptie op deze kaart blijkt dat **JOHANNES** Dou, „geswoore Lantmeeter” de aan **JOHAN** KNOTTER toebehorende landerijen te Oegstgeest heeft opgemeten en „gechaerteert” ³⁾.

De kaart is te groot om hier in haar geheel te worden opgenomen; ter toelichting van het volgende kon echter worden volstaan met een gedeeltelijke reproductie.

De hierop voorkomende percelen zijn - met vermelding van de oppervlakten in rijnlandse roeden - gemerkt met de letters A t/m F. De eerste vier percelen lagen ten westen van de Heereweg (nu Rhijngeesterstraatweg) ; E en F lagen aan de oostzijde, achter het huidige „Klein Curium”.

Merkwaardig genoeg zijn de percelen A t/m D ook nu nog terug te vinden. Bij vergelijking met de Fotogrammetrische kaart nr. 30 F-zuid (blad Leiden), uitgave van de Topografische Dienst te Delft, blijkt dat ze na drie eeuwen, op het dempen van de middensloot na,

vrijwel onveranderd zijn gebleven. De woning op perceel C is allang verdwenen; het huis ten zuiden daarvan is de nog ter plaatse aanwezige 17de eeuwse boerderij.

Behalve de percelen E en F, zijn aan de oostzijde van de Heere-weg schetsmatig aangegeven drie huizen, van welke het middelste is voorzien van de aanduiding „de Balju van Oestgeest”.

Dit huis, waar „het Hartshoofd” uithing, was in 1646 gekocht door de toenmalige baljuw en schout **ANTHONY VAN DORTMONT**. Het grensde ten zuiden aan een herberg, waar „Graeff Maurits” uithing en ten noorden eveneens aan een herberg, gelegen op grond van de stad Leiden.

Na **ANTHONY DORTMONT** werd diens opvolger, **JOHAN WIJGANS**, eigenaar van het huis en na hem de schout **LAMBERTUS DE RUYT**. Deze breidde zijn bezit in zuidelijke richting uit door aankoop van de herberg „Graaf Maurits” en een daarnaast gelegen woning, die niet voorkomt op de kaart van **DOU**.

In november 1709 werd dit bezit overgedragen aan Ds. **PETRUS VAN DER UPWICH** te Leiden, die – bij transport door de erfgenamen van **JOHAN KNOTTER** – in februari 1712 tevens eigenaar werd van de percelen E en F.

In december van hetzelfde jaar kocht hij ook het ten noorden belendende huis, gelegen op grond van de stad Leiden, met het weiland daarachter.

Ds. **PETRUS VAN DER UPWICH** moet worden beschouwd als de stichter van de hofstede Duinzicht, die thans nog wordt vertegenwoordigd door het huis „Klein Curium”, gelegen op de plaats van het huis van de baljuw.

Na zijn dood werd de bezitting door de erfgenamen verkocht aan Prof. **JOHANNES WESSELIUS** te Leiden ⁴⁾. Ze bestonden toen uit een hofstede met negen hond land, en nog een woning, met koetshuis en stalling voor vier paarden en een perceel weiland, gelegen naast en ten noorden van de hofstede.

Na overlijden van Prof. **WESSELIUS** kwam de hofstede, c.a., in het bezit van diens dochter **ADRIANA JOHANNA**, gehuwd met Prof. **ADRIANUS VAN ROYEN**, en vervolgens aan hun zoon, Mr. **JAN VAN ROYEN**, aan wie ze na boedelscheiding waren toebedeeld ⁵⁾.

Mr. **JAN VAN ROYEN** overleed 11 mei 1803 ; in november 1806 werden zijn te Oegstgeest gelegen onroerende goederen overgeboekt op zijn dochter **CYPRIANA ANNA MARGARETHA**, echtgenote van Mr. **PIETER VAN LELYVELD** Pz. ⁶⁾.

De na Prof. **WESSELIUS** opgetreden eigenaars hebben het grond-

gebied van de hofstede aanzienlijk uitgebreid. Prof. **VAN ROYEN** deed dit in zuidelijke richting, door aankoop van 1 morgen 550 roeden teelland, gelegen tussen de Heereweg en de Lageweg en in oostelijke richting door aankoop van het huis „de Zon” met 160 roeden land, gelegen achter Duinzicht. Mr. **JAN VAN ROYEN** kocht in 1784 de percelen A t/m D en nog 4 morgen 83 roeden weiland ten westen daarvan, gelegen in de Voorofsepolder (nu polder Kamphuizen).

De Registers van Transporten gaan niet verder dan 1811, zodat we voor de latere geschiedenis van Duinzicht waren aangewezen op gedrukte bronnen ⁷⁾.

In januari 1834 had **CORNELIUS LUDOVICUS** baron **VAN WIJCKERSLOOTH VAN SCHALKWIJK**, bisschop van Curium, de buitenplaats Duinzicht gekocht van „M(onsieur) van Leliveld” ⁸⁾. Even ten zuiden van het oude huis liet hij een royaal buitenverblijf in neo-klassicistische stijl bouwen, dat hij in 1836 betrok en waar hij tot zijn dood – hij overleed 10 november 1851 – heeft gewoond.

Ten noorden van het oude huis, op de voormalige grond van de stad Leiden, verrezen de gebouwen van het door hem gestichte R.K. Weeshuis, dat thans de naam draagt van de gewezen hofstede.

Na de dood van baron **VAN WYCKERSLOOTH** is het door hem gebouwde landhuis, „het paleis van de bisschop”, zoals het door de Oegstgeesters werd genoemd, niet meer bewoond geweest. Het verviel meer en meer en werd in 1915 wegens bouwvalligheid gesloopt.

Op 14 december 1949 werd de gemeente Oegstgeest eigenaresse van het ten zuiden van „Klein Curium” gelegen gedeelte van de buitenplaats, dat onder de naam „Bos van Wyckerslooth” als wandelpark voor het publiek werd opengesteld.

Voor de geschiedenis van het Rechthuis dienen we terug te gaan naar de herberg, die gelegen was ten noorden van het op de kaart van Dou aangegeven huis van de baljuw.

Uit een akte van 27 juni 1643 blijkt dat in deze herberg „de vierschaar werd gehouden”. In latere transportakten vinden we vermeld dat „het Wapen van Oegstgeest” er uithing ⁹⁾. Ook wordt daarin gewag gemaakt van de aanwezigheid van een (brand?) klok; van „de dorpskassen”, waarin de archieven van het Ambacht werden bewaard; van „het gevangenhuis”, dat de stad Leiden er had laten bouwen en van „het schuthock”, dat diende voor het onderbrengen van loslopend vee.

De herbergier was tevens gerechtsbode, van 1640 tot 1674 ook eigenaar van de herberg.

De grond waarop de herberg was gelegen en die van het bijbehorend weiland daarachter, was eigendom van de stad Leiden. Mogelijk was deze grond reeds door de voormalige ambachtsheren van Oegstgeest, de **WASSENAERS**, in erfpacht uitgegeven. Aan de stad Leiden, die de heerlijkheid Oegstgeest in 1615 door koop had verkregen, moest hiervoor jaarlijks negentien gulden „huur” worden betaald, te voldoen met Voorschoter- en Valkenburger paardenmarkt.

Ten *gerieve* van de dorpelingen liep van de Lijd- of **Lageweg** (nu Wyttenbachweg) een voetpad naar de Heereweg; op de kaart van **Dou** loopt het – met een bruggetje over de Zandsloot – regelrecht door het weiland naar de herberg.

De bijeenkomsten van schout en schepenen zullen wel hebben plaats gevonden in een uitsluitend daarvoor bestemd vertrek.

Tot laat in de **17de** eeuw heeft het Ambachtsbestuur in dit huis vergaderd; daarna wordt het in de transportakten aangeduid als „het Oude Rechthuis”.

Op 16 april 1686 verkocht zekere **PIETER JANSZ DOE** aan „de H. Geest en de **Diaconije, respective**” een huis met erf en tuin aan de **Lijdweg**, te voren bestaande uit twee aan elkaar grenzende woningen, die waren samengevoegd. Het noordelijk gedeelte werd bestemd tot Wees- en Armhuis, het zuidelijk deel tot Rechthuis. Na de opheffing van het Wees- en Armhuis, omstreeks het eind van de **18de** eeuw, kwam ook dit gedeelte ter beschikking van het Ambachtsbestuur.

Dit Rechthuis is identiek met „het Oude Raadhuis” aan de Wyttenbachweg, het wit gepleisterd gebouw met zijn aardig poortje.

Natuurlijk hebben hier in de loop der jaren veranderingen plaats gehad, maar de huidige gevel zal achter de pleisterlaag nog veel van het oorspronkelijk metselwerk verbergen.

Vroeger was men bij verbouwingen zuiniger dan tegenwoordig. Gewoonlijk werd alleen inwendig verbouwd en de gevelindeling daarbij aangepast. De buitenmuren werden voor zover dat mogelijk was gespaard.

Wanneer we het Oude Raadhuis wat nauwkeuriger bekijken, schijnt dit ook hier het geval te zijn geweest. We onderkennen nog duidelijk twee gebouwen, elk op rechthoekig grondplan, het noordelijke met een topgevel, het zuidelijke met een zijgevel naar de

weg gekeerd. Vooral de topgevel herinnert aan het 17de eeuws type van een landelijke woning, met in het voorhuis ingebouwde kelder en opkamer, beide tot voor kort nog aanwezig.

Op de foto van omstreeks 1890 prijkt boven de poort het wapen van Oegstgeest; onder de geprofileerde kroonlijst, die daar iets inspringt, de aanduiding „Raadhuis”. Aan de straatzijde lagen de kamer van de burgemeester en de raadzaal.

De voorgevel van het voormalig weeshuis vertoont gelijkvloers een breed deurkozijn met bovenlicht, waarover een halfronde toog, met in het spaarveld de aanduiding „Brandspuit”. Boven het ook nu nog aanwezige zoldervenster bevond zich een hijsbalk met versierde overkapping. Hieraan werden de brandslangen opgehesen om te drogen.

Ook hing er de brandklok. 's Zondags om twaalf uur werd die geluid en werden voor het raadhuis de namen afgeroepen van trouwlustige paartjes, die onder de geboden stonden¹⁾.

Dit gedeelte van het gebouw was in drieën gesplitst; het voorste was gereserveerd voor de brandweer, in het middelste woonde de gemeente-werkman, in het achterste de veldwachter.

Binnen de poort, links, is nog heden ten dage de cel te zien, waar landlopers en lieden „in kennelijke staat” tijdelijk konden worden opgeborgen.

Het Oude Raadhuis heeft dienst gedaan tot begin 1900; op 28 februari van dat jaar werd het nieuwe raadhuis in het Wilhelminapark in gebruik genomen.

¹⁾ Zie voor *Poelgeest en Endegeest: Kastelen, Ridderhofsteden en Builenplaatsen in Rijnland*, uitgave van de Ver. Oud-Leiden, en voor *Rhijnhof: Leids Jaarboekje 1959*, blz. 105-124, Ir. R. MEISCHKE, *De vernieuwing van Rhijnhof en de architect Johan Samuel Creutz*.

²⁾ *Alg. Rijksarchief 's-Gravenhage, Rechterlijk archief Oegstgeest*, B XIV, dln. 1-42, Registers van Transporten, enz.

³⁾ Zie: MOLHUYSEN en BLOK, *Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek*, dl. 11, kolom 408-409.

⁴⁾ *Idem*: dl. X, kolom 1173-1174.

⁵⁾ *Idem*: dl. X, kolom 846-847 en 849.

⁶⁾ Zie: *Ned. Patriciaat*, 1911, blz. 318.

⁷⁾ Zie: *Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem*, dl. 50, blz. 341-362, J. KLEYNTJENS. S. J., *De Stichting Duinzicht*; *idem*, dl. 48, blz. 543 en *Leidsch Jaarboekje 1931*, blz. 47-50, W. J. J. C. BIJLEVELD, *Curium*.

⁸⁾ Waarschijnlijk CORNELIS RIPPERT VAN LELYVELD, zoon van Mr. Pieter.

⁹⁾ Niet te verwarren met de latere herberg „het Wapen van Oegstgeest”, naar de eigenaar ook „Bourgonje” genaamd, in de Vijfhuizen.

¹⁰⁾ Mededeling van de heer J. LUBBE, beg. 1878, die van zijn jeugd af tot voor kort op het nabije „Torenveld” heeft gewoond.

DE VASTSTELLING VAN EEN BIJZONDERE ROOILIJN VOOR WARMOND IN HET JAAR

1648

door

A. J. P. BAKKERS

„Er is niets nieuw onder de zon. Is er iets waarvan men zegt — ziehier dat is nieuw — het was er al in verre tijden die voor ons waren.” Aan deze woorden van de Prediker moest ik denken, toen ik dezer dagen een „Keure ende Ordonnantie” betrekking hebbende op het bouwen aan de openbare wegen uit het jaar 1648 uit het Warmondse gemeentearchief onder ogen kreeg. Deze keur zou dienen tot bescherming tegen versmalling der wegen, derhalve moest een rooilijn in acht worden genomen.

Rooilijnen, zowel algemene als bijzondere, zijn sinds jaren begrippen geworden, die in schier alle gemeenten bijna dagelijks gehanteerd worden. Echter ook in een ver verleden kende men rooilijnen. Tot welk tijdstip dit verleden zich uitstrekt is niet met zekerheid te zeggen. In het archief van het hoogheemraadschap van Rijnland is een bescheid aanwezig, waaruit blijkt, dat in 1393 de besturen van Rijnland en Schieland met 's Graven rentmeester van Noordholland gezamenlijk „de ree” (rooilijn, grensscheiding) achter Zoetermeer trokken. Aangenomen mag worden, dat van het ogenblik af, dat de overheid zich — zij het summier — met het toezicht op de afbakening van percelen land en op het bouwen ging bemoeien, er ook rooilijnen zijn bepaald.

In het standaardwerk „*De Nederlandse Stedebouw*” door C. H. **PETERS** wordt op boeiende wijze het ontstaan der onderscheidene dorps-typen beschreven, doch van enige overheidsbemoeiing in die dorpen blijkt niets. Pas in de 13de eeuw, toen de landsheer aan plaatselijke gemeenschappen het stadsrecht verleende, kregen die steden, vaak bij afzonderlijk privilege, een eigen wetgeving, z.g. recht van keur. De ene stad vroeger dan de andere ging over op bescheiden schaal voorschriften ten aanzien van het bouwen uit te

vaardigen. Zo vermeldt Dr. W. B. **PETERI** in „*Overheidsbemoeiingen met de stede bouw tot aan de Vrede van Munster*” dat de Vroedschap van Utrecht in 1444 vier gezworen lijntrekkers aanstelde, zijnde twee metselaars en twee timmerlieden, die met lijn en rad de erf-scheidingen moesten trekken tussen geschil hebbende partijen.

Enige jaren daarvoor, in 1441, bepaalde de vroedschap van Amersfoort, dat het maken van luifels voor de deuren in de oude binnenstad verboden was. Eerst in 1652 ging dit stadsbestuur er toe over rooimeesters aan te stellen¹⁾.

In de 16de eeuw waren er in de stad Hoorn twee gezworen rooimeesters. Daar werd namelijk in 1528 al bepaald, dat geen nieuwe huizen, schuren enz. mochten worden gebouwd zonder de „roymeesters” te raadplegen, op straffe van een boete.

De litteratuur vermeldt echter steeds steden en geen dorpen, wanneer het gaat om overheidsbepalingen. Op zichzelf is dit verklaarbaar, daar de steden het meest behoefte hadden aan zekere ordening, en hun archieven meer dan die van de dorpen beveiligd waren tegen vijandelijke handelingen en brand. Hoewel bouwvoorschriften in verscheidene ambachten (dorpen) hebben bestaan, is tot nu toe weinig uit oude tijden te vinden. Dit is voor mij aanleiding geweest aan de Warmondse keur uit 1648 meer bekendheid te geven. Bij aandachtig lezen daarvan valt op, dat de taal bijwijlen sierlijk is, en dat niettegenstaande de breedsprakigheid de punten, waar het om gaat, verrassend kort en duidelijk zijn.

Toegevende, dat een dergelijke keur in onze tijd niet meer past, zou men in bepaalde gevallen soms wenschen een verordening als deze keur achter de hand te hebben. Het kwam mij wenselijk voor hier en daar een toelichting te geven (zie p. 74).

Op huyden den 2 1sten December 16^C acht en veertich is den inhouden deser naer voorgaender clockegeluy voor 't raethuys van Warmont voor alle den volcke gepubliceert, ter presentie ende overstaen van **CORNELIS VAN ROOSENBURGH**, bailliu ende schout, **CORNELIS DIRCKZ. STEEMAN**, **JACOB PIETERZ. VAN STERREVELD**, **WILLEM CORNZ. ROSCAM**, **BUWEN ADRIAENZ. BACKER**, **PIETER MOURIJNSZ.**, schepenen tot Warmont.
Mij present secretaris

De Ridderschap, edelen, ende steden van **Hollandt ende West-vrieslandt**, representerende de Staten van den zelve Lande, doen te weten.

Alsoo ons verthoont is bij den heere van Warmont, **Esselijcker-**

woude, etc., dat in deselve zijn Ed's heerlijkheyt van Warmont voor desen ende oock eenige jaaren herwaerts sodaniche onregeltheyt in 't bouwen van huysen ende andere getimmerten was gepleecht, dat jegenwoordich 's Heerenstraet bijgenaemt de Buyrstraet ²⁾ door 't onfatsoenlijck in ende vuytsetten ³⁾ der getimmerten soodanich was vernaut ende gecrompt, dat deselve t'eenenmale buyten postuyl was gebracht.

Ende dewijle alle 't selve was streckende tot disciraet ⁴⁾ van 't dorp van Warmont, ende bijgevolch tot incommoditeit van de ingesetenen ende alle passagiers wandelende over 's Heerenstraet van Warmont voorscreven, so hadde hij, heere verthoonder goedgedacht daarvan te maeken de keuren ende ordonnantien hiernaer volgende, versouckende de approbatie op te selve keuren, teneynde de selve precise mocht achtervolcht ende naergecommen werden.

Keuren ende ordonnantien gemaekt bij den weledelen heere
JACOB VAN WASSENAER, heere van Warmont, Esselijcker
woude, etc. ⁵⁾

Alsoo lange voor desen ende oock mede eenige jaaren herwaerts in de heerlijkheyt van Warmont ondervonden is, dat eenige ingesetenen of anderen van buyten incommenden personen mettet timmeren van hare huysen ende andere gebouwen soo dicht aen 's Heerenstraet, wandel of gangwech **commen** te geraeken, oock deselve soo onordentelijck in ende vuyt setten, cromten, nauten, ende andere diergelijcke onfatsoenlijcke gangen te maeken, dat d'selve t'eenenmaele buyten ordre ende fatsoen zijn gestelt, jae mettertijdt genouchsaam onbruyckbaer soude worden, ende omme soo veel mogelijk is daerinne te voorsien.

Soo is 't, dat den welgemelten heere mits desen keurt, ordonneert 't gunt hiernaer volcht:

1.

Eerstelijck dat van nu af voorthaen nyemant wie hij sij in den heerlijkheyt van Warmont aen 's Heerenstraet bijgenaemt Buyrstraet dichter sal mogen timmeren en schuttingen of planten als op negen roedevoeten na aen deselve straet, of anders ten oordeele van schout ende roymeesters van Warmont ⁶⁾.

2.

Dat d'selve betimmeringe of plantinge nyet en sal mogen geschieden sonder voorgaende kennisse van den officier van Warmont ende twee roymeesters bij den gerechte van Warmont te stellen

ende te beeedigen, op peyne van twintich ponden, t'appliceren een derden deel voor den armen ende twee derden deelen voor den officier, ende dat daerenboven 't gemaekte werk datelijck sal werden gedemolieert ⁷⁾).

3.

Dat d'selve schout ende roymeesters naer voorgaende royinge (daer naer partijen haer sullen moeten reguleeren) henluyden met haer voorgenomen werck voort sullen laeten gaen.

4.

Dat mede nyemant wie hij sij, den schout, roymeesteren of gerechte over of omtrent de gedaene royinge qualijck noch onredelijck sal mogen bejegenen met woorden noch met wercken, op een boete van vijf ende twintichgulden t'appliceren als vooren ⁸⁾).

5.

Ende indien door de royinge of timmeringe of vanwegen eenige waterloosinge, door of ter sijden de voorz. straete eenige questie tussen buyren mocht ontstaan, sal 't selve beslecht werden bij den schout ende gerechte van Warmont zonder dat daeromme eerder eenich proces sal werden gemaekt.

6.

Dat voorts schout ende roymeesters metten gerechte van Warmont gequalificeert sullen sijn tot siraet van het dorp van Warmont te moogen afkeuren ende afbreecken of inhalen ende terug doen setten soodaniche huysgens ende schuyrtgens ⁹⁾ of een gedeelte van elck van dezelve, mitsgaders schuttingen ende plantingen, als zijluyden bij gelegentheyt van tijt oordeelen sullen ter ten minster schade van partijen billick ende het dorp van Warmont dienstich te weesen, mits dat partijen hare schade ende interest, door handen van schout ende ambachtsbewaerders promptelijck ende ter goeder trouw sullen werden vergoet, tot tauxatie van schout ende gerechte, mitsgaders roymeesters van Warmont, die daerop sullen werden beeeddicht ende dat sijlieden 't selve alleen over de inwoonderen van 't geheele ambacht sullen mogen omslaen ende invorderen, naer dat elck sal sijn gegoet, ten oordeele ende settinge van schout ende gerechte voornoemt ¹⁰⁾).

7.

Dat mede alle vaersloten aen de voorz. straete responderende, tweemaal 's jaers sullen werden geschouwen door schout ende

croosheemraden ¹¹⁾ van Warmont omme alsoo alle stanck ende vuylichhey van de voorz. straet te weeren.

8.

Dat mede schout ende croosheemraden d'selven sullen verhoufslagen ¹²⁾, ende dat dengeenen wiens werck nyet wel gemaakt sal sijn verbeuren sal soodaniche boeten van twaalf stuvers als bij de keure van 't Hooge Heemraedschap van Rijnlandt wert gestatueert.

9.

Sullen eyntelijck alle questien die ter cause van 't overtreden deser ordonnantie als oock 't invorderen van de boeten, afgedaen werden bij schout ende gerechte van Warmont.

10.

Ende op dat alles te seeckerder ende meer effect soude moogen hebben soo sal van de voorz. keuren versocht werden behoorlijke approbatie van de Ed. Groot Mogende Heeren Staten.

Ten oorconden desen onderteykent op den 14 July anno 16^C acht en veertich. w.g. DE WASSENAER

Soo ist dat wij de saecke ende 't versouck voorz. overgemerckt hebbende naer genomen advys van de president ende raden van den Hove, die genomen hadden de berechtinge van den gerechte van Warmont uijt onse rechte wetenschap, souveraine macht ende auctoriteyt, de voorgestelde keure in alle deelen, poncten ende articulen hebben goetgevonden, geaprobeert ende geratificeert, vinden goed, approbeeren ende ratificeeren mitsdesen, lastende allen ende een yegelijcken dien het aengaen mach, hen daernaer te reguleren.

Gedaen in den Hage onder onsen grooten segele, hieraen gehangen op ten 2 den December in 't jaer ons Heeren duysent zeshondert acht en veertich. w.g. J. CATS ¹³⁾

Ter ordonnantie van Staten

w.g. HERBT VASSEAUMONZ 1648

¹⁾ Men leze in dit verband het artikel „Amersfoort 700 jaar stad” door E. J. DEMOED, in het *Technisch Gemeentebled* van 6 augustus 1959.

²⁾ 's Heerenstraat, bijgenaamd de Buurstraat, is de tegenwoordige Dorpsstraat. De naam Buurstraat komt op de uitvoerige kaart van noord-westelijk Rijnland uit het jaar 1647 reeds voor als officiële naam, t.w.

„Buerwech” voor een weggedeelte, dat o.a. voerde naar het kasteel Alkemade.

³⁾ Opmerkelijk is dat de heer van Warmond zo nauwkeurig opsomt welke motieven hii had voor het vaststellen der keur. Zowel ingezetenen als van buiten ingekomen personen hebben hun huizen en andere gebouwen steeds dichtcr aan de straat gebouwd, terwijl door het onregelmatig „in ende vuyt zetten der getimmerten” de straat zodanig is vernauwd en gekromd, dat zij buiten orde en fatsoen is geraakt, waardoor de straat mettertijd onbruikbaar zal worden. De Staten nemen deze motivering over en stellen bovendien, dat de straat tot dissieraad van het dorp is geworden. Behalve om redenen van verkeers-technische aard gaat het hier dus ook om een stedenbouwkundige welstand-maatregel.

⁴⁾ Het valt te betreuren dat dit zinvolle woord „dissieraad” in onze huidige taal niet meer wordt gebruikt, zulks in tegenstelling tot woorden als b.v. **disorde**, disharmonie en dissonant. Overigens herhaalt de geschiedenis zich, want ook de tegenwoordige heren van Warmond, i.c. vele leden van de gemeenteraad vinden de **Herenweg** met een dwarsprofiel van zes meter **rijweg** $\div 2 \times 3$ meter trottoir te smal, terwijl ook enkelen de „**cromten**”, welke inmiddels zeer ruime bogen zijn geworden, gaarne rechtgetrokken zouden zien. Alleen het feit, dat de **weg** door fraaie beplantingen en aangrenzende boompartijen een sieraad **voor** het dorp is, houdt het besluit om tot verbreding over te gaan, tegen. Zeer grote rooilijnen soms tot dertig meter uit de as van de weg zijn al lang van kracht.

⁵⁾ **JACOB VAN WASSENAER** was de beschermer van Jan Steen in diens Warmondse periode (1656-1660). Het meisje **JACOBA VAN WASSENAER** is het middelpunt van het in 1660 geschilderde stuk De Hoenderhof (**Mauritshuis** Den Haag). Op dit stuk ziet men door de openstaande poort van de hof op de achtergrond het kasteel Lockhorst.

⁶⁾ In de keur wordt een rooilijn van **gegen roede-voeten** vastgesteld. Deze roede-voeten zijn Rijnlandse voeten; 1 roede is 3.767 meter = **12** voeten. Deze maat is in de bollenstreek nog algemeen in zwang. Bij het lezen van de maat der rooilijn rijst een **critische vraag**: van waaruit werd negen voet gemeten? Hoewel niet onmogelijk lijkt het ons wel onwaarschijnlijk, dat men vanuit de as der straat mat. De totale breedte der straat zou dan gemeten tussen de woningen 5.60 meter hebben bedragen. Aannemelijker is dat negen voet uit de kant van de weg gebouwd moest worden. Gezien het feit, dat de weg al zeer vernauwd en gekromd was, zal echter het bepalen van de kant van de weg niet gemakkelijk zijn geweest. De slotbepaling van dit artikel „of anders ten oordele van schout **ende rooymeesters**” laat echter enige ruimte voor afwijking veronderstellen.

⁷⁾ Terecht wordt bepaald, dat er niet getimmerd of geplamt mocht worden alvorens hiervan kennis was **gegeven** aan de „officier **ende rooymeesters**”. Op overtreding van deze bepaling stond een boete van **20** ponden, terwijl het reeds gemaakte werk moest worden **afgebroken**. Een **pond** is gelijk tellen met **een** gulden. De bestemming **van de boete** is bepaald typerend voor die tijd : een derde deel voor de armen, tweederde deel voor de schout. Of de rooymeesters ook nog iets ontvingen is niet bekend. In elk geval werd de activiteit van de schout door deze bepaling wel zeer aangemoedigd. Is ten behoeve van enig perceel de rooilijn eenmaal vastgesteld dan heeft men zich hieraan te houden zo vermeldt artikel 3.

Een instantie waarop men zich in geval van verschil van mening over de meting kon beroepen schijnt er niet te zijn geweest, al laat artikel 4 de mogelijkheid open om te veronderstellen, dat men zich tot het gerecht kon wenden.

⁸⁾ Artikel 4 toch bepaalt, dat niemand noch de schout noch de rooi-meesters noch het gerecht kwalijk mocht bejegenen over de gedane rooiing. Dit wettigt ons vermoeden, dat het gerecht een stem in het kapittel had, want zo niet waarom zou men dan het gerecht, hetzij met woorden, hetzij met werken, kwalijk bejegenen. De boete van f 25.—, die stond op het kwalijk bejegenen, was niet mis. Ook van deze boete kregen de armen een derde en de schout tweederde deel.

⁹⁾ Dat het de heer van Warmond ernst was met de zaak kan blijken uit artikel 16 van de keur. Door het onregelmatig bouwen is 's Heerenstraat een dissieraad voor het dorp geworden. De vastgestelde rooilijn voorkomt wel verdere excessen, maar daarmede is aan de bestaande toestand nog geen eind gemaakt. Om de rooilijn sneller te doen effectueren worden schout, rooi-meesters en het gerecht derhalve gemachtigd om tot sieraad van het dorp af te keuren, af te breken, in te halen of terug te doen zetten die huizen en schuren, alsmede schuttingen en plantingen als zij bij gelegenheid van tijd nodig oordelen. Of de gebezigde uitdrukking „huysgens ende schuyrtgens” inderdaad betrekking heeft op bouwwerken van geringere omvang dan wel deze uitdrukking alleen maar wordt gebruikt om deze ingrijpende maatregel iets zachter te doen klinken, is niet te achterhalen.

¹⁰⁾ De heer van Warmond treedt niet op als een despoot, want de schade zal eerst worden ggetaxeerd. en prompt met de rente worden vergoed. De manier, om aan de nodige contant voor de schadevergoeding te komen, is al heel eenvoudig. Het bedrag wordt omgeslagen over de inwoners van het ambacht naar ieders vermogen.

¹¹⁾ Dat niet alleen de schoonheid maar ook de reinheid van zijn dorp de heer van Warmond ter harte ging moge blijken uit de bepaling, dat alle vaarsloten, responderende aan 's Heerenstraat tweemaal per jaar zullen worden geschoofd door schout en kroosheemraden, teneinde alle „stanck ende vuylichheit” van de voornoemde straat te weren. In alle dorpen waren lage heemraden of kroosheemraden, die met de schout van het dorp moesten schouwen de gewone watering, wegen, sluizen, enz., ingevolge de 188ste keur van Rijnland (keurboek 16 10). De oude ambachtsbesturen, met hun schout, kroosheemraden en ambachtsbewaarders zijn in 1869 opgeheven.

Nog altijd echter maken burgemeester en wethouders. verggeld van de gemeente-architect, tweemaal per jaar een rondgang door de bebouwde kom van de gemeente, waarbij vooral het college en bloc zich ter plaatse op de hoogte stelt van alle zaken, die de dienst van gemeentewerken raken. Deze rondgang wordt onderbroken voor een kopje koffie in het hotel, dat staat op de plaats waar vroeger schout en schepenen en „den Gerechte” vergaderden, en besloten met een maaltijd. Deze traditie wordt door alle betrokkenen zeer nuttig geacht.

¹²⁾ Verhoufslagen d.z.w. de sloot of de weg in hoefslagen verdelen over een aantal belanghebbenden, meestal de aangrenzende eigenaren.

¹³⁾ JACOB CATS, de Raadspensionaris, die in brede lagen der bevolking meer bekendheid heeft verworven als dichter.

EEN BEZOEK AAN DUINRELL IN HET BEGIN VAN DE 18DE EEUW

door

J. W. NIEMEIJER

Omtrent de geschiedenis van Duinrell, een der grootste Rijnlandse buitens, zijn wij zeer slecht geïnformeerd. Oorsprong, bouwgeschiedenis, bewoning, het ligt alles nog goeddeels in het duister. Met des te meer verrassing kan daarom een vondst worden begroet, die – op zichzelf misschien niet zeer belangrijk – tenminste enige feitelijke gegevens over de bouw en de inrichting van de oude buitenplaats vermeldt. In de mist van een geringe kennis biedt ook 't zwakke schijnsel van summiere gegevens een dankbaar aanvaard houvast.

Wie zou bij de bestudering van Duinrell's historie een vroeg-achttiende-eeuwse treurspel-uitgave ter hand nemen? En toch bevat „Themistocles”, in 1707 bij **GERRIT RAMMAZEYN** te 's-Gravenhage gedrukt, achterin een „Lofzang op Duynrel, Buyten-Huys van de Heer **VAN ELLEMÉÉT**, onder Wassenaer”, die het **ooggetuigenverslag** geeft van een bezoek dat de schrijver aan het goed bracht. Wie de rijmelaar is geweest, vermeldt de opdracht die het gehele werkje inleidt; zij is ondertekend **C. DROSTE**, zonder twijfel de bemiddelde oud-officier **COENRAET DROSTE**, die elk voorval in zijn genoeglijk voortrollend leven in talloze verzen omstandig heeft geboekstaafd ¹⁾. Hij vertelt dan hier hoe hij in zijn koets naar Duinrell is gereden, via de „Klingen”, langs de „Persynsche Laen”. Al keuvelend voert hij ons tot dicht bij 't dorp, en adviseert dan vriendelijk :

Gy moet, aen 't Huys ten Deyl, de linckerhant **afslae**,
By 't Dorp van Wassenaer begint de Dreef te rysen,
Die tot de **Nederhof** u voorts de wegh sal wysen.

Via „de Geest van **REYNOUT**”, **TORQUATO TASSO**, en een vermaning goed de schoenen af te vegen, staat dan de bezoeker in

Den ingangh, soo gy die de Neersael niet wilt heeten
(‘t) Is een bekwaem **Vertreck**, waer in men oock kan eten.

En opgetogen vertelt onze gids over het goudleer dat hier blinkt, en over de twee paar glazen deuren, die de tafelende bewoners naar achteren een vrij uitzicht bieden over de tuin, en hun aan de voorzijde gelegenheid geven iedere bezoeker reeds van verre te zien naderen. Maar bovendien spreekt **DROSTE** van een plafond, door **(AUGUSTINUS) TERWESTEN** beschilderd met Amor en Psyche, omringd door putti en engeltjes, en van deurstukken door dezelfde schilder. Een der deuren gaf toegang tot een trap, de andere tot drie slaapkamertjes. De trap, „waervan gy sult den draey, naer de beknoptheydt, prysen” leidt naar een vertrek recht boven de eetzaal, met beschilderde koepel,

Waer in van Ruyven doet ‘s Landts **eendragt** zegepralen,
En op **haer** kroonryck hoofd, Godts zegen nederdalen.

Een allegorie dus van de hand van de Delftse schilder **PIETER JANSZ. VAN RUYVEN**, een veelzijdig man, die behalve dergelijke decoratieve schilderijen ook historiestukken, stillevens en portretten naliet ²⁾. Deze zaal zal wel het pronkstuk van het huis geweest zijn: men vond er spiegels, lakwerk, **porcelein**, en hier werden dan ook de aanzienlijke gasten onthaald. Daaronder moet zelfs Willem 111 zijn geweest, want wie anders zal met de koning bedoeld zijn die daar het middagmaal als gast genoot?

Het uitzicht dat de glazen deuren de bezoeker boden inspireert **DROSTE** weer tot lange verzen, waarin de krullen van de geschoren heggen, de stenen vazen en marmeren beelden van de achtertuin worden bezongen en de moestuinen langs de oprijlaan vegetarische beschouwingen uitlokken. Maar als gids voor het exterieur van het huis, en zijn typische klassicistische tuinaanleg ruilen wij deze breedspakige poëzie graag voor het prentwerk van **PIETER SCHENK**, dat, slechts weinig eerder samengesteld, in zijn „**Conspectus Dunrellii**” een veel directer en nauwkeuriger beeld geeft dan het geschreven woord hier vermocht ³⁾. Plaat 6 vertoont het uitzicht uit de bovenzaal aan de achterzijde, over de ronde vijvers en **berceaux** met beelden, naar de duinrand, waar de blik wordt opgevangen door de erepoort, een houten façade, die als een der weinige getuigen uit de **bouwtijd** haar bestaan tot in deze eeuw wist te rekken. De aanleg is **strict** symmetrisch, zoals ook de rest van de tuinen en het huis zelf. Dat daarvan thans bijna niets meer merkbaar is vindt

z'n oorzaak in de modernisering en de bezitting waarschijnlijk al in het laatst van de 18de eeuw heeft ondergaan, maar ook aan de Pinksterstorm van 1860. Toen deze was uitgewoed bleek, dat er in het oude park een ware ravage was aangericht ⁴⁾. Aan het huis zelf, dat op **SCHENK's** gravures als een stijf rechthoekig massief te midden van symmetrische bijgebouwen oprijst, werd in de 19de eeuw door de bouw van torentjes een meer kasteelachtig aspect verleend, terwijl serres en andere latere aanbousels het oorspronkelijk karakter nog meer verhullen.

DROSTE heeft inmiddels de eetzaal al weer verlaten en leidt ons binnen :

In Vleugels, die weerskants sig aen de Woning binden.
Daer in een Zomersael een vrient syn rustplaets heeft:
Die sigh vermaecken wil, en herwaerts aen begeeft.
Waer nevens dat de Stal en Koetshuys zich vertoonen,
En die van 't Huys gesin de lincker sy bewoonen:
Daer men de **Keuckens** siet, de Kelders vol van nat,
En tot verversing nog het water van een Badt.

Die vleugels waren door schuttingen enerzijds met het huis, anderzijds met de bijgebouwen verbonden. **SCHENK**, wiens burijn er waarlijk niet voor terugschrok door perspectivische vertekeningen de aanleg nog wat weidser en de gebouwen wat **monumentaler** voor te stellen, geeft ons van deze vleugels geen grote dunk. De „Zomersael” zal men wel het beste vertalen met: een eenvoudige tuinkamer. De gebouwtjes waren zó laag, dat ze niet eens uitstaken boven de geschoren hagen van de achtertuin, zoals pl. 1 I uit de serie – een gezicht uit die tuin op het huis – duidelijk aantoon.

De grote kom achter het woonhuis, door **SCHENK** meermalen in prent gebracht, was opgeluisterd met een aantal beelden, stroomgoden en dolfijnruiters, die waren aangesloten op de waterleidingen in het park:

Het water dat hier springt, werd niet om hoog gedreven
Door Pompen, nogh is het met arbeyt niet verheven.
De Miltheyt der Natuer heeft het daer mee gedeelt,
Waer door het dagt en dag geduerig leeft en speelt.

Hoog sproeit het water er niet, maar – vermaant ons de dichter –:

Gy moet geen Kleyn verval nog laege sprong mispryzen
Al waer de Schepper heeft geen Bergen laeten rysen.

Ook op andere plaatsen vullen graveur en schrijver elkaar aan.

De architectonisch, als muren gedachte hagen van pl. 8 en g vindt de lezer terug in de „Else-manteling” en „Beucke wandt”:

Waer in Borst-stucken syn geplaetst in groene Nissen,
Van Hartsteen, die men sou van Marber konnen gissen.

De eerlijkheid gaat de trouwhartige **DROSTE** blijkbaar vóór alles, hij doet zijn belofte gestand:

... ick sal op 't papier hier geen Kasteelen bouwen
Al wat ick hier beschryf, dat kunt gy daer aanschouwen.

Naar 't schijnt liet de toch niet bekrompen beurs van Mr. **CORNELIS DE JONGE**, Heer van Ellemet, Elkerzee, Poortvliet, Cloetinge, Schipluiden, Hodenpijl, St. Maartensrecht, **Dalem**, enz. de aanschaf van marmeren tuinsculpturen niet wel toe. Hij, die kort na 1700 deze luthof liet aanleggen, was zijn carrière begonnen als pensionaris van Brielle, maar reeds op 26-jarige leeftijd benoemd tot Ontvanger-generaal der Unie, een lucratieve post, die hem tal van jaren niet geringe revenuen opleverde. Uit zijn huwelijk met **MARIA OYENS** spruiten een aantal kinderen, die echter het voortbestaan van deze tak niet vermochten te verzekeren. De bezitting vererft via de schoonzoon **JACOB GODEFROY**, Rijksvrijheer van den **BOETZELAER** op het echtpaar **VAN LENNEP-VAN DEN BOETZELAER**, dat het huis in de eerste helft der 18de eeuw bewoonde. Het waren de gemeenschappelijke overgrootouders van de laatsten, die het kasteeltje nog op de oude wijze hebben bewoond : Graaf en Gravin **VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT**-geb. Barones **VAN PALLANDT**.

DROSTE weidt in zijn lofdicht dan nog breed uit over de omgeving :

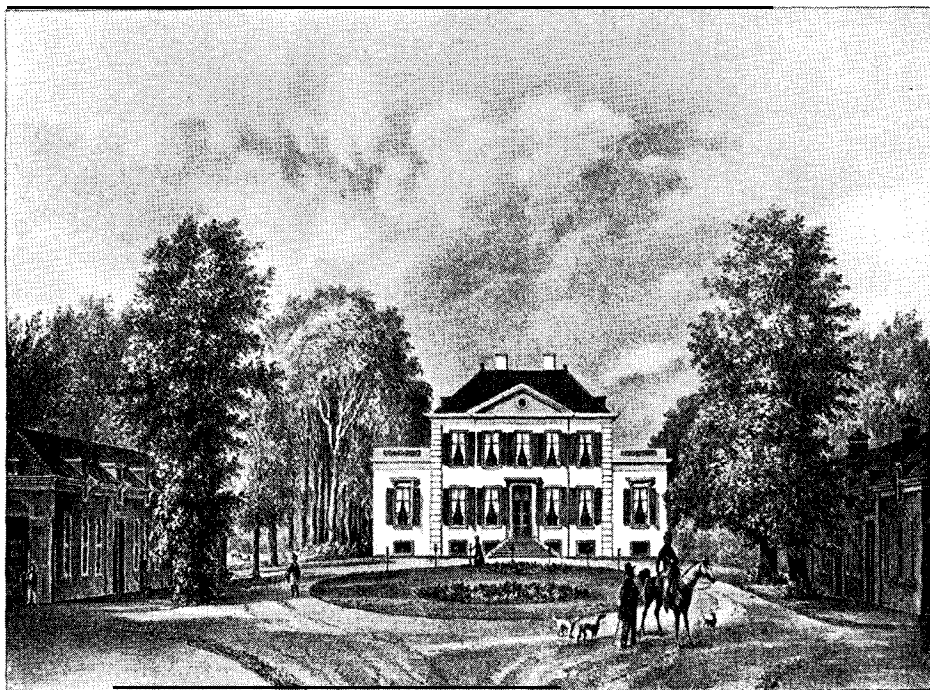
De ganschen omtreck wordt besproeit met klare vlieten
Van de Kaswatering. Het sal u niet verdrieten
Te klimmen op het Duyn, waer uyt het water vloeeyt
Daer menig blancke Vis, voor 't Huysgesin, in groeyt.

Maar dan gaat de inspiratie met de poëet op de loop, en offert deze onbeteugeld aan de arcadische mode van de tijd: De **Kas**-wetering groeit tot een stroom :

Waer in oock altemets Bos-Nymphen en Najaden
Door 't vloeyende Cristal verlockt, sig komen baden.
En duycken naer de gront, als haer een Sater siet,
Die door de groente loert, en haer genugt verspiet.

„HET HUIS DUINREL UIT DE LAEN VAN VOREN”
Gravure door P. Schenk in: *Paradisus oculorum*. Ca. 1700

„DE HOFSTEDE DUINKEL”

Lithografie door P. J. Lutgers. in: Gezigtn in de ornstrckrn van 's-Gravenhage en
Leyden. 1855

Maer sy syn niet vervaert voor Runders nog voor Schaepen,
Die daer ontrent in 't gras haer nodigh voedsel raepen.

Zo gaat 't dan nog vele regels voort; aan feitelijke gegevens dan
zeer arm boet het gedicht op 't eind veel aan zijn documentaire
waarde in en verliest zich in beschouwingen over de jacht en de
veehouderij. Tenslotte vertrekt de auteur in zijn rijtuig weer naar
Den Haag:

Door Traly-Poorten, die voor steene Heulen staen
Waer uyt men hier en daer op 's Heeren Weg kan gaen ⁵⁾

en roept het buiten dan toe . . . tot afscheyt en vaar wel:

Waer vindt men uws gelyck vermaeckelijck Duynrel!

¹⁾ *N. Ned. Biogr. Wrdb.* VI, 454.

²⁾ VAN RUYVEN werd geboren ca 1650/1 en overleed te Delft 17 mei 1719, begraven Oude Kerk, koor VIII.9 (in afwijking van het bij WÜRZBACH en THIEME-BECKER vermelde jaartal : 7 16). Het Museum „De Lakenhal” bewaart nog een plafondstuk met allegorieën van de werelddelen (cat. 1949 nr. 517).

³⁾ P. SCHENK, *Afbeeldinge der voornaemste Gezichten van Duynrel*, 16 gravures in *Paradisus Oculorum*, Amst. 1702-1705.

⁴⁾ R. VAN OVEN in *Buiten* 1922, blz. 148 e.v. De afbn. met verkorte tekst herdrukt in A. LOOSJES, *Kasteelen, Buitenplaatsen, Tuinen en Parken van Nederland*, Amst. z.j., blz. R, 6 pltn.

⁵⁾ Heul volgens VAN DALE: (stenen) brug. Traly-Poorten zijn waarschijnlijk gewone hekken.

EEN BLOEMISTERIJ EN EEN SPEELTUIN BUITEN DE KOEPOORT

door

E. PELINCK

In de tijd, dat Leiden nog door muren en wallen was omgeven, hebben de inwoners ook daar buiten leven en vertier gebracht. Men had er de raamlanden, waar het laken en andere stoffen werden gedroogd, de blekerijen, boomgaarden, warmoeserijen, kooltuinen en speeltuinen, de laatste zo iets als de volkstuinten uit onze tijd, maar dan voor de meer gezeten burgerij. Men kijke slechts op de kaart van **FLORIS BALTHASAR** van 16 10/5 of in de transportregisters betreffende de overdrachten van land in de omliggende ambachten. Vooral aan de zuidzijde van de stad, buiten de Koepoort, langs de **Hereweg** (thans Herestraat !) en de Delftse Vliet, te beginnen bij de Naakte- of **Neksluis** (thans Schelpen- en Jan van Goyenkade) waren talrijke van dergelijke speeltuinen te vinden. Er waren grotere en er waren kleinere tuinen, sommige met priëen of koepels, andere zelfs met een woonhuis. In 1734 zou Leiden¹ naar verhouding veel meer van dergelijke „burgertuinen” hebben gehad dan welke Hollandse stad ook ¹). Die tuinen wisselden nog al eens van eigenaar, werden gedeeld of tot grotere complexen samengevoegd, al naar gelang van de middelen of het streven van de eigenaren. Ouderen zullen zich bijvoorbeeld „Het bosch van Jutta” herinneren tussen Drie Oktoberstraat en Schelpenkade, oorspronkelijk de tuin Buitenrust van Mr. **ANT. DE KLOPPER** ²). Ook Vreewijk, eertijds **Spawijk**, was zo’n uit kleinere speeltuinen gegroeide buitenplaats. Aan enkele woningen aan de Schelpenkade kan men nog het karakter van de veelzijdige tuinkoepel herkennen. Tussen de speeltuinen lagen ook warmoeserijen, blekerijen en bloemisterijen. Eerst willen we iets vertellen over een bloemisterij en daarna over een speeltuin.

DE BLOEMISTERIJ DE DADELBOOM VAN DE FAMILIE SCHUURMANS STEKHOVEN

Zekere **JAN WIN. STEKHOVEN** had drie zonen, waarvan althans **JACOB** en **WILLIBRORDUS** te Veur waren geboren. De eerste noemde zich bij zijn huwelijk in de R.K. kerk aan de Appelmarkt te Leiden op **22** november **1733** met **MARIA VELTHOVEN** uit Noordwijk, tuinman, wonende te Zoeterwoude en de tweede bij zijn huwelijk in **1737**, warmoesenier. Deze laatste had een zoon **NICOLAAS**, die kousenfabrikteur werd, en een zoon **JOHANNES**, die weer het vak van warmoesenier koos. Uit de beroepen van de zonen en ook uit de geslachtsnaam van de vader (hetzij aan het beroep, hetzij aan het met het beroep verbonden huis ontleend) mogen we wel aannemen, dat de vader reeds te Veur het vak van kweker had uitgeoefend. Het zou ons niet verwonderen, indien vader **STEKHOVEN** (wiens geslachtsnaam ook enkele malen in de bewaarde trouwregisters van het Westland voorkomt) oorspronkelijk relaties had gehad met de stadhoudelijke buitenhuizen als Honselaarsdijk, Nieuwburg of het Huis ten Bosch. Hij zou dan na de dood van Willem 111 (1702) naar Zoeterwoude zijn vertrokken, waar de steeds talrijker wordende buitenplaatsen der vermogende stedelingen langs Rijn en duinstreek hem betere kansen boden.

Van de derde (waarschijnlijk wel oudste) en later tot aanzien gekomen zoon **ADRIANUS** kennen we de geboorteplaats niet. We ontmoeten hem het eerst, wanneer hij, wonend te Veur, op 27 juni **1727** te Stompwijk aantekent met **CORNELIA ARENST LELYVELT**, uit welk huwelijk reeds op **30** augustus een zoon R.K. gedoopt wordt. **11** februari **1730** ³⁾ koopt hij een speeltuin bij de Naakte Sluis bij Leiden, dus onder Zoeterwoude en wel omtrent het begin van de Schelpenkade. Herhaaldelijk weet hij in de volgende jaren zijn bezittingen aldaar en aan de andere kant van de **Hereweg**, bij de Witte en Rode Laan (thans Lelie- en Pioenstraat uit te breiden ⁴⁾). Een tuin op de laatste plaats verkoopt hij in **1740** aan zijn broer **JACOBUS**, die deze het volgende jaar weer van de hand doet. Het laatst koopt **ADRIAAN** in **1749** een speeltuin bij de Neksluis. Inmiddels is hij in **1745** als weduwnaar van **CORNELIA LELYVELT** († ca. **31.12.1744**) hertrouwd met **MARGARETHA WAROQUI** uit Delft.

In **1753** kwam er in het leven van deze Hollandse bloemist een wel zeer ongewone wending, toen hij door toedoen van Boerhaaves leerling **GERARD VAN SWIETEN**, die in **1745** door keizerin Maria

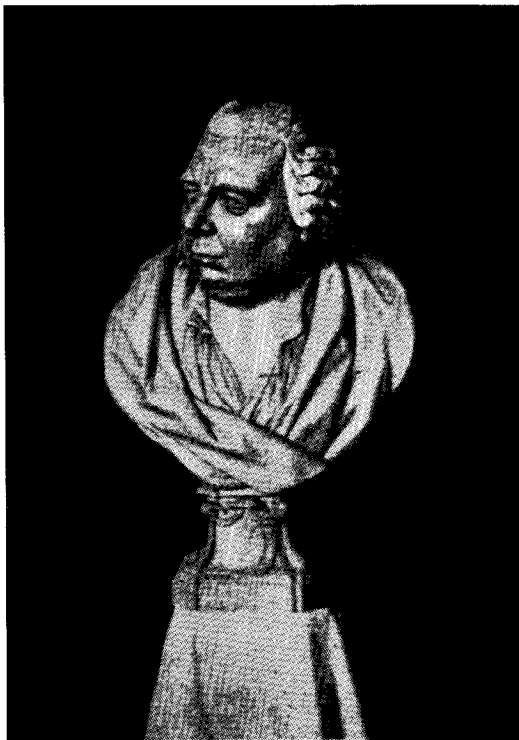
Theresia als eerste lijfarts naar **Weenen** was geroepen, op zijn beurt werd uitgenodigd om naar Oostenrijk te komen en als directeur de leiding van de tuinen van Schönbrunn op zich te nemen, een taak waar hij zich met veel lof van kweet. Hij zou uit Holland een palm hebben meegebracht, die stadhouder Willem **III** in 1684 had verworven en uit wiens nalatenschap deze boom overging aan koning Frederik 1 van Pruisen, waarna **STEKHOVEN** deze in 1739 had gekocht. En ook hier vragen we ons, in verband met deze „oranjepalm” af, of de Stekhovens wellicht oorspronkelijk in relatie stonden met de stadhouderlijke lustsloten. **STEKHOVEN** kreeg deze palm in 1765 niet alleen in bloei, maar de boom droeg ook vruchten ⁵⁾. Het zal aanstonds blijken, waarom wat dieper op deze **palmengeschiedenis** werd ingegaan. **ADRIAAN STEKHOVEN**, naar wie een straat in Schönbrunn werd genoemd en wiens trekken we kennen door een door zijn schoonzoon **PATUZZI** vervaardigde buste, overleed in 1782.

Voor zijn vertrek uit Holland verkocht hij een deel van zijn tuinen, doch droeg op 11 augustus 1753 een drietal aan de Delftse Vaart (of Vliet), aan de **Hereweg** en bij de **Neksluis** over aan zijn schoonzoon **JACOB SCHUURMANS** en zijn dochter **CORNELIA STEKHOVEN**, die kort te voren op 15 juli te Zoeterwoude gereformeerd gehuwd waren ⁶⁾.

Deze **JACOB SCHUURMANS** deed, wat het vak van kweker of bloemist betreft, waarschijnlijk niet onder voor zijn schoonvader, bij wie hij mogelijk oorspronkelijk in dienst was geweest. Hij wist namelijk in 1757 een Amerikaanse Aloë van Clusius of Agave van Linnaeus tot bloei te krijgen.

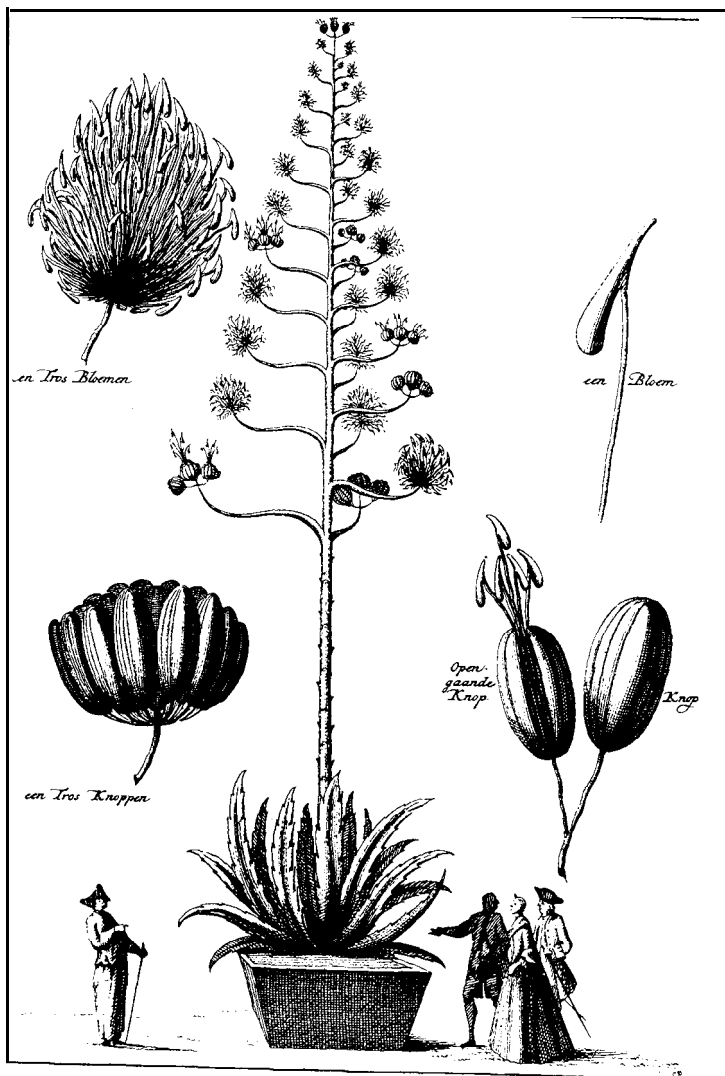
Een **Laaie** prent van A. **DELFO**s naar een tekening van J. **AUGUSTINI** houdt de herinnering aan deze merkwaardige gebeurtenis wakker. De plant was 15 jaar oud en werd 25 voet hoog. Er werden trappen gemaakt om de bloemen van dichtbij te bekijken ⁷⁾. Zijn tuin, mogelijk naar de door **STEKHOVEN** naar Schönbrunn meegenomen palm genaamd „De Dadelboom”, werd in 1781 verveerd met een bezoek van keizer Joseph 11 ⁸⁾. Twee jaar later noemt een andere reiziger de prijzen van **SCHUURMANS** tamelijk laag ⁹⁾.

JACOB SCHUURMANS, die niet alleen met de tuin ook de dochter (of andersom) had overgenomen, liet zich ook de naam van zijn schoonvader aanleunen. Hij kocht tussen 1759 en 1781 herhaaldelijk tuinen, o.m. aan de Rode Laan en ook een kleeblekerij „Het Klaverblad” aan de **Hereweg**. Hij overlijdt in 1781, waarna de weduwe successievelijk een aantal tuinen verkoopt. Zij zelf overlijdt 5 augustus 1783. Op 26 april van het volgend jaar laten de erven

ADRIANUS STEKHOVEN

Bloemist bij Leiden die directeur van de keizerlijke
tuinen te Schönbrunn werd. Borstbeeld door zijn
schoonzoon Patuzzi, Landbouw Hogeschool
Wenen

AMERIKAANSE ALOË.

welke Jacob Schuurmans in 1757 in bloei kreeg. Prent uit de Maand.
Ned. Mercurius III (september 1757)

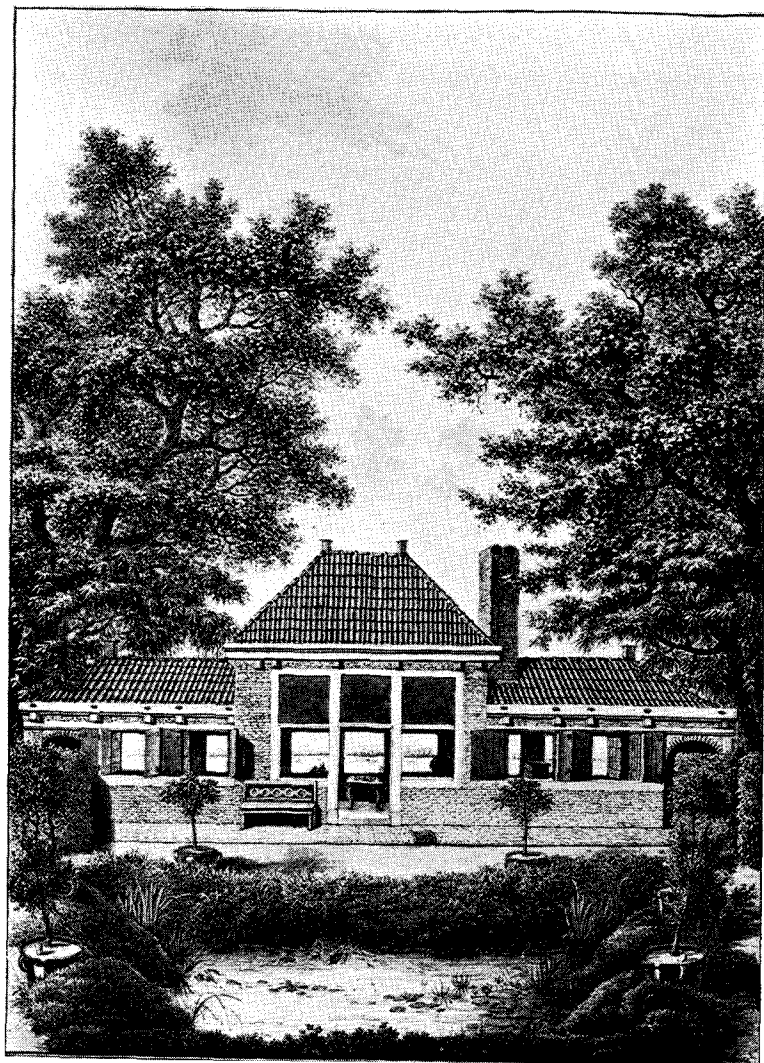

Foto Prentenkabinet R.U. Leiden

DE TUIN AMERIKA VAN MR. ISAAC VAN BUREN
buiten de Zoeterwoudsesingel — Het huis met gezicht op Zoeterwoude
Aquarel door B. H. Thier, Gem. Archief Leiden

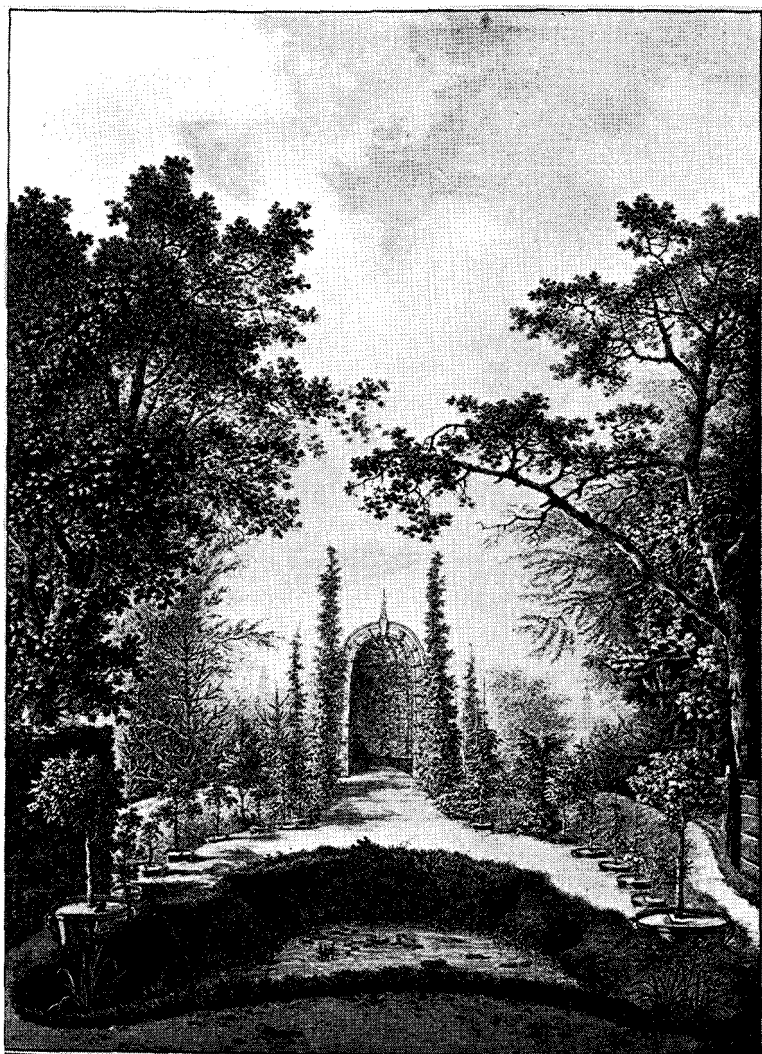

Foto Prentenkabinet R.U. Leiden

DE TUIN AMERIKA VAN MR. ISAAC VAN BUREN
 buiten de Zoeterwoudsesingel — De goudviskom gezien uit het huis met
 op de achtergrond de Stadhuistoren en de Hooglandsekerk
 Aquarel door B. H. Thier, Gem. Archief Leiden

de „alom vermaerde bloemisterij genaemt de Dadelboom” veilen. Uitbedongen worden onder meer: alle bloemen en bloembollen, plantgewassen, moeskruyden, item gekuyld**e boomen en boomge-**wasschen en ook alle geplante bomen en boomgewasschen, die onlangs op de verkoping verkocht zijn. Ook zijn uitgezonderd de losse ramen en ananasbakken en alle verdere broeiramen. De speeltuin, welke eveneens verkocht wordt, wordt omschreven als: een stenen speelhuis hebbende een vermakelijk uitzicht, woonhuis (waar de zoon **HERMAN SCHUURMANS STEKHOVEN** woont), Oranjehuis en verder getimmerte. De hortulanus van de universiteit, **NICOLAAS MEERBURG**, die een goede bekende van **CORNELIA STEKHOVEN** was ¹⁰⁾ en ook als zodanig optreedt na het overlijden van haar zoon Jacobus in 1788 ¹¹⁾, is koper in opdracht, waarschijnlijk in naam van de minderjarige kinderen, die **20** januari **1786** de boedel hunner moeder delen, bij welke gelegenheid de bloemisterij De Dadelboom c.a. aan de oudste op **25** december 1757 in de Hooglandsekerk gedoopte zoon **HERMANUS** komt voor een bedrag van f 3.000.—. De omschrijving is: De Dadelboom met woonhuis, twee oranjehuizen, drie stookkassen, een perzikenkas, een ananasbak, **bollen-**huis, **lootsen** en verder getimmerte. Voorts een deel van een bloemisterij met Oranjehuis, een stookkas, twee ananasbakken, schuren, **lootsen** en verder getimmerten. Ieder die wel eens in een ouderwetse kwekerij is geweest, kan zich voorstellen, wat dit voor wereldje was.

Blijkens een kaart van Buitenrust ¹²⁾ uit **1794** had **MEERBURG** een tuin tussen die van **HERMANUS SCHUURMANS STEKHOVEN** en de **Hereweg**.

HERMANUS heeft het bedrijf voortgezet. In 1802 wordt zijn bloemisterij nog genoemd. Onder meer bevindt zich in een kas een *Tamus elephantopus* ¹³⁾. Het algehele economische verval en de buskruitramp, welke mogelijk het glas van zijn broeiramen en kassen vernield zal hebben en waardoor zijn kostbare gewassen in de barre winter ten onder gingen, hebben hem naar een ander emplooi doen zoeken. **20** november 1808 wordt hem en zijn vrouw **SIMONIA VAN NOORT** attestatie verleend naar Haarlem, waar hij verbonden was aan de plantentuin en menagerie die later naar Amsterdam werd overgebracht (**1808-1810**) ¹⁴⁾. In **1818** volgt hij de oude **MEERBURG** op als hortulanus. Een zoon, **JACOBUS**, **2** oktober **1792** geboren, en **26** maart 1807 (oud **14** jaar) in het album *studio-*sorum ingeschreven, volgde hem in **1839** op en overleed op **15** september 1855. Hij had een zoon, Dr. **JACOBUS HERMANUS** (**5. 1. 2. 1821**

—24.2.1908), rector van het gymnasium te Harderwijk, uit wie het gehele verdere geslacht stamt, waaronder een bioloog, een architect, een medicus, een apothekeres. Uit de bloemist groeide via de plantkunde een geslacht van wetenschapsmensen ¹⁵⁾).

DE SPEELTUIN AMERIKA VAN **Mr. ISAAC VAN BUREN**

De beide hierbij afgebeelde aquarellen van de hand van **BERNHARD HEINRICH THIER** (afkomstig uit Westfalen en aan het einde van de 18de eeuw werkzaam te Leiden, waar hij in 1814 overleed) laten ons blijkens de onderschriften de in de Rode Laan gelegen speeltuin Amerika, eigendom van **Mr. ISAAC VAN BUREN**, zien ¹⁶⁾. De ene vertoont een „speelhuis”, eenvoudig maar wel van zeer bijzondere omvang: In het midden een ruime kamer met stookgelegenheid, geflankeerd door twee vertrekken, waarvan de rechter een keuken, terwijl aan beide zijden nog twee boogvormige doorgangen wel de plaats van een schuurtje en secreet aanduiden. Door de aan beide zijden wijd openstaande vensters genieten enige heren van het uitzicht, volgens het onderschrift naar Leiderdorp, Hoge Rijndijk, Wijpoort, Cronesteyn, Zoeterwoude, de Vliet en Voorschoten, hetgeen aardig overeenstemt met de omschrijving van 1781: „een zeer aangenaam en ruym gezigt over de weylanden zoo na Lammen, Cronesteyn als ‘t huys te Zwieten en elders”, iets wat we ons met de doorsnijdingen van spoorbaan, kanaal en auto-snelweg moeilijk meer kunnen voorstellen. Op de voorgrond springen de goudvissen uit een vijvertje omhoog. Ons omdraaiend zien we op de andere aquarel, door tamelijk dicht geboomte (de bomen terzijde wijzen op een respectabele ouderdom), achter een prieel, waar een mannetje zit, de stadhuistoren en het dak van de Hooglandsekerk.

Het moet daar in die speeltuin goed toeven zijn geweest, niet alleen op warme zomerdagen, maar ook in voor- en najaar, wanneer het speelhuis bij wat minder goed weer beschutting bood. Aan de ene kant vlak bij de stad, maar door het geboomte tegen onbescheiden blikken en noordenwind beschermd en aan de andere kant, op het zuiden het prachtige Hollandse weidelandschap.

De eigenaar voor wie de aquarellen gemaakt werden, was **Mr. ISAAC VAN BUREN**, die op 6 oktober 1748 gedoopt was als negende van de elf kinderen van de burgemeester **Mr. HENDRIK VAN BUREN** en **ANTONIA MARCUS**, dochter van de Leidse raadpensionaris **Mr. PIETER MARCUS**. **ISAAC** was zelf kerkmeester der Leidse hoofd-

kerken en schout van Zoeterwoude, zijn broers Mr. **ARENT HENDRIK** en Mr. **PIETER** resp. secretaris van de weeskamer te Delft en secretaris (niet griffier!) van de staten van Holland en Westfriesland.

Hun vader had reeds een grote voorkeur voor tuinen ¹⁷⁾ en deze, zoals we dadelijk zullen zien, op betrekkelijk late leeftijd gehuwde jongste zoon **ISAAC** had dezelfde liefhebberij blijkbaar overgenomen. Deze had zijn uit vier tuinen bestaande speeltuin **17 novem-ber 1781** gekocht van de hierboven reeds genoemde **CORNELIA STERHOVEN**, weduwe van **JACOBUS SCHUURMANS**. **20** maart 1784 wist hij zijn bezit te vergroten door aankoop van twee er naast liggende tuinen. Waarom hij de naam Amerika koos, weten we niet. Mogelijk was hij een bewonderaar van de jonge republiek (in **1795** blijkt hij ook een bewonderaar van het nieuwe bewind te zijn!), mogelijk waren er gewassen uit de nieuwe wereld aanwezig. **ISAAC VAN BUREN** bezat een fraaie bibliotheek en moet ook verzamelaar van schilderijen en prenten zijn geweest, want niet alleen kennen we de veilingcatalogus van zijn verzameling, maar in **1789** vermeldt een reiziger, dat Mr. **van BUREN** enige mooie kabinetstukjes bezit, afkomstig van de verzameling Snakenburg, al blijkt het uit de veilingcatalogus dan niet zo heel veel te zijn ¹⁸⁾.

Behalve deze tuin bezat hij nog een buitenplaats onder Lisse, namelijk Wassergeest, die hij, met plantsoen, uit zijn speeltuin Amerika had aangelegd of verfraaid.

Zijn hartstocht voor de kwekerij had hem waarschijnlijk behalve met de hortulanus **NICOLAAS MEERBURG**, ook met diens op **28 juli 1771** gedoopte en nauwelijks no-jarige dochter **MARIA** in aanraking gebracht. In de bundel schimpdichten van **JOHANNES LE FRANCO VAN BERKHEY** ¹⁹⁾ bevindt zich een gedrukt en ogenschijnlijk vriendelijk welkomstgedicht, namens de Zoeterwoudse jeugd gericht aan het jonge bruidspaar, gedateerd **16 juni 1791**, maar uit een schandelijk, met de hand van **LE FRANCO** geschreven vers, wordt haar moeder, **ELSJE GEERDINCK**, er van beschuldigd haar dochter in de warme kas aan deze burgemeesterszoon te hebben gekoppeld. Op **6 juni** tekent het jonge paar aan en zij zullen met consent van burgemeesteren op **26 juni** te Zoeterwoude trouwen. Blijkens de getuigen hield de familie van de bruidegom zich afzijdig en wij betwijfelen of de bruid ooit in het huis van de bruidegom, die daar na de dood zijns vaders (**26.6.1789**) met zijn drie ongetrouwde zusters had gewoond, binnentrad ²⁰⁾.

Op **29 oktober** verkoopt hij het uit vijf tuinen bestaande Amerika aan **JACOB ARMANT CLIGNET**, die er de volgende maand nog twee

tuinen bijkoopt, maar drie jaar later (21 juni 1794) het geheel wegens financiële moeilijkheden weer moet verkopen: een extra grote speeltuin genaamd Amerika, voorzien van een zeer hechte stenen huizing, kook-keuken, een nieuw Oranjehuis, hermitage, houten speelhuis, stenen bergschuur en verder getimmerde en nog een tuin gedeeltelijk beplant met oranjebomen en gedeeltelijk „geappropieert” tot een moestuin, waarin een nieuwe perzikenkas, bergschuur enz. „alles annex den anderen staande ende gelegen in de Rode Laan”. Koper is **JACOB BROUWER**.

Hoewel **VAN BUREN** tot 1795 schout van Zoeterwoude bleef en tot zijn dood kerkmeester van Leiden, zal hij zich wel voornamelijk verder op **Wassergeest** hebben opgehouden. 6 januari 1693 laat het echtpaar te Lisse een zoontje **HENDRIK** dopen, dat op 22 november van het vorige jaar geboren was ²¹). **THIER**, die de afbeeldingen van Amerika waarschijnlijk naar aanleiding van de verkoop van die tuin gemaakt had, vervaardigde vier jaar later twee dergelijke aquarellen van de tuin van **Wassergeest** ²²). Uit het onderschrift krijgen we de indruk, dat deze afbeeldingen deel uitmaakten van een verzameling door **THIER** vervaardigde afbeeldingen van zeldzame planten en heesters.

Op de voorgrond van de ene aquarel zien we een dame, wellicht Mevrouw **VAN BUREN-MEERBURG**, die een brief van haar dienstmaagd aanneemt. Rechts van haar een hond en meer naar achteren een heer met een jongetje en een geit. Links de **Wassergeester** brug en de **Hereweg**. Blijkens het onderschrift is het geheel gezien uit het huis. De andere aquarel vertoont de vrijheidsboom op het plein van het huis, zoals die door de jeugd van de vier ambachten Noordwijkerhout, Hillegom, Lisse en Voorhout, waarvan **VAN BUREN** inmiddels baljuw blijkt te zijn geworden, op de 15de bloei-maand 1795 ten tijde van de omwenteling heeft geplant. Hetzelfde hondje van daar straks springt op tegen een knaapje met een kapellennet, mogelijk het zoontje, doch dan op oudere leeftijd. Enige knechten schoffelen de paden tussen de wat wonderlijk gesnoeide bomen, volgens het onderschrift beuken en dennen, de laatste waarschijnlijk echter fijnsparren.

In 1808 heeft **VAN BUREN** zoals zovelen blijkbaar financiële moeilijkheden. Hij verkoopt **Wassergeest** aan de familie **VAN DER STAAL VAN PIERSHIL**. Zijn verzameling wordt geveild. In de „liste civique” van Leiden van 1811 wordt hij nog vermeld als inspecteur van het zegel en hij maakte nog net de instelling mee van de „Gemeentecommissie” (thans kerkvoogdij), waar hij als voormalig

Foto Prentenkabinet R.U. Leiden

DE TUIN VAN WASSERGEEST TE LISSE
Aquarel door B. H. Thier, Gem. Archief Leiden

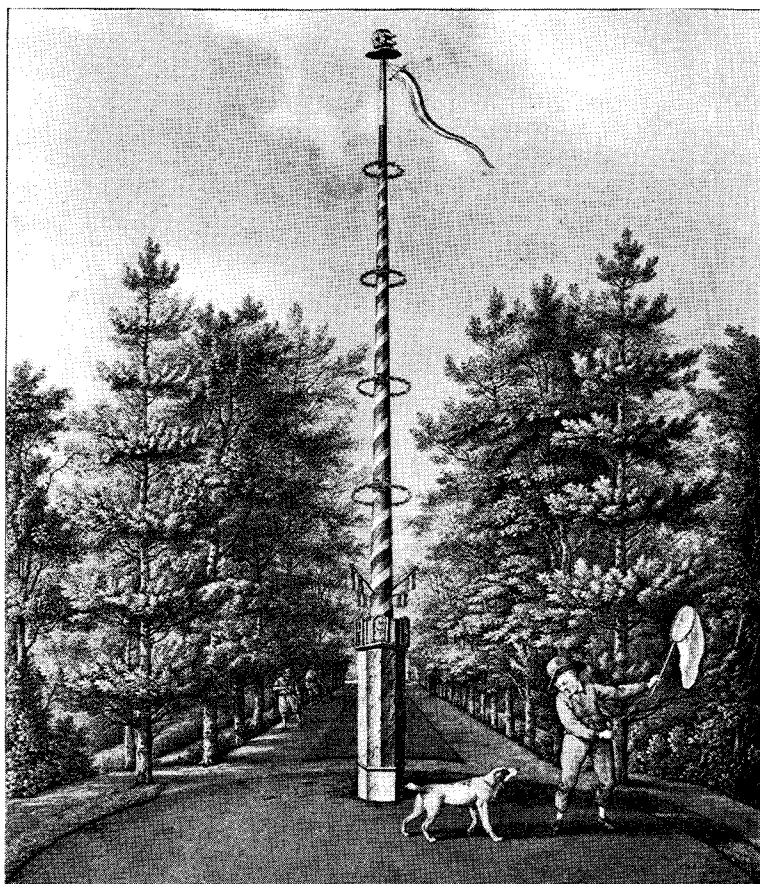

Foto Prentenkabinet R.U. Leiden

DE TUIN VAN WASSERGEEST TE LISSE
met de Vrijheidsboom van 1795
Aquarel door B. H. Thier, Gem. Archief Leiden

kerkmeester in 1810 zitting in kreeg. Hij had dit ambt van 1771 af (sometijds tegelijk met zijn vader) met enkele onderbrekingen bijna 40 jaar vervuld. Op 3 oktober 1812 overlijdt hij te Warmond en wordt reeds twee dagen later in de Pieterskerk te Leiden begraven, echter niet onder de zeer grote zerk zijner ouders midden op het hoogkoor ²³⁾, waar behalve vijf zijner zusters, ook zijn broer **PIETER**, weduwnaar van **CATHARINA BERGSMA** (die daar eveneens rust), als laatste mannelijke **VAN BUREN** in 1822 8 1 jaar oud begraven werd. Het zoontje van **ISAAC, HENDRIK**, dat in de testamenten van zijn tantes **CATHARINA** en **ANNA CATHARINA** van 2 en 3 april 1800 (not. J. **VAN DEN BROEK**) nog genoemd wordt, is blijkbaar nog jong overleden ²⁴⁾. **MARIA MEERBURG** kreeg 19 januari 1817 attestatie naar Warmond. De v.m. speeltuin Amerika kwam in 1830 als bloemkwekerij in het bezit van **JAN DE GRAAFF**, wiens nakomelingen ook Zuiderzicht bezaten ²⁵⁾. Het terrein is verkaveld tot bouwterrein. De bewoners van de Pioenstraat en omgeving zullen zich moeilijk kunnen voorstellen, welk een idyllisch plekje het daar eens geweest is: Enerzijds door het geboomte (waar nu de tuin van Dr. **LAHR** nog iets van die beslotenheid bewaart) een gezicht op de stad en anderzijds over de weilanden een wijde blik op Zoeterwoude.

¹⁾ De *vermakelijke Leidsche buiten-cingels ent.*, Leiden-Amsterdam 1734, 30, 5.

²⁾ Zie: *Prentverzameling Gemeentearchief*, nieuwe nummering o.m. nr. 2058. Verg. voorts: G. L. **DRIESSEN**, *Leidsche straatnamen*, Leiden 1929, 27.

³⁾ *Transportregister Zoeterwoude*, Alg. Rijksarchief 's-Gravenhage. Onze gegevens zijn grotendeels ontleend aan de uit deze registers getrokken aantekeningen ten *gemeentearchieve* Leiden, een zeer rijke bron ten aanzien van enigszins gegoede inwoners van Leiden en omstreken. Deze aantekeningen werden vervaardigd door Ir. G. L. **DRIESSEN**. Reeds in 1728 komt **ARY STEKHOVEN** voor in het laandistrict van de Witte Laan (Secretariearchief 1 575-1850, nr. g 174 tuin nr. 7).

⁴⁾ Het onderwerp van de laandistricten, miniatuur weg- of waterschapjes, wacht nog op een uitvoeriger behandeling. Verg. S. J. **FOCKEMA ANDREAË**, *Het Hoogheemraadschap van Rijnland*, diss. Leiden 1934, 225-227.

⁵⁾ E. M. **KRONFELD**, *Park u. Garten von Schönbrunn*, Weenen 1923, 29 e.v. -- We laten in het midden of dit steeds dezelfde palm is geweest als die van Willem 111, evenals we onbeslist laten of dit de Maria Theresia-palm was, waarschijnlijk een *Corrypha umbra culifera* L. uit Malabar.

⁶⁾ Uit dit huwelijk werden tussen 29.1.1754 en 15.9.1775 10 kinderen gedoopt, waarvan de twee eersten R.K. de anderen gereformeerd.

⁷⁾ Leidse prentverzameling oud 1495/6 (N. 13601, 13751). Zie ook *Maand. Ned. Mercurius* 111 (sept. 1757) 1 10/1.

⁸⁾ *Précis du voyage de l'empereur Joseph II en Hollande*, Amsterdam 1781, 23.

⁹⁾ [J.] F. **EHRHART**, *Meine Reise nach der Grafschaft Bentheim und von da*

nach Holland, *nebst der Retour nach Herrenhausen*. In: *Hannoversche Magazin* 1783 (13e u. 19e Stück), Kol. 240, 244. De reiziger bezocht aan de andere kant van de stad, aan de Mareidiik, ook de boomkwekerij van de weduwe VALKENBURG en zoon, eertijds HAZEU, VALKENBURG en Cie.

¹⁰⁾ Testament not. PASCHIER SOETBROOD 1 I. 1 2. I 782.

¹¹⁾ Weeskamer, seclusie WW 1 I 2.

¹²⁾ Prentverzameling, nieuwe numm. 2058.

¹³⁾ CARL ASMUND RUDOLPHI, *Bemerkungen aus dem Gebiet der Naturgeschichte, Medicin und Thierarzeneykunde, auf einer Reise durch einen Theil von Deutschland, Holland u. Frankreich gesammelt*, 2 dln. Berlijn 1804/5, 125.

¹⁴⁾ Hermanus schreef een *Kruidkundig handboek, bevattende eene systematische beschrijving van alle in de Nederlanden in het wild groeiende boomen, heesters en kruiden*, 2 dln. Amsterdam 1815-1818.

¹⁵⁾ Verg. tenslotte: *Nederlandsch kruidkundig archief* 48 (1938), 278; idem 49 (1939) 448; *Tuinbouwflora van Nederl. en overzeesche bezittingen* 11 (1855) 129; *Alg. konst- en letterboed* 1855, 301; A. J. VAN DER AA, *Biographisch woordenboek der Ned., in voce*: SCHUURMANS STEKHOVEN; H. VEENDORP en L. G. M. BAS BECKING, 1587-1937 *Hortus academicus Lugduno Batavus, the development of the gardens of Leyden university*, Haarlem 1938, 130, 142.

¹⁶⁾ Prentverzameling Leiden, nieuwe nummering 7200.

¹⁷⁾ Wij volstaan ook hier met een summieri aanduiding van de aan de transportregisters ontleende gegevens. De vader had daar in de buurt reeds in 1753 van ADRIAAN STEKHOVEN een speeltuin gekocht, welke later ter beschikking kwam van zijn dochter ALETTA, gehuwd met ADRIAAN VAN HEUSDEN, raad, vroedschap en hoofdofficier van Leiden. Bovendien had hij ter plaatse van het huidige Vreewijk de tot een buitenplaats uitgegroeide speeltuin Spawijk, die aan zijn drie ongehuwde dochters zou overgaan.

¹⁸⁾ Veiling 7.11.1808 e.v. - SAM. IRELAND, *A picturesque tour through Holland etc.*, 2 dln, Londen 1790, I, 103.

¹⁹⁾ Gemeentearchief Leiden, verz. LE FRANCOVAN BERKHEY nr. 28 e en f.

²⁰⁾ Voor hun huwelijks voorwaarden en testament zie not. J. VAN DEN BROEK.

²¹⁾ VAN BUREN wordt bij die gelegenheid o.m. Heer van Wassergeest en protonotar over Leiden en Neder Rijnland genoemd.

²²⁾ Prentverzameling Leiden e.o., nieuwe nummering 77977/8.

²³⁾ De wapens VAN BUREN en MARCUS zijn in 1795 weggehakt en vervangen door de namen van het echtpaar. ISAÄC werd begraven in graf Hoogkoor nr. 22.

²⁴⁾ Een dochter CATHARINA REGINA huwde met Mr. CHARLES ALEXANDER CHAISE, waarmee de naam in vrouwelijke lijn voortleefde. De familieportretten kwamen als bruikleen van Mevrouw A. W. FABIVS-VAN TIENHOVEN in het Centraal Museum te Utrecht. (Zie cat. schilderijen 1952.)

²⁵⁾ C. S. LECHNER, *Genealogie Lechner*, met bijlagen DE GRAAFF, VAN DER MEY en KRUYFF, *Stenc.* Leiden 1934, 143, Mogelijk verrees het huis Zuiderzicht ter plaatse van Amerika. In ieder geval lag Amerika nabij Zuiderzicht.

REVOLUTIE IN LEIDEN

door

DR. J. P. DUYVERMAN

Hoe heeft Leiden in 1848 de gebeurtenissen in buiten- en binnenland verwerkt? Hoe heeft het daarin meegeleefd, hoe er op gereageerd?

De buitenlandse omlijsting heet: Parijse februari-revolutie (24 februari), maart-oproeren in Wenen (13 maart) en in Berlijn (18 maart).

In die lijst plaatst ons land:

de indiening van de 27 ontwerpen tot Grondwetsherziening (g maart), de plotselinge omzwaai van Koning Willem 11 (13 maart), de benoeming van de Grondwetscommissie (17 maart), het tijdelijke Ministerie Schimmelpenninck (25 maart), het verslag van de Grondwetscommissie (11 april), de Grondwetsherziening: openbare behandeling aangevangen op 16 augustus, plechtige afkondiging op 3 november.

Nu dan weer de vraag: welke was de Leidse, de rustige Leidse weerklink?

Reeds een week na de revolutie in Parijs schrijft de Staatsraad Gouverneur van de Provincie Zuid-Holland, ad interim, Jhr. L. R. **GEVAERTS** aan Burgemeester P. **DU RIEU**. Die brief van 3 maart, geheim, kabinet nr. 889/I, onderwerp: maatregelen van voorzorg tegen onrustige bewegingen, begint aldus :

„Hoezeer het wel niet voor waarschijnlijk is te houden, dat de, ten gevolge van de dezer dagen in Frankrijk plaats gehad hebbende gebeurtenissen, thans aldaar voorgestane beginselen, hier te lande veel bijval zullen vinden, zijn zij nogtans **allezins** geschikt om diepen indruk op de lagere volksklassen te maken, en is niet onmogelijk, dat pogingen van kwalijkgezinden, hier of daar, onrust zullen doen ontstaan.

Het is voor dat geval, dat ik gemeend heb, naar aanleiding van

de van Hooger hand ontvangen Instructiën, nu reeds Uwe aandacht te moeten vestigen op het nemen van voorloopige maatregelen, ten einde, wanneer onverhoopt de rust in Uwe stad mogt worden verstoord, onverwijld de Ingezeten, welke, uithoofde van hunnen maatschappelijken toestand geacht moeten worden meer bijzonder belang bij het behoud der openbare rust hebben, zich aanéensluiten, om voor het behoud van dezelve, zooveel mogelijk, te waken, hoedanige maatregel, zal zij aan het oogmerk beantwoorden, thans behoort te worden voorbereid en geregeld, daar, wanneer dit op het oogenblik van gevaar geschieden moet, dezelve meestal te laat tot stand komt, en ik vertrouw, dat UEd.achtb., dit beseffende, onverwijld zult overgaan om met eenige invloed hebbende en vertrouwde Ingezeten te dezer zake in overleg te treden."

De Gouverneur vraagt verder vooral aandacht voor de vreemdelingen en voor de samenkomsten en verenigingen „van de vreemde handwerkslieden" en verlangt binnen acht dagen bericht over de maatregelen en de 1ste en 15de van elke maand verslag „omtrent den heerschenden volksgeest".

Precies acht dagen na dien, op 11 maart (geheim: nr. 18), antwoordt de Burgemeester :

„Ofschoon bij mij noch aanleiding, noch gronden van waarschijnlijkheid bestonden om eenige vrees te koesteren voor onrustige bewegingen als de gevolgen der gebeurtenissen welke in frankrijk plaats hadden, was evenwel reeds voor de ontvangst van UHed-Gestr. missive van den 3 dezer maand . . . mijne aandacht gevestigd op de mogelijkheid, dat ontevredenheid, gebrek aan werk en armoede daaruit voedsel ontleende tot eene zucht, welke naar verandering op hoop van verbetering haakt.

Van belang werd door mij geacht, om bekend te worden en te blijven met den volksgeest in de verschillende standen der Ingezeten, en als een gevolg van dien werden door mij maatregelen genomen om tot die kennis te geraken. Uwe bovengemelde aanschrijving heeft mij intusschen meer bepaald werkzaam doen zijn en ik kan mitsdien op dit oogenblik omtrent dien volksgeest de beste getuigenissen geven zonder dat daaruit evenwel de gevolgtrekking kan worden gemaakt dat de gang der gebeurtenissen geene verbazing zou hebben te weeg gebragt; integendeel het mag niet worden verbloed dat de aanvankelijk in dat land genomen maatregelen grooten indruk hebben gemaakt waaruit gewichtige lessen voor Overheid en burgerij kunnen worden getrokken en zullen voortvloeijen.

Het denkbeeld van een vertrouwelijk overleg tusschen de Regering en invloed hebbende Ingezetenen, ten einde bij onverhoopte rustverstoring gemeenschappelijk te handelen, was evenzeer bereids tot een onderwerp van overweging gekomen, om dat het **verminderd** garnisoen, 't welk waarlijk van den aanvang af eene voor de Hooge Regeering niet gunstige indruk heeft achtergelaten, zulk eene maatregel voorzichtigheidshalve voorschreef, en ik heb het genoegen te berigten, dat door de ijverige medewerking der H.H. Wethouders reeds een **honderdtal** uit de kern der burgerij zich schriftelijk heeft verbonden om op de eerste oproeping tot handhaving der rust en beveiliging van personen en eigendommen werkzaam te zijn. Het laat zich aanzien dat dit getal weldra zoodanig zal vermeerderd zijn dat een op het papier wel ingerigt en zamengesteld korps ter beschikking van het stedelijk bestuur zal staan, om in onverhoopte gevallen daarvan gebruik te maken."

De Burgemeester verzekert ten slotte dat het toezicht op vreemdelingen en op de arbeidsklasse bij de „directie van politie" nauwlettend plaats vindt.

Twee dagen later is het 13 maart, de dag waarop Zijne Majesteit de voorzitter van de Tweede Kamer doet ontbieden en hem in kennis stelt van zijn op eens geheel veranderde zienswijze. Het is het onderhoud door Z.M. op 16 maart toegelicht aan de gezanten van Oostenrijk, Groot-Brittannië, Pruisen en Rusland, waarvan het proces-verbaal, door de gezamenlijke gezanten opgemaakt, de gevleugelde woorden vermeldt : „Vous voyez devant vous un **homme** qui de très **conservatif** est devenu, en 24 heures, très libéral ¹⁾."

Hoe neemt Leiden dit op? De Leydsche Courant van 15 maart zegt het zo:

„Leyden, 14 Maart

Heden zijn er hoogst belangrijke geruchten in de Residentie in omloop. De Koning zou namelijk gisteren namiddag den Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij zich ontboden en hem te kennen gegeven hebben, dat Hoogstdezelve niets vuriger verlangende, dan aandewenschen van zijn **getrouw Volk** te voldoen, bereid was alle die veranderingen in de Grondwet te brengen, die de Staten-Generaal, ook buiten de aangeboden, voor het heil van den Staat mogten raadzaam oordeelen.

Wij meenden dat dit nieuws wel een **grootere** letter verdiende.

Wat zou de Regering langer, onder den haar onwaardigen schijn van iets toe te geven, eene grondwet in haar geheel zoeken te **hand-**

haven, die even als alle menschelijke instellingen, getuigenis draagt van den tijd harer samenstelling en met het verloop der jaren, hier en daar ongeschikt is geworden voor het tegenwoordige.

De zucht om alles te behouden, is zij minder bedenkelijk, dan die vrijheid welke alle maatschappelijke orde bedreigt? en wenschen wij **geene** Regering *door* het volk, wij wenschen er toch eene om het volk. Wij zagen **zoo** gaarne het volk welgezind voor de Regering; meer ingenomen met zijne pligten dan met zijne regten; maar niet minder eene Regering die, in dienzelfden geest, zich niet wil handhaven door onhoudbare aristocratische instellingen, maar door kennelijke zucht tot behartiging van al wat tot welvaart des volks strekken kan, door welmeenenden ijver voor het heil **dergenen** over welke zij zichzelve niet gesteld heeft, maar door **Hooger** Magt is geroepen, onder eene verantwoordelijkheid, die **zoo** oneindig veel meer beteekent dan die, welke door eenige menschelijke staatsregeling kan worden voorgeschreven of uitgedacht.

Dank hebbe onze Koning voor een besluit, hetwelk onder den goddelijken zegen bij vereenigden goeden wil en toefelijke eensgezindheid, veel kwaads kan afweren en bevorderlijk kan zijn voor het heil des Vaderlands."

De Leidse studenten brengen in de avond van de 16de de vorst een ovatie ²⁾ en op **18** maart is er het bericht over blijdschap in Leiden. „**Ook** binnen deze stad zijn door vele ingezetenen, onder welke leden der Regering en van de Regterlijke magt, door het uitsteken van vlaggen, blijken gegeven van belangstelling en blijdschap in het besluit des Konings, om aan de wenschen tot eene milde Grondwetsherziening te **gemoet** te komen ³⁾ .”

Intussen heeft het College van Burgemeester en Wethouders niet stil gezeten. Er zijn lijsten van ingezetenen opgesteld en in de vergadering van 25 maart wordt besloten dat de wethouders **VAN LIMBURG STIRUM** en **DILLIÉ**, die zich met de zaak hebben belast, die ingezetenen onverwijld zullen bijeen roepen om tot oprichting van een Korps Rustbewaarders over te gaan.

De volgende bepalingen zullen aan hun goedkeuring worden voorgedragen:

- 1 . het onderscheidingsteken wordt: een witte armband met het stadswapen en voor de hoofden een witte zijden strik;
2. het korps telt drie afdelingen en het hoofd van een der afdelingen wordt door de leden gekozen „**in** betrekking staande tot het stedelijk bestuur”;

3. verdere uitbreiding het van korps wordt aan hoofden en leden aan bevolen;

4. de leden worden voorlopig niet bewapend, doch er komen wapenstukken ter beschikking om zich in de wapenhandel te oefenen;

5. geen afzonderlijke afdelingen kunnen aan het korps worden toegevoegd dan onder bestuur van het eenmaal gekozen hoofd;

6. bij onverhoopte gebeurtenissen zal het korps wel gezamenlijk en in overleg, maar ook zelfstandig en onafhankelijk werkzaam zijn met het garnizoen en de schutterij ⁴⁾.

Bij brief van 5 april krijgen de **garnizoenskommandant**, de kommandant van de dienstdoende schutterij en de officier van justitie bericht dat het korps is gesteld onder de bevelen „van den Heer Wethouder Grave **VAN LIMBURG STIRUM**”, dat het thans bestaat uit drie afdelingen, waarvan de laatste uitsluitend is samengesteld „uit H.H. studenten der Leydsche **Hoogeschool**” en dat als hoofden der afdelingen zijn benoemd de heren R. P. **VAN HEES**, M. **COUVÉE** en Prof. J. F. **VAN OORDT** J. W. **ZN.** Deze was hoogleraar in de Theologische faculteit.

De resultaten van de geheime briefwisseling van het begin van de maand zijn nu natuurlijk bekend ⁵⁾. De Leydsche Couranten van 29 en 31 maart melden eerst: „Zoowel hier als te **'s-Gravenhage**, Haarlem en andere steden, rigt men eene burgerwacht op, om zoo onverhoopt de orde mogt worden verstoord, tot handhaving der openbare rust krachtdadig mede te werken.” Daarna: „Even als vele inwoners hebben zich ook vele studenten alhier vereenigd, om in **gevalle** van behoefte daartoe een corps te vormen, om ter handhaving van orde en rust mede te werken.”

De Burgemeester heeft nu een korps van driehonderd man, maar begrijpt dat in geval van nood wapenen niet kunnen worden gemist en dat men die moet leren hanteren. Hij heeft vernomen dat de wapening te **'s-Gravenhage** met spoed haar beslag heeft gekregen en vraagt 30 maart zijn ambtgenoot aldaar de kortste weg te willen wijzen door deze gevolgd „**ter bekoming van geweren en ledergoed**”.

Deze poging leidt niet tot onmiddellijk succes. Dat blijkt uit de brief door hem op 1 april (geheim: nr. 19) aan de Gouverneur gericht.

De Burgemeester rapporteert eerst, het was hem immers verzocht,

over de volksgeest; die blijft over het algemeen gunstig gestemd; de gebeurtenissen in de Hoofdstad bleven „buiten eenige invloed op deze bevolking”.

Dan volgt het verzoek:

„Het korps Rustbewaarders uit de invloedrijkste ingezetenen zamengesteld, is . . . nog zeer uitgebreid en heeft versterking ontvangen door de aansluiting ~~eener~~ afdeling van meer dan *twee honderd* studenten onzer Hoogeschool.

Tot de behoorlijke en volledige organisatie ontbreekt nog een getal van *drie honderd* geweren met het ledergoed, vermits uit het Magazijn der dienstdoende Schutterij ~~geene~~ genoegzame hoeveelheid wapenen kan worden beschikt.”

De burgemeester vraagt daarom de welwillende tussenkomst van de Gouverneur om te mogen beschikken over driehonderd geweren van het in de stad gelegeerde *5de* regiment infanterie.

Gouverneur **GEVAERTS** moet teleurstellen in zijn brief van 5 april (kabinet nr. *922*). Ook enige andere stedelijke besturen hebben bewapening verzocht en de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Oorlog hebben te kennen gegeven dat de voorraad moet blijven voor leger en schutterijen. Het blijft de korpsen „onverlet en vrijgelaten” „zich voor die dienst van zoodanige wapenen, als daar *zijn* jagtgeweren, pistolen enz. te voorzien, als het gemakkelijkst door hen of ten hunne behoefte kunnen worden aangeschaft of verkregen”.

De regering wenst wel overal korpsen Rustbewaarders, maar de kosten van de bewapening wenst zij niet te dragen. Dit standpunt wordt ook zonder omwegen tot uitdrukking gebracht in de gedrukte circulaire van 6 april (geheim: nr. *920* kabinet) die „Burgemeesteren van de Steden en van de Gemeenten ten platten lande in de Provincie Zuid-Holland” van de Gouverneur ontvangen.

Het is voorzichtig in *tijds* op alles te zijn voorbereid, „*wil* men geen gevaar *loopen* door den geest van omkeering te worden meegesleept”. „*Allen*, die iets te verliezen hebben ⁶⁾), *behooren* dit goed te begrijpen, en *zoo* zij het niet beseffen, *is* het de taak der Overheden dit begrip in deze oogenblikken aan allen in te prenten en levendig te houden.”

Maar! Kosten van wapening blijven voor rekening van de gemeenten, „ten ware de Rustbewaarders zelve voor hunne wapening mogten willen zorgen”.

Burgemeester Du **RIEU** echter rust met. Op 6 april (geheime nr. *20*) richt hij zich rechtstreeks tot de Minister van Binnenlands:

Zaken met hetzelfde verzoek: driehonderd geweren en ledergoed, „daar wij ten opzichte van andere Steden alhier door de studenten onzer Hoogeschool, in een geheel exceptioneel geval verkeerden, en het niet ontvangen van geweren misschien op deze ongunstig werken zoude”.

Hij vervolgt: eerst verklaarden de ingezetenen zich bereid en „naauwelijks hebben dit de studenten gehoord, of zij hebben zich ten getale van ruim tweehonderd met geestdrift aangeboden om zich aan zoodanig korps aan te sluiten en nu zullen zij het berigt moeten ontvangen dat aan hun **geene** behoorlijke wapenen kunnen worden verstrekt. Men behoeft slechts eenigzins met eene **academie**-stad en het studentenleven bekend te zijn om den indruk na te gaan dien zulk een antwoord zoude kunnen te weeg brengen”.

De Burgemeester heeft wel gesproken. Vooral die laatste woorden hebben de Minister iets gedaan. Heette hij niet Mr. L. C. **LUZAC**, 1 augustus 1786 geboren te Leiden, 20 september 1802 als student ingeschreven te Leiden, daar in 1828 lid van de arrondissements-rechtbank geworden, waarvan hij in 1848 president was? Zou hij niet enigszins met het studentenleven bekend zijn?

De Minister antwoordt. Hij heeft goed gelezen: ruim tweehonderd studenten doen mee en burgemeester vraagt driehonderd geweren. Toch komen er driehonderd geweren beschikbaar; voor de studenten wil men een uitzondering maken, doch dit besluit heeft geen consequenties voor gewone verenigingen van **rustbewaarders**. De regering van Leiden wordt verantwoordelijk gesteld „dat door haar in de eerste plaats aan den wensch en het verlangen der academische jeugd worde voldaan, daar dit eenig en alleen de bedoeling is met het verleenen dezer geweren”.

Reeds de volgende dag arriveren de wapenen en 17 april gaat een brief tot dank uit (geheim: nr. 23).

Op 1 mei (geheim: nr. 25) kan de Burgemeester aan de Gouverneur melden dat de geest der bevolking zich steeds bijzonder gunstig blijft kenmerken, maar ook: „**Het** korps Rustbewaarders blijft zich in den wapenhandel oefenen en toont volkomen het gewichtig doel van **deszelfs** oprichting te begripen.”

De oefen-vreugde is van korte duur. De klap valt plotseling en uit onverwachte hoek, die komt uit het Huiszittenhuis. Daar leidt op zaterdag 3 juni de strijd tussen het stadsbestuur en de regenten ertoe dat een aantal Kerkeraadsleden door de politie uit het Huis worden verwijderd ⁷⁾.

Tot die „uitgeworpen” heren behoort ook. . . Prof. J. F. VAN

OORDT J. W. ZN., kommandant van de 3de Afdeling van het Korps Rustbewaarders. Deze vindt in het gebeurde aanleiding op 6 juni schriftelijk te bedanken als kommandant, omdat hij niet kan staan onder bevel van een wethouder - **VAN LIMBURG STIRUM** - die daaraan heeft meegewerkt. De studenten worden verwittigd ⁸⁾).

Zo kan de Leydsche Courant in één zin lakoniek berichten: „Het corps rustbewaarders van HH. Studenten is heden ontbonden.”

De Burgemeester tracht bij brief van 8 juni de commandant te behouden: wie zich als Kerkeradslid heeft vergist kan als Hoogleraar wel blijven aan het hoofd van zijn leerlingen voor een goed doel. Tevergeefs; Prof. **VAN OORDT** volhardt ⁹⁾). En diezelfde dag, 9 juni, bericht de Courant:

„Wij vernemen nader omtrent de ontbinding van het corps Rustbewaarders uit HH. Studenten alhier, . . . dat HH. Studenten op eene daartoe Dinsdag 11. gehouden convocatie, ten gevolge van het gebeurde op het Huiszittenhuis 11. Zaterdag avond, tot die ontbinding hebben besloten.”

Zo heeft Leiden de academische jeugd als bewaarder van rust verloren. De geest der bevolking heeft er blijkbaar niet onder geleden, want op de 1ste en 15de van elke maand bericht daarover de Burgemeester aan de Gouverneur in gunstige zin ¹⁰⁾).

Nog twee maal echter blijkt hoe gespannen de regering in Den Haag de toestand in het buitenland blijft volgen. Op 27 september schrijft Mr. E. J. A. **GRAAF VAN BIJLANDT**, sinds 3 juni Gouverneur van de Provincie, aan de Burgemeester, dat „er tot dus verre geene gegronde vrees schijnt te bestaan, dat de gebeurtenissen, welke in *Duitschland* plaats hebben en de spanning welke in *Frankrijk* wordt ontwaard, hier te lande ~~enen~~ duidelijk nadeeligen invloed zouden uitoefenen”. Hij acht zich echter verplicht „ter kennis van UEDA: te brengen, dat bij een dezer dagen ingekomene aanschrijving van den Minister van Justitie, ad interim, nader is aangedrongen op de noodzakelijkheid, om op maatregelen bedacht te zijn, om de orde, tot dus verre met **Gods** hulp zoo gelukkig bewaard, te handhaven en om des noods alle gevaarlijke bewegingen onmiddellijk te bedwingen”.

„Weest op Uw hoede”, laat de regering langs dezelfde weg nog eens zeggen op 28 februari 1849, want in het buitenland is de „heerschende geest van omverwerping nog geenszins uitgedoofd”.

Leiden heeft hiermee de gebeurtenissen in buiten- en binnenland verwerkt.

¹⁾ Zie Mr. A. J. **GRAAF VAN RANDWIJCK**, De geschiedenis der zeven en twintig ontwerpen van wet tot herziening der grondwet in 1847-1848, 1879, p. 53/54.

²⁾ **VAN RANDWIJCK** t.a.p. p. 56.

³⁾ *Levdsche Courant* van maandag 20 maart.

⁴⁾ Notulen van B. en W. van 25 maart.

⁵⁾ Het Oud-Archief te Leiden bewaart de correspondentie in Secretarie Archief 1575-1851, nr. 961 en na 1851, nr. 204 (voorlopig).

⁶⁾ Ja, allen die iets te verliezen hebben! Schreef **MARX** niet in hetzelfde jaar „die Proletarier haben nichts zu verlieren als ihre Ketten”?

⁷⁾ De zaak van het Huiszittenhuis, het Huis waar de armen thuis zitten, heeft Prof. Mr. C. **VAN VOLLENHOVEN** beeldend verhaald; zie Jaarboekje *voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en Rijnland*, 1932-1933, bijdrage, opgenomen in *Verspreide Geschriften* 1, p. 636 vv.

⁸⁾ Bijlagen bij Notulen B. en W. nr. 133.

⁹⁾ *Idem* nr. 134.

¹⁰⁾ Op 3 januari 1849 deed de Gouverneur het periodieke rapport beëindigen.

EEN EEUW GELEDEN MUZIEKFESTIVALS TE LEIDEN

door

E. PELINCK

De muziekbeoefening te Leiden is reeds eeuwen oud. Vóór de Hervorming had men zangmeesters in de kerken. Er waren stads-speellieden, een stadsbeiaardier en stadsorganisten, die het klokken-spel van het stadhuis en de orgels van **Pieters-** en Hooglandsekerk bespeelden. Ook had men, althans in de 18de eeuw, organisten voor de Waalse en de Lutherse Kerk. Er waren componisten en vioolbouwers. De Academie droeg er ook het hare toe bij: De academische plechtigheden werden met muziek opgeluisterd. In 1675 werd een orgel geschonken voor het Groot Auditorium. In 1686 wordt een zekere J. H. **WEYSENBERGH** uit **Weenen** als „musicus academicus” ingeschreven en sedert 1693 is er geregeld sprake van een „ordinaris musicant” van de Universiteit ¹⁾. In de 18de eeuw vindt men, naast toneeluitvoeringen, ook concerten en opera's door de Franse Opera uit den Haag. Er is in 1772 sprake van de Vlaamse Opera ²⁾. Ongetwijfeld zal men tevens in huiselijke kring muziek hebben gemaakt ³⁾. Wij willen hier geen volledig overzicht geven van de muziekwereld te Leiden in de 19de eeuw, doch schetsen slechts, voor zover dat aan de hand van bewaarde programma's en fragmenten van archieven der verschillende verenigingen en maatschappijen mogelijk is, hetgeen aan ons eigenlijk onderwerp, de muzikfeesten van 1860-1881, voorafgaat.

Om te beginnen maken wij melding van de uit Duitsland afkomstige **CHRISTIAN FRIEDRICH RUPPE** (1753-1826), lector in de toonkunst en tevens kapelmeester van de Academie, die een niet onbelangrijke figuur op de overgang van de 18de naar de 19de eeuw moet zijn geweest. Uit zijn vrij omvangrijke, door J. W. **ENSCHEDÉ** samengestelde oeuvre-catalogus ⁴⁾ memoreren wij in het bijzonder zijn reeks cantates en zangstukken, welke tussen 1796 en 1814 zowel te Leiden (Hooglandse en Lutherse kerk; van de laatste was hij

tevens organist) als in Den Haag (Nieuwe Kerk) werden uitgevoerd, behalve „De herfst” en „Lentefeest”, alle in verband met het kerkelijk jaar. Daar kan nog aan worden toegevoegd de cantate Gethsémané, welke door de Godsdienstige Zangvereniging „Tot meerdere oefening” op den 13den grasmaand 1813 ten gehore werd gebracht ⁵⁾. De gemeente zong tussenin en aan het slot ook mee. Als er een opbrengst is geweest, zal deze wel voor een liefdadig doel zijn geweest; men zit dan juist in de armste tijd, tegen het einde van de Franse overheersing. Ook in 1789 (wellicht eveneens onder **RUPPE**) gaf men in de Hooglandsekerk een concert ten bate van het Weeshuis. Later zou *Sempre Crescendo* eveneens armenconcerten geven. **RUPPE**'s laatste optreden moet zijn geweest, toen hij, bijgestaan door **LEICHPLETTNER**, bij de herdenking in 1825 het orkest, bestaande „niet alleen uit voorname meesters, maar ook uit zeer bekwame liefhebbers” dirigeerde ⁶⁾.

Een belangrijke rol in het Leidse muzikleven van de 19de eeuw hebben ongetwijfeld gespeeld, zowel het in 1828 (dus twee jaar na de dood van **RUPPE**) opgerichte *Musis Sacrum*, onder directie van A. LE **LIÈVRE**, als het in 1831 opgerichte studentenmuziekgezelschap „*Sempre Crescendo*”, onder leiding van N. J. **WETRENS** jr., oudere broer van de zo dadelijk te noemen A. J. **WETRENS** ⁷⁾. Ook de *Maatschappij voor Toonkunst*, de z.g. Leidse Maatschappij, die niet mee wilde doen met de landelijke Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst, moet hier genoemd worden. Hoewel oorspronkelijk in 1834 opgericht als muziekschool ⁸⁾, gaf men vrij spoedig ook zanguitvoeringen.

Op 4 juni 1841 ter gelegenheid van zijn tienjarig bestaan geeft *Sempre* in de kerk van de Evangelisch Luthersche Gemeente een uitvoering onder leiding van N. J. **WETRENS** met onder meer Psalm 42 van Mendelssohn. Het koor bestond uit 138 leden (studenten en ingezetenen) en het orkest uit 83 medewerkers ⁹⁾. In het zelfde jaar brengt de Zangvereniging van Toonkunst in de Stadsgehoorzaal de 103de Psalm van F. E. Fesca en „Die letzten Dinge” van L. Spohr ¹⁰⁾, maar het volgend jaar prefereert men weer de schouwburg voor Mendelssohns Paulus. Toen de Maatschappij in 1844 haar tienjarig bestaan vierde gaf men aldaar een uitvoering van de drie lofzangen van Beethoven en een symfonische cantate naar woorden van de Heilige Schrift van Mendelssohn ¹¹⁾.

Men had te Leiden echter nog meer, zij het waarschijnlijk somtijds kortstondig. In 1848 het muziekgezelschap *Orpheo Duce* ¹²⁾ en in 1849 een Onderwijzerszangvereniging. In dit laatste jaar richtte

het Leidse departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een Volkszangschool op ¹³⁾, in 1860 een Burgerzangschool ¹⁴⁾ en in 1862 een Mannenkoor ¹⁵⁾.

Er is een tekstboekje bewaard van een concert op 14 november 1849 gegeven door de violist A. J. WETRENS met medewerking van onder meer de „Leydsche liedertafel De Avondster”, waarvan N. J. WETRENS directeur was en welk koor in 1850 ook medewerkte bij de lustrumviering van Sempre ¹⁶⁾. Behalve de advertentie behelst de Leidsche Courant nog niets over dit debuut van de jonge, in 1822 geboren WETRENS.

We zien hier dus een uiting van het muziekleven in de 19de eeuw in de vorm van zangkoren gelijk die ook sedert 1834 en 1860 doch vooral veelvuldiger sedert 1869 op verschillende plaatsen in het land werden georganiseerd door de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, waarvan zoals reeds gezegd te Leiden geen afdeling was ¹⁷⁾. Dit gebeurde naast en ook in samenwerking met de nog betrekkelijk bescheiden orkesten van grotendeels beroepsmusici, maar waar de „heren” toch ook aan mee deden. Men was bij die zangkoren behalve voor de solopartijen geheel op liefhebbers aangewezen. Voor een dergelijk koor is behalve een vaste kern van ijverige liefhebbers echter in de eerste plaats een zeer kundige en toegewijde dirigent nodig, die bovendien over een zekere mate van takt beschikt om met deze schare om te gaan, al is de takt ook wel eens nodig bij het bestuur om de somtijds wat grillige dirigent in toom te houden. Deze factoren, trouwe schare en kundige dirigent, hebben zich ruim een eeuw geleden te Leiden voorgedaan. Zoals we aanstonds zullen zien, was A. J. WETRENS de man die voor zo iets onontbeerlijk is. Maar er is nog een vereiste en dat is, wanneer men tenminste iets nastreeft als de muziekfeesten, gelijk deze bijvoorbeeld in Duitsland werden georganiseerd, te weten een ruime gehoorzaal. Het feit dat de Leidse Stadsgehoorzaal, die in 1826 ter plaatse van het voormalige St. Catharinagasthuis was gebouwd ¹⁸⁾, zich voor dit doel weinig leende en ook de schouwburg te klein was, maakte dat men (als er tenminste geen speciale feestzaal voor gebouwd zou worden, zoals in 1854 te Rotterdam) voor het gebruik van een der kerken een beroep moest doen op de Gemeentecommissie (thans Kerkvoogdij) van de Nederduitsch Hervormde Gemeente ¹⁹⁾. De klapper op de notulen van de Kerkeraad en van de Gemeentecommissie en ook een aantal drukwerken in het Gemeentearchief wezen de weg naar de verslagen in de Leidse dagbladen, waardoor de historie van deze, we mogen wel zeggen muzikale

evenementen met al hun bijkomstige details steeds duidelijker werd.

Hoe nu bij de voorgeschiedenis van deze muziekfeesten het ene gezelschap naast of uit het andere is voortgekomen, is niet altijd gemakkelijk na te gaan, maar wanneer N. J. **WETRENS** in 1857 naar de Kaap vertrekt ²⁰⁾, heeft men de verenigde musici „Het Leidsch Orkest”, een kring heren, meest muziekonderwijzers onder leiding van A. J. **WETRENS**, die tevens weer een zangvereniging organiseerde. Deze twee ensembles gaven in 1860 gezamenlijk in de schouwburg twee uitvoeringen, onder meer van Die Schöpfung van Haydn. Na dit succes werd een eigen gezelschap opgericht ²¹⁾.

In dat zelfde jaar 1860 is er deining geweest over de opvolging van de overleden directeur van de muziekschool **LE LIÈVRE**. Benoemd werd **FRANÇOIS HAGEMANS**, waarbij **WETRENS**, jongste onderwijzer bij de muziekschool, zich gepasseerd gevoelde en, na 15 jaar voor het onderwijs in het vioolspel aan die instelling verbonden te zijn geweest, zijn ontslag neemt. Ook bij **Musis** wil hij de eerste viool niet meer spelen, omdat W. F. G. **NICOLAI** tot dirigent werd benoemd, een g jaar jongere, te Leiden door enige heren „ontdekte” weesjongen, wiens opleiding zij bekostigd hadden, en die 5 jaar later **LUBECK** zou opvolgen als directeur van de Koninklijke Muziekschool te 's-Gravenhage. De grote man, zowel in het bestuur van Toonkunst als van **Musis** moet toen geweest zijn Dr. C. **LEEMANS**, directeur van het Rijksmuseum van Oudheden, een der oprichters en in 1834 president van Sempre. De voorvechter van **WETRENS** was Dr. **JAC. VAN KAATHOVEN**, die van 1854-1856 praeses van dat gezelschap was geweest. De golven gingen zelfs zo hoog, dat er niet alleen allerlei ingezonden stukken in de pers verschenen, maar zelfs anonieme pamfletten bij **LEEMANS** in de bus terecht kwamen en de deur van de **conciërge** van het museum besmeurd werd ²²⁾. Nog in 1864 lezen we ²³⁾: „Een stad helaas zo vol van allerlei verdeeldheid op allerlei gebied en wier kunstzinzo dikwijls in twijfel moet worden getrokken.”

Blijkbaar heeft **WETRENS** zich niet laten ontmoedigen door deze teleurstellingen. Integendeel. In de eerste plaats is de eigen reeds genoemde zangvereniging een gevolg van de ruzie en ten tweede zal waarschijnlijk ook de reeds genoemde Burgerzangschool van 't Nut haar ontstaan te danken hebben aan **WETRENS'** ontslag bij de school van Toonkunst. Hij heeft blijkbaar een schare trouwe volgelingen. In 1862 wordt de grote stap gewaagd: Het bestuur van de Zangvereniging, „die sinds geruime tijd onder leiding van de Heer

WETRENS in onze stad bestaat", wendt zich tot de Gemeentecommissie met het verzoek in de Hooglandsekerk een uitvoering te mogen geven. Het bestuur bestaat behalve uit de reeds genoemde geneesheer Dr. **JAC. VAN KAATHOVEN**, uit zijn collega Dr. S. **LEONIDES VAN PRAAG**, de wijnkoper J. A. G. **PROOT**, de winkelier B. M. **DRAYER**, de theologische student en hoogleraarszoon A. W. **TH. JUYNBOLL**, alsmede J. **VAN DEN BROEK**. Nadat de Kerkeraad in 1856 een dergelijk verzoek van Sempre voor de Pieterskerk had afgewezen ²⁴⁾, hadden de studenten in 1861 succes gehad. Er was een precedent en de toestemming werd verleend. Het grote probleem is elders dikwijls het grote tijdelijke gebouw, dat men zelfs verplaatsbaar wil maken ²⁵⁾. Leiden was dus wel in een zeer gunstige positie.

De leden van de Leidsche Zangvereniging en de Verenigde Leidsche Musici, samen ca. 250 personen, werden aan de noordzijde van het dwarsschip van de Hooglandsekerk, welke met **2000** toehoorders was gevuld, opgesteld. Uitgevoerd werd Mendelssohns oratorium **Elias**. Als solisten traden op Mevrouw **OFFERMANS-VAN HOVEN** en **HEINRICH BEHR** uit Bremen. Er waren herhaaldelijk toejuichingen volgens de krantenverslagen, waarbij het Leidsch Dagblad zich meer richt op de uiterlijke, zeer geprezen organisatie en de Leidsche Courant op de muziek.

Men houdt de uitvoering om de twee jaar en in 1864 (19 en **20** mei) voor het eerst over twee dagen verdeeld. Men noemt het een „muziekfeest", festival zouden we nu zeggen. Het was aanleiding om, evenals eertijds met de studentenlustra, familie te logeren te vragen. In het bestuur heeft **J. VAN DEN BROEK** plaats gemaakt voor E. **KIST**, student en later gemeentesecretaris. De eerste dag **Händels** Messias, de tweede dag muziek van Haydn, Stradella en Mendelssohn.

Eind 1865 wendt het bestuur zich andermaal tot de Gemeentecommissie: Er zullen „enige composities in hoogst ernstige stijl" worden uitgevoerd, w.o. Mendelssohns oratorium Paulus en wel op 24 en 25 mei. Evenals bij vorige gelegenheden geven de heren van de Zangvereniging blijk, dat zij zich er van bewust zijn, dat er van zekere zijde in de kerkelijke gemeente ernstige bezwaren tegen deze uitvoeringen worden geuit. De Gemeentecommissie is voorzichtig en hoort, alvorens haar toestemming te verlenen, eerst de Kerkeraad ²⁶⁾.

Op het vierde muziekfeest, in 1868, wordt **Händels** Jozua uitgevoerd. De tweede avond, waarbij het Koninklijk Huis vertegen-

Foto Prentenkabinet R.U. Leiden

A. J. WETRENS

Lithografie door zijn zwager L. Springer jr.

KONINGIN SOPHIE

woordigd is door prinses Frederik en prinses Maria, alsmede door prins en prinses Hendrik ²⁷⁾, wordt gevuld met Mozarts Requiem, Mendelssohns 95ste Psalm en Beethovens Ouverture. Mejuffrouw **SCHRECK** zingt **Händels** Theodora. De krant schrijft weer over bijvalsbetuigingen, iets wat we ons thans bij concerten in een kerkgebouw moeilijk meer kunnen voorstellen.

Nadat in 1870, min of meer tegelijk met de maskerade, op de eerste dag weer Mendelssohns Elias ten gehore is gebracht, brengt men de tweede dag **Händels** Caecilia-ode, **Bachs** D-dur Suite (waarbij het door zangers en zangeressen ingesloten orkest echter niet zo goed tot zijn recht komt), een fragment uit **Glücks** Orpheus (de recensent houdt een pleidooi om de harp weer in ere te herstellen) en Schumanns Avondlied. **CARL HILL** triomfeert in een aria uit het oratorium Kaïn van **Max Zenger** (storm van toejuichingen!). Het Halleluja uit **Händels** Messias vormt het slot.

Uit de advertenties zien we, dat er twee dagen met generale repetities zijn, dat er om 12.30 retour-nachttreinen rijden en dat de pachter van de Burg zich aanbeveelt voor verversingen. Koningin Sophie en haar zoon prins Alexander, die in het najaar als student zou worden ingeschreven, kwamen de eerste dag blijkbaar iets eerder dan verwacht om 7 uur in een met vier paarden bespannen rijtuig. (De rit van het Huis ten Bosch zal wellicht iets korter hebben geduurd dan men gedacht had.) Hierbij deed zich een incident voor. Het publiek kon door de half geopende **kerkdeuren** (de controle was blijkbaar wat traag) niet snel genoeg voor de paarden opzij komen, hetgeen een kleine paniek tengevolge had. Na het eerste gedeelte van de Elias vertrokken de vorstelijke personen weer. Een gezellig feest op de buitensociëteit van Amicitia besloot de dag, waarbij „**Bachus** en de Muzen elkaar afwisselden”.

In 1872 staan op het programma **Händels** oratorium Samson, Beethovens Pastorale en verschillende arias. De reeds van vroeger bekende **ADÈLE ASMANN**, Mejuffrouw **HÄNISCH** uit Dresden (met vioolbegeleiding van **EMANUEL WIRTH** uit Rotterdam), **CARL HILL** en **HEINRICH SCHRÖTTER** zijn de solisten.

De uitvoering van 1874 verschoof men naar de grote feesten van 300 jaar Leidens Ontzet. Op 7 oktober werd in de Hooglandsekerk o.m. uitgevoerd „**Leidens Ontzet**”, woorden van H.J. **SCHIMMEL** en muziek van **RICHARD HOL**, een stuk dat ook reeds geklonken had bij de inwijding van de herbouwde Stadsgehoorzaal op **18** januari 1872.

Het lustrum van 1875 was andermaal aanleiding voor een uit-

voering. Het Leidsch Dagblad geeft omstandige en naar het ons voorkomt ook deskundige en voor de tijd wel kenmerkende beschouwingen. De kritikus merkt op, dat de „Nederrhijnsche muziekfeesten, waaraan de onzen zich gewoonlijk spiegelen”, aan Händel de ereplaats hebben gegeven, maar dat hij een bekorting van de Messias bepleit. Na ‚Ein Deutsches Requiem’ van Brahms ²⁸⁾ wilde men vlak voor het lustrum met iets opwekkenders eindigen en wel met een gelegenheidscompositie. **RICHARD HOL** was de aangewezen persoon voor „Leidens Glorie” ²⁹⁾. Het geheel moet nog al plastisch zijn geweest : „Het geheimzinnig gegons, gemurmelen en geruis van het sterk aanzwellend water werd door zeer fraaie figuren van harp, fluit en strijkinstrumenten met sourdines en ook door vrouwenstemmen zeer schoon geschilderd”. Indrukwekkend en zeer dramatisch was ook het optreden der Leidsche Pallas, die geharnast de „pied en cap onder luid trompetgeschal uit de kruiddampen als uit een onweerswolk te voorschijn trad”. Het talrijke publiek verkeerde blijkbaar in opgewonden stemming en lauwerkransen werden uitgereikt, zowel aan **HOL** als aan „onze ijverige en begaafde muzeikdirecteur **WETRENS**”. Beiden werden tenslotte nog bij de Koningin ontboden. **WETRENS** werd ook thuis nog gehuldigd met een optocht met rijtuigen, bij welke gelegenheid nog een trekschuit in de Oude Vest bijna omsloeg, omdat de menigte (het is ter hoogte van de Koddesteeg!) vandaar de huldiging wilde zien ³⁰⁾.

In de voorafgaande winter waren er strubbelingen bij de muziekschool geweest, omdat o.m. een piano-onderwijzer weigerde op de fluit mee te spelen in een nieuw op te richten strijkorkest. Ook wilde hij niet in de schutterijmuziek meespelen en toch was hij vooral in het strijkorkest onmisbaar. Maar hoe het precies verlopen is, doet niet zoveel ter zake. **WETRENS** dreigde zelfs ontslag te nemen en een eigen school te stichten, maar werd weer tot rede gebracht. Bovendien kwam er dat jaar in zoverre een kink in de kabel, dat eindelijk een *afdeling* van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst werd opgericht. Men sprak van „tweedracht zaaien” en van „versnippering van krachten”. Een plaatselijk musicus aan wie men het lidmaatschap van verdienste aanbood (waarschijnlijk wel **WETRENS**), bedankte voor de eer, omdat hij de vestiging der afdeling (waar de zangvereniging **Caecilia** zich bij aansloot!) als een aanslag op de Leidse muziekvrede beschouwde. De dirigent van de nieuwe afdeling was **DANIEL DE LANGE** uit Amsterdam ³¹⁾.

De recensent van 1877 schrijft o.m.: „Na de woelingen op

muzikaal gebied hier ter stede heeft de zangvereniging toch aan kracht gewonnen." Merkwaardig zijn zijn beschouwingen naar aanleiding van **Bachs** Cantate für **jeder** Zeit, bewerkt door de liederencomponist **ROBERTS FRANZ**, welke door het publiek enigszins koel werd opgenomen. De directeur ontving niettemin „onder fanfares van het **orkest**”(!) een lauwerkrans. „Niettegenstaande de pogingen, die herhaaldelijk zijn aangewend om Bach te populariseren — wij hebben zelfs een Bachvereniging — zal die poging vermoedelijk onvruchtbaar blijven. Er zijn geesten, die door het hooge standpunt, dat zij innemen, zoo hoog boven de massa verheven staan, dat zij zelve kluizenaars onder menschen geworden zijn”, schrijft de kritikus. Op een nafeest wordt **WETRENS** gehuldigd door zijn confraters **JOH. J. H. VERHULST**, **J. C. BOERS** en de Deen **NIELS GADE**, van welke laatste de romantische „**Kreuzfahrer**” werd uitgevoerd. Aan **WETRENS** werd voorts een in **Weenen** vervaardigd beeldje aangeboden, de dirigent voorstellend in 1860³²⁾.

Op 3 juni 1877 was Koningin Sophie overleden en men wilde het volgend jaar op die datum deze kunstzinnige vorstin, die herhaaldelijk van haar belangstelling voor de Leidse muziekfeesten blijk had gegeven, op een passende wijze herdenken. Er werd een speciaal programma samengesteld: Ein deutsches Requiem van Brahms, de **Marche funèbre** uit de **Eroica** van Beethoven en een rede van professor **L. W. E. RAUWENHOFF**. In de **Hooglandse kerk** werd een rouwdecoratie aangebracht. Het ontwerp voor deze decoratie met schetsen voor de wapens troffen we aan in het archief van de Kerkvoogdij ; de ondertekening van het opschrift en de **Wurtenbergse** wapens deden direct vermoeden, waar deze decoratie voor bestemd was³³⁾, In het **Leidsch Dagblad** lezen we: „**Het** middenschip” (d.w.z. van de kruisbeuk) was „op smaakvolle wijze met rouwdraperieën en klimopranken versierd, hier en daar door **Wurtenbergsche** en **Nederlandsche** vlaggen afgewisseld. De grote decoratie op de achtergrond van het orkest, waar het natuurlijke klimop minder gelukkig door geschilderd eikenloof vervangen was, leverde een enigszins bonten aanblik.” Over de opmerkelijk moderne banderol (men is dan nog in de tijd van de renaissance-cartouches à la **Vredeman** de **Vries!**) wordt in het **L.D.** bekritiseerd als „stijf en onbehaaglijk”.

Uit de recensie noteren wij nog, dat het oordeel van de kritikus over Brahms' Ein deutsches Requiem gelijk is aan dat van drie jaar geleden : „ernstige persoonlijkheid, die bij de eerste aanblik iets

stroefs en onvriendelijks heeft, maar wiens voortreffelijke hoedanigheden van hoofd en hart men eerst bij nadere kennismaking leert waardeeren” en hij herinnert weer **evenaande plaatselijke mocilijk-** heden door op te merken, dat het drie jaar geleden door de verdeeldheid in de Leidse muziekkringen minder goed was dan thans. Van de solisten worden genoemd de toenmaals zeer gevierde sopraan **WILHELMINA GIPS** uit Dordrecht ³⁴⁾ en **MESSCHAERT**, „veelbelovend jeugdig landgenoot, die op het oogenblik op het conservatorium te Keulen zijn studiën voltooit”. We vernemen verder, dat **M. CAHEN** (**Heeren-** en kinderkledingstukken) evenals **EGGERS** (Boek- en muziekhandel) een smaakvolle rouwetalage hebben ingericht. Er is evenals bij vorige gelegenheden een speciale regeling voor het af- en aanrijden der rijtuigen. Vele leden van de hofhouding zijn aanwezig, Prins Alexander bestelt het In memoriam. De dames, die de kerk in rouw hadden gedrapeerd, mochten de kerk nog twee dagen ter bezichtiging stellen.

Op 24 september 1878 verleende nog een zangkoor onder **WETRENS** zijn medewerking bij de viering van het 25-jarig bestaan van de **Gustaaf Adolf Vereniging** in de Pieterskerk.

Toen de versnippering te erg werd kwam in september 1879 een fusie tot stand van de in 1866 opgerichte en in 1875 bij de afdeling Leiden van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst aangesloten zangvereniging Caecilia ³⁵⁾ met de Leidsche Zangvereniging tot de Leidsche Zangvereniging Caecilia, welke vereniging op 13 april 1880 nog een uitvoering gaf in de Stadsgehoorzaal onder **B. H. TAYLOR en A. J. WETRENS**. Ieder dirigeerde een deel en **WETRENS** speelde zelf mee in het orkest onder leiding van **TAYLOR**. Op 22 november annonceerden de Maatschappij voor Toonkunst te Leiden en de Maatschappij tot Bevord. der T. afdeling Leiden ieder een concert, respectievelijk op 24 en 26 november. De vorm en inhoud der advertenties is van dien aard, dat er blijkbaar een soort van „vrede” is gesticht. Het eerste is een concert onder **WETRENS**, het tweede een concert met koor onder **DANIEL DE LANGE**; het is reeds de 7de uitvoering van deze uit Amsterdam komende musicus, die van 1878-1908 algemeen secretaris van de grote Maatschappij was, een vooruitstrevende en zeer belangrijke figuur in het muziekleven uit die tijd, die o.m. de nieuwe muziek uit Frankrijk introduceerde ³⁶⁾, terwijl **WETRENS** zich voornamelijk bij de Duitsers bepaalde.

De concurrentie van het nieuwe zangkoor werd blijkbaar te sterk, want in september van het volgende jaar volgde de ontbinding van

de Leidsche Zangvereniging **Caecilia**. Ook de kosten werden te hoog. Men wilde **WETRENS** eren en stelde een album in groot folio formaat in prachtband van de Leidse boekbinder J. A. **LOEBÈR** samen, met honderden handtekeningen en andere persoonlijke blijken van vriendschap van leden en oud-leden: „Zangers en zangeressen door A. J. **WETRENS** vereenigd tot roemvollen en veredelenden werkkring. Ere zij Hem.” Na een wat ouderwetse decoratie, getekend door G. M. **KOSTERS**, 1882, met een gezicht op de Hooglandsekerk en de jaartallen 1860- 1881 volgt op ieder blad een wonderlijk gekleurde versiering (paars, rood, groen, blauw, geel) in een soort vroege „Jugendstil”. De sierkunstenaar, die getracht heeft de honderden motto's, heilwensen, dankwoorden, **huldebetuingen** en handtekeningen op 34 bladen samen te vatten, was de omstreeks die tijd als tekenaar aan het Hoogheemraadschap Rijnland verbonden **THEO COLENBRANDER** (1841- 1930), die vermaardheid kreeg door zijn decoraties voor aardewerkfabriek Rozenburg, waar hij in 1884 aan verbonden werd. Hoewel feitelijk buiten ons verhaal vallend, signaleren wij dit waarschijnlijk vroegst bewaarde stuk van de „Nieuwe Stijl” in Nederland^{3 7}).

Jonkvrouwe M. C. **RAPPARD** (1852-1941) leverde een aardige tekening van **WETRENS** voor het orkest. De voorzitter M. W. **JAEGER**, directeur van een nettenfabriek, schreef het volgende:

Eene ontboezeming, de Heer A. J. **WETRENS** in den **mond** gelegd bij het neerleggen van zijn dirigeerstok. Vrij gevolgd naar het Bass-aria uit de Elias.

Es ist genug! So nimm nun hin **mein** Dirigirstock, ich bin nicht besser als meine Väter. Ich begehre nicht mehr **zu dirigieren**, denn meine Mühe ist vergeblich; ich habe geeifert für die Kunst, den Sangverein, aber die **Kinder** Leidens **haben** den Bund verlassen, und das Gebäude **haben** sie zerbrochen und den **Stifter** mit Neid **erwürgt** und so soll ich denn **allein** übrig **bleiben**, und sie stehen **danach** dass sie mir den **Dirigirstock** nehmen ! Es ist genug !

So nimm denn hin **mein** Dirigirstock !

M. W. **JAEGER**

Het geeft de verbitterde man waarschijnlijk goed weer³⁸). Ook bij Sempre trad hij af, waarop dat gezelschap spoedig ter ruste ging om pas in 1887 onder **GOTTFRIED MANN** weer op te leven.

WETRENS, bijgenaamd „Zwarte Janus” bleef nog tot 1892 directeur van de Muziekschool³⁹). Op 4 januari 1893 werd hij nog eens

officieel gehuldigd. Hij kreeg een Ibachvleugel, waarbij een album, ditmaal ontworpen door C. W. H. VERSTER, conservator van De Lakenhal. Hij stierf, mede zwaar getroffen door het overlijden van zijn vrouw, JANNETJE SPRINGER ⁴⁰⁾, geheel versomberd, in 1899 ⁴¹⁾.

Ondanks het terugtreden van WETRENS en het ontbinden van de Leidsche Zangvereniging Caecilia bleef de tweedracht, of misschien beter : Gebrek aan samenwerking bestaan. DANIEL DE LANGE ging voort met zijn uitvoeringen; er waren nog meer zangverenigingen zoals we zo dadelijk zullen zien. Tegen het einde van de eeuw werd een *modus vivendi* getroffen: De Leidse Maatschappij beperkte zich tot haar muziekschool en concerten met orkest en solovoordrachten, terwijl de afdeling Leiden van de grote Maatschappij zich voornamelijk beperkte tot klassieke oratoria en zangkunst ⁴²⁾.

Het zou te ver voeren *in extenso* op te noemen, wat er verder op muzikaal gebied te Leiden te beleven viel : de zomeravondconcerten ⁴³⁾ en de nog vrij talrijke, maar dikwijls slechts een kort leven beschoren zijnde zangverenigingen en koren ⁴⁴⁾. Misschien is er deze of gene, die hetzij uit eigen herinnering hetzij van horen zeggen iets meer weet te vertellen.

Mogelijk duiken er nog vergeten notulenboeken of programma's op.

De gedragslijn van de Gemeentecommissie ten aanzien van het beschikbaarstellen van de kerken, hetzij voor grote uitvoeringen, hetzij voor orgelconcerten wordt steeds strenger, waarschijnlijk gevolg van modaliteitswijzigingen in de kerkelijke gemeente. Behalve één keer, wanneer DANIEL DE LANGE in 1881 met meesterwerken uit de 16de en 17de eeuw wil optreden, weigert de gemeentecommissie haar medewerking. De Maatschappij voor Toonkunst wil in 1884 haar 50-jarig bestaan vieren (dat is dus de Leidsche Maatschappij). De stemmen staken in de gemeentecommissie en het verzoek wordt afgewezen. Dit geschiedt ook, wanneer de dames van de zangvereniging van Toonkunst in 1888 de Johannespassion van Bach willen uitvoeren. Bij hoge uitzondering mag het zangkoor van ANTON AVERKAMP een uitvoering geven (1892), maar DANIEL DE LANGE krijgt, evenals het Berlijnse Domkoor, weer nul op het rekest. Wanneer in 1894 de Heer S. LE POOLE officieus nog eens polst met het oog op de Johannespassion (er zalgeenpauze worden gehouden en er zullen geen kaarten aan de kerkdeuren worden verkocht!) wordt eerst de mening van de Kerkeraad gevraagd. Deze adviseert met 13 tegen 11 afwijzend. Hierop doet Toonkunst, dat vorig jaar in de Stadsgehoorzaal was opgetreden, niettemin,

onder verwijzing naar den Haag en Haarlem, toch officieel het verzoek. Met één stem tegen verleent de gemeentecommissie haar medewerking. Maar verder blijft men meestal weigeren (o.m. een kindercatate met 3 oktober en een concert door **SAINT SAËNS** behalve een enkele maal voor liefdadigheid: **JOHAN WAGENAAR** (1899) en ook de organist van de Hooglandsekerk, **JOH. EGGERS**, die eveneens in 1899 met een aantal dames een concert wil geven ten bate van het Rode Kruis. Het Transvaalse volkslied mag niet op het programma voorkomen, maar wel bij het verlaten van de kerk worden gespeeld. Het is gedurende de Transvaaloorlog!

Deze laatste gevallen zijn maar grepen uit wat wij toevallig tegenkwamen. Er is vanzelfsprekend veel meer te vertellen over concerten, uitvoeringen, orkesten, verenigingen, koren, solisten, muziekonderwijs enz. Het zal wel niet veel verschillen van wat in andere steden in de tweede helft van de 19de eeuw gebeurde.

BLOK, die een en ander hetzij uit de mond van ouderen, hetzij nog uit eigen tijd kon optekenen, gaf reeds een bondig relaas. Veel archivalia moeten vernietigd zijn (men geneerde zich wellicht over al dat geharrewar of men had na de uiteindelijke mislukkingen een vervelende herinnering), de rest is niet altijd overzichtelijk. We hopen echter te hebben aangetoond, dat de muziekfeesten onder **WETRENS**, hoewel men elders ook wel zo iets deed, niet alleen voor Leiden iets heel bijzonders waren, maar ook verder in den lande een ruime weerklink vonden.

¹⁾ **Zie: FRANS VAN MIERIS** en **DAN. VAN ALPHEN**, *Beschrijving der stad Leyden* 11 (Leiden I 770), 546. Voorts: **P. C. MOLHUYSEN**, *Bronnen tot de geschiedenis der Leydsche universiteit IV-VI* ('s-Hage 1920-1923) register s.v. **LE VRAY**, **FISSCHER**, **HEMSINGH**, **VERMEULEN** en **RUPPE**; **Nieuw Ned. Biogr.** Wb. 1, 625 e.v.: **COLIZZI**.

²⁾ *Bibl. gem. arch.* 280, (map 26).

³⁾ Verg. **C. C. VLAM** in: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, herausgegeben von **FRIEDR. BLUME** s.v. Leiden. Voorts: *Leids Jb.* I 956, I 6 I boot I.

⁴⁾ *Nieuw Ned. Biogr.* Wb. 1, 1447.

⁵⁾ *Bibl. gem. arch.* 76765.

⁶⁾ **J. ROEMER**, *Het vijfde halve eeuwfeest* enz., Leiden 1825, 64, noot.

⁷⁾ Zie over Sempres: **F. G. W. J. BACKER**, *Sempre's Eeuwfeest*, Leiden 193 I.

⁸⁾ Van een stadsmuziekschool was uiteraard geen sprake. Wel was de wethouder **P. CUNAËUS** bij de oprichting aanwezig (*Archief Maatschappij voor Toonkunst, Gem. arch. Leiden*).

⁹⁾ **BACKER a.w.**, 23.

¹⁰⁾ *Bibl. gem. archief* 76512.

¹¹⁾ Als voren 76509.

¹²⁾ Als voren 76790.

¹³⁾ Bestond nog in 1905.

¹⁴⁾ Bestond nog in 1899.

¹⁵⁾ Tot 1868? Dirigent was K. DE JONG, die ook op 31 oktober 1867 bij het 7de halve eeuwfeest van de Kerkhervorming in de Evang. Luth. kerk de koraalvereniging dirigeerde. De andere onderwijzers bij deze zangscholen waren A. J. WETRENS en N. A. VAN DER BLOM. In 1862 komt H. B. TAYLOR. Na 1866 spreekt men kortweg van Zangscholen. - Zie *Bibl. gem. arch.* 54650-3.

¹⁶⁾ *Bibl. gem. arch.* 76690; BACKER a.w., 25.

¹⁷⁾ PAUL CRONHEIM, 125 jaar toonkunst, Amsterdam 1956, 17 e.v.

¹⁸⁾ Twee maal afgebrand en weer opgebouwd, respectievelijk in 1871/2 en 1889/92.

¹⁹⁾ Wij noemden reeds de concerten in de Evang. Lutherse kerk.

²⁰⁾ Hij overleed in 1862 op terugreis naar Nederland. Zie: BACKER a.w., 27.

²¹⁾ *Bibl. gem. arch.* 76697.

²²⁾ *Bibl. gem. arch.* 76506 en 76613. - Voor NICOLAI zie: *Nieuw Ned. Biogr. Wb.* VII, 907.

²³⁾ *Caecilia* 21 nr. 2 (16.6.1864).

²⁴⁾ Zie voor de „nagalm” BACKER a.w., 26 noot I.

²⁵⁾ CRONHEIM a.w.. 18 e.v.

²⁶⁾ Er wordt in die jaren een langdurig proces over zaken van principiële aard gevoerd tussen gemeentecommissie en kerkeraad.

²⁷⁾ Dit waren Louisa, prinses van Pruisen (1808-1870), gehuwd met prins Frederik, broer van koning Willem 11; prinses Maria (1841-1890), dochter van de vorige; prins Hendrik (1820-1879), broer van koning Willem 111, met zijn eerste vrouw, prinses Amalia van Saksen Weimar Eisenach (1830-1872).

²⁸⁾ Het tekstboekje bevat een inleiding van J. K. uit Den Haag.

²⁹⁾ Gedicht van Mr. J. E. BANCK.

³⁰⁾ Dit moet de schuit van zijn buurman P. VAN DER VELDE, schipper op Haarlem zijn geweest.

³¹⁾ J. D. C. VAN DOKKUM, *Honderd jaar muziekleven in Nederland*, een geschiedenis van de Maatschappij tot bevordering der toonkunst bij haar eeuwfeest 1829-1929, Amsterdam 1929, 141. Zie notulen der (Leidse!) Maatschappij voor Toonkunst 1874-1875, *Gem. arch.*, Leiden.

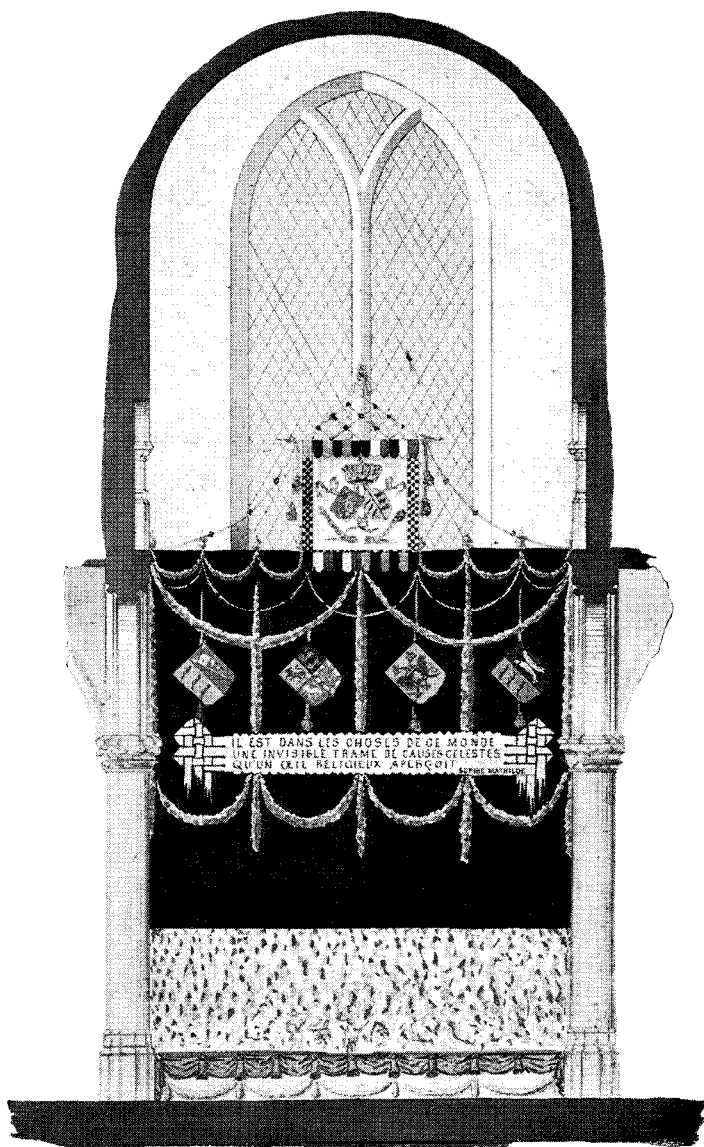
³²⁾ Sted. museum „De Lakenhal”, *Cat. voorwerpen* 1924 nr. 1745. Op 1 december 1860 had men hem reeds een ebbenhouten met zilver gemonteerde dirigeerstok aangeboden (Lakenhal, als voren nr. 1747).

³³⁾ Ook afgebeeld in: *In memoriam*, Leiden 3 juni 1878, hulde aan de nagedachtenis van Hare Majesteit Sophia Frederika Mathilda Koningin der Nederlanden geboren Prinses van Wurtemberg. Rede van Dr. L. W. E. RAUWENHOFF. - Het opschrift luidde: Il est dans les choses de ce monde une invisible trame de causes celestes qu'un œil religieux aperçoit. SOPHIE MATHILDE.

(Er is in de dingen van deze wereld een onzichtbaar weefsel van hoger oorzaken, die een godsdienstig oog onderscheidt.)

³⁴⁾ 1843-1895. Zij kreeg in 1876 bij hoge uitzondering toestemming een concert in de Pieterskerk te mogen geven met RICHARD HOL, beiden waarschijnlijk met goede papieren vanwege de feesten van 1874 en 1875.

³⁵⁾ Mogelijk een voortzetting van het mannenkoor van de Maatschappij

ROUWDECORATIE VAN HET NOORDER-
 TRANSEPT VAN DE HOOGLANDSEKERK, 1878,
 ter herdenking van het overlijden van koningin Sophie (3 juni 1877).
 Onderaan schematische aanduiding van koor en orkest
 Aquarel archief Hervormde Gemeente Leiden

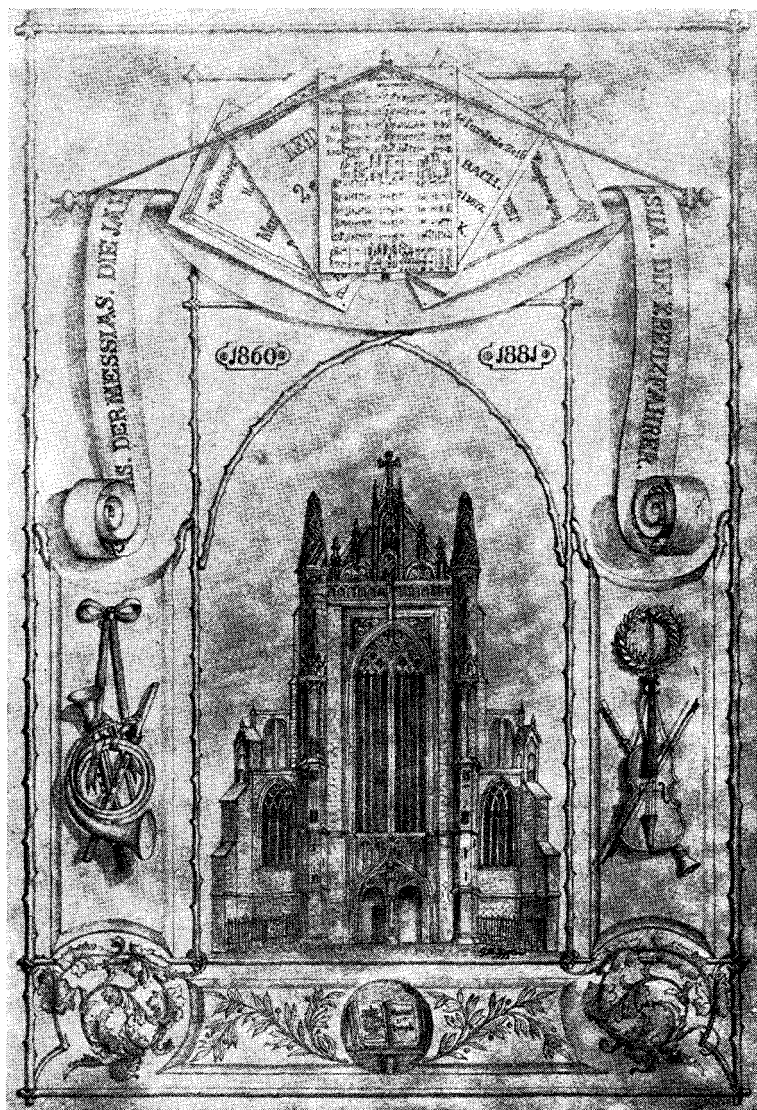

Foto Prentenkabinet R.U. Leiden

BLAD UIT HET HCLDIGINGSALBUM VOOR
A. J. WETRENS

Tekening door G. M. Kusters, 1882, met afbeelding van de Hooglandsekerk
Gem. Archief Leiden

Foto Prentenkabinet R. U. Leiden

BLAD UIT HET HULDIGINGSALBUM

Wetrens voor het orchest

tekening door Jonkvrouwe M. C. Rappard gevat in decoratieve omlijsting door
Theo Colenbrander

tot Nut van 't Algemeen, hetwelk te speuren is van 1861-1866. (Bibl. Gem. arch. 76760.)

³⁶⁾ VAN DOKKUM, a.w., 206.

³⁷⁾ *Bibl. gem. archief* 76697, 69245. - Het album werd op 15 febr. 1883 in de Stadsgehoorzaal ter inzage gelegd. De door het bestuur gewenste koninklijke onderscheiding bleef uit.

³⁸⁾ Een dergelijk ietwat triest einde had de loopbaan van J. J. H. VERHULST. Zie: VAN DOKKUM a.w., 259-260.

³⁹⁾ WETRENS was in 1851 als onderwijzer verbonden aan de muziek-school, nam in 1860 zijn ontslag (zie boven) en werd in 1866 tot directeur benoemd.

⁴⁰⁾ In 1895. Zij was waarschijnlijk een zuster van L. SPRINGER jr (geb. 1831), die het hierbij afgebeelde portret van WETRENS maakte.

⁴¹⁾ *De Amsterdammer*, weekblad voor Nederland, nr. 1 163 (8 okt. 1899). De schrijver CAREL S. is waarschijnlijk CAREL SCHARTEN die in zijn jonge jaren in Leiden had gewoond.

Over het voorgeslacht van WETRENS kan nog het volgende worden meegedeeld. Zijn grootvader NICOLAAS JOSEPH WETRINS (geb. Brussel 8 maart 1758) werd in 1788 als „paruyckemakersknecht” burger van Leiden. In de *Liste Civique* van 1811 staat hij te boek als „coefficient”. Zijn vader NICOLAAS JOSEPH WETRINGS (de spelling varieert nog al eens) was „Musicien”.

⁴²⁾ P. J. BOK, *Geschiedenis eener Hollandse stad* IV, 's-Gravenhage 1918, 179-180.

⁴³⁾ Meer sociaal dan artistiek zijn waarschijnlijk geweest de concerten in de zomer- of buitensociëteit van Amicitia, op de plaats waar thans het Schuttershof staat en de sociëteit Amicitia op de bovenverdieping en op de kegelbaan nog voortleeft. Deze tuinconcerten, welke vanwege het maatschappelijk, wat exclusieve karakter van Amicitia slechts voor de „dames en heren” toegankelijk waren, werden sedert 1857 gegeven door de muziekcoros en van de grenadiers uit Den Haag, van de Leidse infanterie of van de schutterij. Ze kregen in 1867 concurrentie, toen het muziekgezelschap Musis Sacrum, onder leiding van F. BLUMENTRIT, concerten ging geven in zijn ruime tuin aan het Plantsoen. In 1870 begon men bij Musis plannen te maken voor de oprichting van een groter gebouw nabij de reeds bestaande muziek tent (Leidsch Dagbl. 31.5.1870; prentverz. gem. arch. 27645 e.v.; secretariearch. na 1850 nr. 5266). Geheel duidelijk is de verhouding niet tussen het muziekgezelschap van 1828 en de gelijknamige vereniging, welke laatste in 1896 haar 25-jarig bestaan vierde. Tenslotte waren er nog de concerten in de tuin van Zomerzorg (Zie *Leidsch Jb.* 1908, 111: *idem* 1943, 80/1; *idem* 1951, 150). Men moet zich deze bijeenkomsten voorstellen als het optreden van het gehele gezin met al dan niet huwbare dochters, conversaties en plichtplegingen tijdens de pauze, met thee en later op de avond wijn. Dat de schutterijmuziek van meer belang was voor het artistieke peil van het Leidse muziekleven, blijkt uit hefadres, dat de toen juist opgerichte afdeling van de Maatschap pij tot bevordering van de Toonkunst in 1875 aan de gemeenteraad richtte, omdat men op de begroting de voor dat muziekkorps bestemde post wilde schrappen: Niet alleen was het van belang voor de concerten van Amicitia en Musis, maar er komen ook krachten voor het Leidse orkest uit voort (*Bibl. gem. arch.* nr. 76507; zie ook nr. 76508). Dit laatste

zagen we ook reeds bij de leerkrachten van de muziekschool, waarvan het bestuur verlangde, dat ze niet alleen in dit orkest maar ook in dat van de dienstdoende schutterij meespeelden.

⁴⁴⁾ De reeds nenoemde G. M. **KOSTERS**, een tekenleraar, heeft nog op 3 november **1882** (dus onmiddellijk na de ontbinding van de **Leidsche Zangvereniging**) de *Liedertafel Leidens Mannekoor* (dus ~~geen~~ *gemengd* koor) weten op te richten onder directie van B. H. **TAYLOR**, leraar aan de muziekschool, en toen ook dat gezelschap in **1891** werd ontbonden, stichtte hij in **1893** de *Liedertafel Arion* onder directie van H. **VÖLLMAR** (*Bibl. gem. archief* 76667, 76742. *Arion* bestond nog in **1906**). Van de verenigingen, die reeds een verzuiling te kennen geven, noemen we: Christelijke Zangvereniging „*Zingt den Heer*” (1876). De Burgerzangvereniging „*Oefening baart kunst*” geeft in **1883** ter gelegenheid van Leidens Ontzet een uitvoering in de Stadsgehoorzaal. Tenslotte vonden we de Werklieden Zangvereniging „*Kunst na Arbeid*” (1894), Vrijzinnig zangkoor (1895) en Dames Zangkoor Renata (1897). Er zullen er wellicht meer zijn geweest, maar hun archivalia zijn, bij ons weten, niet bewaard.

DE GESCHIEDENIS VAN DE ZWANBURGERPOLDER TE WARMOND

eerste deel

door

A. G. VAN DER STEUR

Het maken van een grote polderwandeling is vaak een belevenis. Velen komen er nooit toe; bossen, strand en duinen oefenen een grote aantrekkingskracht uit. Maar voor hen die de rust en de vergezichten van het polderlandschap kunnen waarderen, is de streek ten oosten van Leiden een waar lustoord.

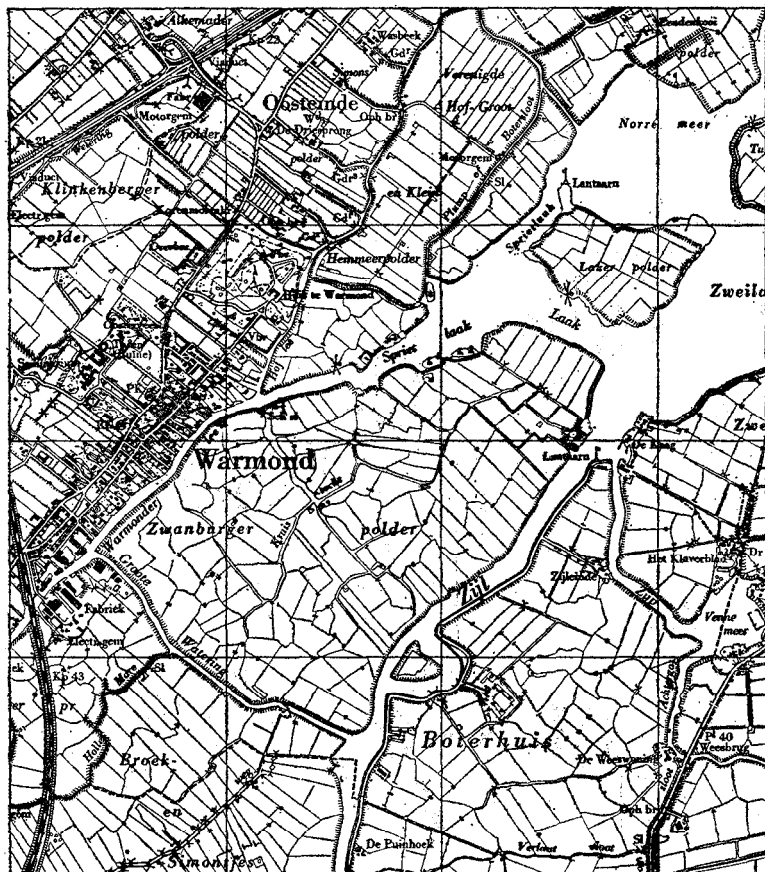
BORDEWIJK zegt ergens: „**Elk** schildersoog moest wel verrukt zijn van die polder, te allen tijde om de grootsheid van de, meest vochtig glinsterende, plafondstukken in deze natuurzaal en 's zomers bovendien door het groene gespijkerd vloerkleed, gewaterd met zilver ¹⁾.”

Vaak zal echter ook het oog van een willekeurige wandelaar aangenaam getroffen zijn bij een wandeling door een van de laaggelegen polders rond de Kagerplassen, met witte zeilen achter de dijk voorbijgaand, met het warnet van sloten en met de hekken, bosjes en fraai tussen bomen gelegen boerderijen.

Wanneer men nu buiten dit tegenwoordig beeld van de polder ook een en ander over de historie van deze grond weet, gaat het geheel leven en kan men er uren in doorbrengen.

De vraag bij een onderzoek naar de geschiedenis van zo'n polder is of de stof ook interessant genoeg is voor anderen. Het onderzoek in het ongedrukte materiaal heeft op zichzelf voor de onderzoeker een bekoring, maar het resultaat van zo'n onderzoek moet, wil het in druk verschijnen, ook belangwekkend zijn voor de lezer.

Op het eerste gezicht bevat dit artikel zeer veel feitelijke gegevens. En, daar een algemeen bekende uitspraak luidt: „louter gegevens aandragen is nog geen geschiedschrijven”, behoeft dit enige verklaring. Wil men nl. een waterstaatkundige geschiedenis schrijven

ZWANBURGERPOLDER

Deel uit blad 30F van de Topografische kaart van Nederland

Schaal 1 : 2500, uitgave 1958

van de polderstreek rond Kagerplassen en Brasemermeer, een streek die zeker interessant genoeg is om er eens een dergelijk onderzoek aan te wijden, dan moeten, voordat aan zo'n beschrijving in groter verband kan worden begonnen, eerst een aantal feiten bekend zijn.

De Zwanburgerpolder leent zich voor dit doel zeer goed: Het is een van de grootste polders onder Warmond, geheel door water omgeven, heeft een uitgebreid archief en kan zodoende gelden als het prototype van een Warmondse polder. Wanneer t.z.t. nog eens een onderzoek zou worden gedaan naar de geschiedenis van een uitgeveende polder, bijv. de **Veender** en Lijkerpolder onder **Alkemade**, waarvan ook een uitgebreid archiefmateriaal aanwezig is, dan zou men op grond hiervan kunnen gaan denken aan de bovengenoemde streekgeschiedenis ²⁾.

Ook het feit dat de Zwanburgerpolder in de laatste jaren verschillende malen „in het nieuws” is geweest, maakt een publicatie als deze gewenst. Ten eerste was er het Leids Merenplan, dat de ontgraving van een gedeelte van de polder beoogde; dan was er de buitenbedrijfstelling van de poldermolen, de bekende „molen van **Cozijn**” aan de Warmonderleede tegenover jachthaven 't Fort; de aankoop en restauratie van de molen door de Rijnlandse **Molens**stichting; en tenslotte de uitbreidingsplannen van de gemeente Warmond.

Als eerste bron voor dit onderzoek is het polderarchief gebruikt. Het gedeelte van voor 1930 is op gelukkig initiatief van de vroegere archivaris van Rijnland, Mr. **S. J. FOCKEMA ANDREAE**, in bewaring gegeven bij het Hoogheemraadschap Rijnland en aldaar te raadplegen. Het gedeelte van na 1930 wordt bewaard bij de secretaris van de polder. Dit polderarchief is, in vergelijking met de archieven van de andere polders onder Warmond, vrij volledig aan ons overgeleverd. Behalve de oude rekeningen, waarvan de duplicaten bij Rijnland zelf bewaard zijn, ontbreekt er niet veel.

In het Oud Archief van het Hoogheemraadschap Rijnland berusten van vrijwel alle polders in Rijnland de rekeningen, die een grote bron van gegevens vormen. Daarnaast zijn uit de uitstekende inventaris van Rijnlands Oud Archief gemakkelijk de verdere stukken betreffende een bepaalde polder na te slaan. Ook de door Mr. **S. J. FOCKEMA ANDREAE** vervaardigde indices op de vergunningen, resolutiën en keuren vormen een waardevolle bron.

Daarnaast is een beperkt gebruik gemaakt van het **Heerlijkheids**-archief Warmond, dat in het Leids Gemeente Archief wordt bewaard, het Oud Archief der gemeente Warmond, dat op het

gemeentehuis berust en het rechterlijk archief van Warmond dat zich in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag bevindt, terwijl verder in zeer beperkte mate het archiefje van de heerlijkheid Oud-Alkemade, kaartenverzamelingen, gesprekken met Warmonders en gedrukte stukken het hunne hebben bijgedragen.

Over de tegenwoordige toestand het volgende : De Zwanburgerpolder is de grootste polder onder Warmond. De oppervlakte is ruim 240 ha. De polder vormt een eiland met rondom: de Leede, de Spriet-Laak, de Zijl en de Groote Sloot. Een en ander blijkt duidelijk op de bijgaande reproductie van de topografische kaart. De polder heeft een ronde stenen watermolen, welke buiten werking is; er naast staat een klein electrisch gemaal. De polder heeft slechts weinig bebouwing: één boerderij aan de oostkant en twee huisjes en een winterbergingsloods aan de Leede tegenover het dorp. De gehele oppervlakte van de polder is dus ingenomen door wei- of hooiland. Bij de molen is een sluis, waarvan vooral de ingelanden tegen melkenstijd gebruik maken. De grondeigendom is voor het grootste deel in handen van particulieren.

De gronden van de tegenwoordige Zwanburgerpolder zullen waarschijnlijk al zeer lang in gebruik zijn. In het jaar 866, dus een kleine elf eeuwen geleden, bestond er al iets van een dorp Warmond, toen Warmelda geheten ³⁾. De Zwanburgerpolder, die vlak naast de strandwal lag waar het tegenwoordige dorp op gebouwd is en waar op het hoogste punt de Ruïne van de oude R.K. kerk staat, zal dus al vroeg in gebruik geweest zijn.

Hierop wijst o.m. ook het Germaanse urntje, met opstaande gekartelde rand, dat in 1937 bij de doorgraving van de Zijl in deze polder werd gevonden.

In later eeuwen werd deze grond steeds drassiger, door de bekende daling van het land of door stijging van de zeespiegel, zodat men moeilijkheden met de uitoefening van landbouw en veeteelt kreeg. In het begin bouwde ieder om zijn eigen land een dijkje; in de 16de eeuw ging men op zijn eigen stukje land een molentje zetten om het droog te houden, tot men in de eerste helft der 17de eeuw gemeenschappelijk begint het water te bestrijden: de polders ontstaan.

De stichting van de Zwanburgerpolder dateert van de winter 1631-32. Op 27 januari 1632 wordt in de herberg „De Swan” te Leiden het plan van „Ingelanden tusschen de Sijl aen de eene zijde mitsgaders de Leede, Oosthoorn ⁴⁾ en de Spryet aen de ander zijde, streckende van de Laeck totte groote sloot toe gelegen in de jurisdictie van Warmont” om „alle de landen ende gronden binnen den

voorseigde ommegrens gelegen, onder één corpus te brengen ende te bepopulieren, achtervolgens seecker verdrach daervan gemaect, sijnde in dato den g december 1631", door Dijkgraaf en Hoogheemraden goedgekeurd ⁵⁾.

In het verdrag van g december 1631 worden regelingen getroffen betreffende de molen: in plaats van de bestaande molentjes wordt één grote molen gebouwd, er worden regelingen getroffen betreffende de zwaarte en hoogte van de kaden, er zullen dammen gemaakt worden om de verschillende poldertjes aan elkaar te voegen, als „principale molenslooth" zou men de Zwanburgerwating gebruiken, „wesende het Vischwater des Heeren van Warmonds", deze Zwanburgerwating zou aan één zijde worden gestopt, aan de andere kant zou een verlaat komen, nl. naast de molen ⁶⁾, verder zou de Heer van Warmond eeuwigdurend f 30.— per jaar betaald worden voor het verlies van zijn viswater.

Dezef 30.— per jaar wordt ook nu nog betaald, aan de eigenaar van het Huis te Warmond. Men was de reden van deze jaarlijkse uitkering echter vergeten ⁷⁾.

Dit verzoek tot inpoldering was getekend door alle ingelanden van dit gebied, nl. **DE WASSENAER ET DUVENVOIRDE** (Heer van Warmond); **WOUTER DIRCKS VAN VIANEN** (kerkmeester); **GIJSBERT JACOBS VAN DER CODDE**; **CORNELIS JANS KRAAN**; **DIRCK CORNELISZ. KLINCKENBERG**; **BART MAERTENS Rous**; **PIETER CORNELISZ. VAN OUTSHOORN**; **JANNETJE CORNELISDR. KLINCKENBERGH**; **WILLEM GIJSBERTS VAN SIJP**; **PIETER EN FOYT NICLAESZ.**; Mej. **ANNA MARIA VAN WASSENAER**; **JAN JACOBS GEEST**; en nog 18 patronimica als **JAN CLAESZ.** en **WILLEM JANSZ.**

Nog in 1632 is de bepopulering gereed gekomen, er is dan al een molenaar aangesteld.

In de eerste jaren na de bepopulering werd de polder 's winters onder water gezet, door de sluis te openen. Men deed dit voor de vruchtbaarheid van het land en ook om de bemalingskosten voor de winter te besparen. Momenteel wordt de nabijgelegen **Lakerpolder** ook nog ieder jaar onder water gezet in het winterseizoen; rond 1900 was dit ook het geval met de Kooipolder. Reeds in 1672 maakte men bezwaren tegen de onderwaterzetting van de Zwanburgerpolder. In het polderarchief ⁸⁾ is in dit verband een interessant stuk bewaard gebleven:

„Alsoo de respective heeren Raden ende Rentmeesters van de goederen van de abdien van Rijsburch ende Leeuwenhorst onder-richtinge gedaen is, dat in voorgaende tijden de Swanburgerpolder

gelegen onder Warmont plach oopen ende onder waeter gestelt te werden op Kersavont, ende dat de landen van den selven polder daer door groote utiliteit ende nutticheyt waeren genietende, soo hebben haere hooched. *respective*, op het voorgaende presuspoost wegens de voors abdielanden in den selven polder gelegen, goet gevonden voor haere stemmen uit te doen brengen, dat den selven polder op den voorgaenden, ouden voet *alsnoch* sal werden *ge-oopent* ende onder waeter gestelt, . . . Gedaen in sGravenhage opten 28 december 1672.”

In 1672 was dus Kerstavond voorbijgegaan zonder dat de polder vol was gelopen. In de vergadering stemt de vertegenwoordiger van de abdijen voor alsnog opening van de sluis.

In 1679⁹⁾ verkrijgt men voor het eerst toestemming van de Heer van Warmond de polder 's winters droog te houden.

Men had nu een polder die met een kade was omgeven, en 's winters droog mocht blijven, maar geheel veilig was men nog niet tegen het water: de Haarlemmermeer was nog niet droog. In „Wat er aan de droogmaking der Haarlemmermeer voorafging”¹⁰⁾ vermeldt Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE dat in de voorwinter van 1836 een kleine overstroming aan de Leidse zijde van de Haarlemmermeer plaats vond. Zo iets was vroeger meer gebeurd en men had zich er niet bijster over opgewonden, maar nu grepen de voorstanders van de droogmaking van de Haarlemmermeer dit punt aan. Het gaf de stoot tot de droogmaking, de aanleiding was het echter niet.

Betreffende deze overstroming is een brief bewaard van Warmonds burgemeester Klaas KONING, gedateerd 22 december 1835, gericht aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland¹¹⁾ :

„Ingevolge de *deswegen* bestaande keure heb ik de eer U weled. te berichten dat door den storm op den 19. dezer maand gewoed hebbende, en daardoor veroorzaakte sterken opzet van water, de kaden van onderscheidene polders binnen deze gemeente meer of minder aanmerkelijk zijn beschadigd, zonder dat echter, voor zoverre mij bekend is, eenige doorbraak heeft plaats gehad; dat inzonderheid de kade van de Zwanburgerpolder aan derzelver West en Noordoost zijde veel geleden heeft, doch door de aangewende middelen behouden is; dat door overloop de twee kleine poldertjes, het Klaas Hennepoel poldertje en de Hofpolder, geheel, en de Veerpolder, gedeeltelijk zijn volgelopen; dat ik veronderstel, schoon daarvan nog geen bericht bij mij is ingekomen, dat de kaden van den Zweilanderpolder vooral veel geleden zullen hebben; en

DE MOLEN VAN DE
ZWANBURGERPOLDER,
bekend als de „molen van Cozijn”

ARIE COZIJN,
molenaar van 1886 tot 1940

Foto A. G. van der Steur, zomer 1959

DE MOLEN VANUIT DE POLDER

Links de molenaarswoning

dat voor zoo verre bij mij nog nader ontvangen wordende narigten, in de geest van bedoelde keure, van genoegzame belangrijkheid zijn om ter kennis van U Weled. te worden gebracht, ik niet zal nalaten daaraan onverwijld te voldoen."

De vorige bewoner van de boerderij „De Eenzaamheid" wist hierover nog te vertellen dat men vroeger met zandzakken en kisten dammetjes maakte tussen de huizen op het erf van de boerderij, om zodoende het water be beletten te polder in te stromen bij N.O.-storm.

Verder liggen er in de kade aan de Laak, aan het einde van de Armekea enige zeer grote stenen, „met geen vijf man te tillen", die volgens overlevering gebruikt zijn om een gat dat daar in de kade geslagen was te dichten.

Dat men zeer voorzichtig was met de polderkaden blijkt wel uit de correspondentie betreffende de ontworpen stoomvaartdienst van **Leiden op Amsterdam door** de Zijl uit 1835. De Heer J. **WIJTENBURG DE VRIES** had een request aan Z.M. de Koning gestuurd om een geregelde stoomvaartuigdienst van de Spanjaardsbrug onder Leiderdorp tot aan de Overtoom te Amsterdam te mogen houden. Rijnland verzocht o.a. aan de polders langs de Zijl of deze er bezwaar tegen hadden. Het antwoord van het **Zwanburgerpolderbestuur** is vrijwel gelijk aan dat der Boterhuispolder, nl. „Dat wij ons voorstellen de verbazende werking welke door een stoomvaartuig in het water wordt te weeg gebracht, wij met de meeste grond vermeenen te kunnen stellen dat die beweging in een vaarwater zoals de Zijl, welke althans voor de stoomvaart niet zeer breed is, voor aanmerkelijk nadeel zoude zijn voor de polderkaden langs de Zijl. Verder durven wij in het midden te brengen dat bij opzet van water bij Noordooster storm, als wanneer het water tot de hoogte der kruin onzer kaden wordt opgevoerd, ja zelfs daarover stuift, alle meerdere beweging in het water een gevaar vormt en de doorbraak der kade zoude kunnen ten gevolge hebben." Menverzoekt dus al het mogelijke te doen dit gevaarlijke plan te torpederen ¹²⁾.

Op één verandering in het beeld van de polder moet hier nog gewezen worden: de bochtafsnijding in de Zijl in 1937. In dat jaar werd de Zijl beter bevaarbaar gemaakt. De grote bocht bij de molen van de Boterhuispolder werd afgesneden, door de **Zwanburgerpolder**, waardoor er een eilandje ontstond ¹³⁾.

In het hiernavolgende wordt uitsluitend aandacht geschonken aan de geschiedenis van de bemaling van de polder met de verschillende molens en aan de toekomstplannen voor de **Zwanburger-**

polder. De bemalingsgeschiedenis vormt voor een polderhistorie wel een van de belangrijkste onderwerpen. Er zou echter zeker ook nog een en ander te vermelden vallen over het onderhoud van sloten en kaden, over de namen van water en land in de polder, over het ontstaan van de kleine bosjes, iets over de grondeigendom, over het overpad en over de bebouwing in de polder: de boerderij „De Eenzaamheid”, de vroegere bakkerij op het stukje land naast „De Eenzaamheid”, de twee huizen die vroeger langs de Zijl stonden, de scheepswerf aan de Leede en het vinkenhuis dat vroeger in de polder stond.

Op al deze onderwerpen hoop ik in een vervolgartikel in het volgende deel terug te komen.

DE BEMALING VAN DE POLDER

Windmolens komen in Nederland al sinds de 13de eeuw voor. Dit waren echter uitsluitend korenmolens, in het begin nog niet draaibaar, later in de vorm van de standerdmolen.

Windwatermolens zien we reeds, zij het sporadisch, in de 15de eeuw; tot laat in de 16de eeuw gebruikt men echter naast de windwatermolentjes nog vaak paarden- en handmolentjes voor het drooghouden van laaggelegen graslanden. In de 17de eeuw wordt de wipmolen veelal toegepast, in de 18de eeuw komt ook de stenen bovenkruier als windwatermolen in gebruik ¹⁴⁾.

We zullen nu zien hoe deze ontwikkeling voor de Zwanburgerpolder in het bijzonder verliep.

De oudste gegevens over molentjes te Warmond vinden we in de registers van vergunningen van het Hoogheemraadschap Rijnland, welke vanaf 1520 zijn bijgehouden. De eerste maal dat Warmond in dit verband in deze registers wordt genoemd is op 14 juli 1562 ¹⁵⁾. **MOURINGH JANSZ.**, pachter van **VINCENT VAN LOCKHORST**, wonende op de hofstede Oud Teylingen, verzoekt Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland „een kerckgebodt gedaen te worden inde parochie kercke van Warmond” om een paardenwatermolen op 14 morgen land, gelegen achter het Huis Oud Teylingen, over de Leede, te mogen zetten. Er wordt bij vermeld dat vroeger op deze landen al een watermolen heeft gestaan. De plaatsaanduiding „achter het huis Oud Teylingen” en „over de Leede” zou kunnen duiden op een ligging in de tegenwoordige Zwanburgerpolder, echter ook op de tegenwoordige Veerpolder, daar het huis Oud Teylingen heeft gestaan op de plaats van de tegenwoordige jacht-

haven K.P.M., tegenover de Groote Sloot aan de Leede. Op het Algemeen Rijksarchief zijn echter kaarten bewaard ¹⁶⁾ van Oud Teylingen of Lokhorst met de daarbij behorende landen welke daar aangegeven zijn als liggend in de tegenwoordige Veerpolder.

Daar ten tijde van deze verzoeken tot het stichten van molentjes de polders nog niet bestonden en het land daarom niet anders aangeduid kon worden dan met de naam van de eigenaar, is het moeilijk vast te stellen welke van de verzoeken uit de tweede helft der 16de eeuw betrekking hebben op de Zwanburgerpolder. Op 12 januari 1566 verzoekt echter **CORNELIS CORNELISZ.**, wonende te Warmond, of hij een paardenwatermolentje mag zetten op 10 of 12 morgen land „dat hij leggende heeft op Swabroucker Sloot in den ambochte Warmond” ¹⁷⁾. Het is mogelijk dat dit „Swabroucker Sloot” een oudere schrijfwijze is voor het latere „Swamburger Sloot”. Vgl. de paragraaf „Namen van water en land in de polder”, in het vervolgartikel.

Enige maanden later is het bewijs geleverd voor het bestaan van het oudste watermolentje dat door windkracht wordt gedreven in deze polder. Op 6 april 1566 ¹⁸⁾ n.l. verzoekt **ANTHONIS ROELANDSZ.**, timmerman te Warmond, een watermolentje te mogen zetten om 12 morgen land te bemalen, „die seer laech sijn ende onder water leggen”. Dit molentje zou het water uitmalen op de Diepe Lee. Nu ligt de Diepe Lee tegenwoordig geheel binnen het gebied van de polder, zodat we met zekerheid aan kunnen nemen dat in 1566 een windwatermolentje in de Zwanburgerpolder bestond.

In 1570 volgt een verzoek van **PIETER JACOBS BACKER**, wonend te Warmond, een windwatermolentje te mogen zetten op zijn land bij de de Nessloot ¹⁹⁾.

In 1571 ²⁰⁾ verzoekt **CORNELIS JANSZ.** een paardenwatermolen op 12 morgen land te mogen zetten, welke molen zal uitmalen op de Diepe Lee. Ook zou de paardenwatermolen die in 1595 ²¹⁾ gesticht wordt, op de Diepe Lee uitmalen.

Op 2 april 1596 verzoekt **NICLAES BARTHOUTS** een windwatermolen te mogen zetten welke zou uitmalen in „de scheysloot van voorschreven land tusschen hem suppliant ende 't lant van **FOYT CORNELISZ.**, lopende voorts tot in de Schoubaere wateringe genaemt Swamburgersloot” ²²⁾. Ook worden er in oktober 1596 en in december 1597 ²³⁾ dergelijke verzoeken gedaan voor windwatermolentjes, beide keren ook uitmalend op de Swamburgersloot.

Op de kaart van Rijnland van 1615 komen vier molentjes in het gebied dat de Zwanburgerpolder zou gaan worden voor. Twee in

de zuidelijke helft, ongeveer in het midden en twee in de noordelijke helft: één aan de Spriet en één aan de Zijl. Er stond dus nog niets op de plaats waar de tegenwoordige molen staat.

Bij de stichting van de polder, in 1632, worden betreffende de bemaling de volgende regels vastgesteld: „De oude molentgens, staende op eenige poldertgens binnen het voorschr. gebied zullen ten profijte komen van de ingelanden, die ze zullen mogen afbreken en verkopen. In plaats daarvan zou men een andere molen bouwen, „stijff en bequaem” om de gehele polder te kunnen bemalen, op het land van „**PIETER en FOYT NICLAES ZOONEN**, gebroeders, leggende op den **hoeck** van ‘t water genaemt Swamburgh en de Leede”.

De nieuw te bouwen molen werd een wipwatermolen. Dit blijkt uit het bestek van de nieuw te bouwen stenen molen in 1805 ²⁴⁾, waarin o.a. gezegd wordt: „art. 84. Den aannemer hoort **meede** in gantsche eygendom toe de oude tegenswoordige wipmolen, met alle ‘t geen daar annex is en zal zodra mogelijk deselve moeten afbreken”. Een voorbeeld van een dergelijke wipmolen vinden we in de Zweilander polder, achter de Kaagsocieteit. Deze molen kan uit hetzelfde tijdvak stammen als de vroegere wipmolen van de Zwanburgerpolder ²⁵⁾.

In de loop van het jaar **1632** was de molen reeds klaar voor gebruik. In dit jaar is er nl. reeds een molenaar aangesteld ²⁶⁾.

Op 16 november 1802 worden de maten van de molen opgegeven ²⁷⁾. Deze zijn:

Hoogte der wachtdeur: $4\frac{1}{2}$ voet boven polderpeil

Hoogte der **wateras**: $4\frac{1}{2}$ voet

Diepte van het scheprad: 3 voet 4 duim

Diameter van het scheprad: 15 voet, 8 duim

Breedte van het scheprad: **12** duimen

Lengte der molenroeden: 80 voeten

Breedte der zeilen: **2** kleden.

Zoals ook bij andere windwatermolens, werd het bemalen van **deze** molen ieder jaar publiek aanbesteed in „**De Herberg Roomen**”, het tegenwoordige restaurant De Stad Rome, te Warmond. Men gunde het bemalen aan de laagste **bieder** die naar de zin van de molenmeesters was. Verder was het gebruikelijk dat de molenaar ingeland of „**bruyker**” was. Het jaarlijkse bedrag waarvoor de molenaar het bemalen van de molen aannam lag tussen de **f** 70.— en **f** 100.—.

In 1655 en 1684 worden de bemalingsvoorschriften van de molen vastgesteld ²⁸⁾. Die van 1684 bleven tot de tweede helft van de

19de eeuw geldig. Hieruit blijkt o.a. dat de molenaar, als de molen onder zeil stond, niet verder dan 50 roeden (ongeveer 200 meter) daarvandaan mocht gaan, op boete van 20 stuivers. Als er door nalatigheid van de molenaar iets mis mocht gaan, moest hij de reparaties zelf vergoeden. Daarom stonden er voor iedere molenaar enige personen borg. De molenaar mocht de molenzeilen niet voor andere doeleinden gebruiken en hij moest ze bij nat weer de volgende dag ontrollen en drogen. Wanneer hij ophield met malen moest hij de molen in het kruis zetten. Verder lezen wij: „Item soo sal den Aannehmer niet vermoogen met eenige honden ofte hondt, cleyn ofte groot, bij de voors. moolen te gaen, om geen jachtinge in de beesten int veld gaende te maaken”²⁹⁾.

In 1685 is er een kwestie met SIMON IJSBRANTSZ. WESTGEEST, een jonge man, die de laagste bieder bij de besteding van de molen was, doch die geen ingeland was. De molenmeesters gingen niet met hem accoord en namen als molenaar JACOB BRUYNEN uit Wasse-naar. WESTGEEST diende een klacht bij Rijnland in, waarop de molenmeesters, CORNELIS VAN DER CODDE (CODDAEUS), WILLEM CORNELISZ. VAN EGMONT en PIETER CORNELISZ. ROUS, in een schrijven aan Rijnland de hele kwestie omstandig uit de doeken doen en vanaf de droogmaking de hele geschiedenis van de polder meedelen. Van de gegevens uit dit request werd o.a. in het bovenstaande gebruik gemaakt ³⁰⁾.

In 1661 worden er nieuwe roeden in de molen gezet. Een post uit de polderrekening van dat jaar luidt: „Betaelt aan DAMMAS CORNELISZ. BOON voor een halff vat bier aende timmerlyuden gegeven opt inbrengen van de nieuwe molenroeden f 4.—.” De roeden waren geleverd door LEENDERT JACOBS DE VRIES, houtkoper. Ze waren van grenen hout.

In 1679 komt de molen voor als plaatsaanduiding bij een verdrinkingsgeval. Het lijk van TONIS JANSZ VAN DER LAAN, gevonden in de Leede „omtrent de molen van Swamburge” wordt door baljuw, welgeboren mannen en de Warmondse Chirurgijn Mr. JAN CROON geschouwd ³¹⁾.

Het gebeurde niet vaak dat er kwesties waren tussen het polderbestuur en de ingelanden. In ieder geval waren ze niet ernstig genoeg om voor te leggen aan het Hoogheemraadschap. In 1713 ³²⁾ was dit echter wel het geval. Schout en molenmeesters hadden op 6 februari van dat jaar, naar oude gewoonte, de polderrekening afgesloten en een bedrag van f 128.— hierop gebracht aan hout voor reparatie van de molen, welk hout echter nog op de timmer-

manswerf lag „ende sulx niet betaelt can wesen, nog ook geen dienst can doen ende oversulcs die rekeningh te vroeg ende ten onrechte met de somme van **f** 128.— beswaert is”. „Dat daerdoor de supplianten bijna eens so veel als sij verschuldigt sijn tot mergengeld moeten betalen, 't welk so niet en behoort.”

Een tweede klacht in hetzelfde schrijven betrof de besteding van de molen: „Dat oock schout en molenmeesteren uytterhant bestee hebben de watermolen te bemalen aan een persoon die geen ingelant noch bruyker is, strijdende tegen de inhoud van 't concept der bepoddering.” Ze verzoeken de **f** 128.— te schrappen en het bemalen van de molen alsnog onder de geïnteresseerde ingelanden en bruikers te besteden. Dijkgraaf en Hoogheemraden gaan hiermee accoord en gelasten dit aan schout en molenmeesters.

Na een kleine 200 jaar dienst te hebben gedaan bleek de molen niet meer te voldoen.

Op 3 februari 1804 verklaren **JOHANNES VAN DER GAAG en A. IJPERLAAN**, wonende te Oegstgeest, dat de molen „genaamt Zwamburg” nodig gerepareerd dient te worden en dat dit, nog afgezien van de vernieuwingen aan de fundering, ongeveer **f** 6.000.— moet gaan kosten.

Op 9 maart 1804 roepen schout en poldermeesters de ingelanden ter vergadering. Ze delen mee dat ze de molen geïnspecteerd hebben, „en in consideratie genomen de grote sommen welken voor jaren herwaarts reets aan deselve molen zijn te kosten gelegd, en voorsienenden de enorme reparatiën dit jaar wederom te verwachten” stellen ze voor een nieuwe stenen molen te bouwen. Wanneer deze op dezelfde plaats gebouwd zal worden zal dit **f** 13.906.— gaan kosten (gedurende 10 jaar **f** 5.— per morgen); neemt men een andere en voordeliger plaats dan zal dat **f** 16.687.— gaan kosten (**f** 6.— per morgen gedurende 10 jaar). Er wordt unaniem besloten tot dit laatste, terwijl men voor het vaststellen van de meest voordelige plaats eerst deskundig advies zal inwinnen.

Op 4 juni 1804 houdt men een vergadering over de plaats waar de nieuwe molen gebouwd zal worden. De meest geschikte plaats is aan de Zijl in het midden van de polder, aan het einde van de Zwanburger Tocht. Als de molen hier stond zou hij niet aan valwinden onderhevig zijn en daardoor zou de waterlozing niet gestremd worden, wat bij de oude molen wel eens het geval was. Er waren echter ook bezwaren voor de plaatsing aan de Zijl. Ten eerste was de tocht aan die kant te ondiep en zou uitgebaggerd moeten worden, wat ongeveer **f** 1.200.— zou gaan kosten; ten

tweede zou er een stukje land aangekocht moeten worden om de molen op te bouwen, „waarin schout en poldermeesteren veele difficulteit ontmoeten”. Men besluit dan de molen drie roeden dichter bij het dorp (ongeveer 11 meter), naast de oude molen te plaatsen, waardoor de molen iets hoger kwam te staan dan de oude en men geen land behoefde aan te kopen.

Op 19 maart van dat jaar werd het bestek ontworpen voor het bouwen van een nieuwe stenen windschepradwatermolen en ondertekend, aan de ene zijde door de schout van Warmond, **A. VEREYCK VAN BOMMEL** en de poldermeesters **HENDRIK OVERBEEK, WILLEM VAN DER ZON, JAN ROTTEVEEL**, en **GERRIT HULSMEYER**; aan de andere zijde de Warmondse molenmaker **SIMON PADDENBURG** ³³⁾.

De molen kreeg een ijzeren as en roeden van 26 meter vlucht. De middellijn van het scheprad bedraagt 5,46 m en de schoepbreedte 0,38 m.

Uiterlijk 1 oktober 1805 moest de molen gereed zijn.

De bouwer van de molen, **SIMON PADDENBURG**, was timmerman en metselaar te Warmond. Hij was geboren te Warmond 25-5-1774 en overleed te Voorburg 1-1-1827. Zijn vader, **TIJMEN PADDENBURG**, geb. Sassenheim 1745, was eveneens timmerman en molenmaker. Zij hadden de bekende timmermanszaak tussen Dorpsstraat en Leede te Warmond die in 1831 verkocht werd aan **THEODORUS MELMAN**. Dit wordt 6 februari 1831 vermeld in de notulen van de Zwanburgerpolder ³⁴⁾, met de bijvoeging dat de metselwinkel is overgedaan aan **ANTHONY HEUVELS**. Daar **MELMAN** geen Warmonder was, maar van Rijpwetering kwam, en er wel een Warmondse timmerman was, nl. **JOHANNES OUDSHOORN**, werd er in de poldervergadering gestemd wie men voor het onderhoud van de molen zou laten zorgen. **MELMAN** kreeg 8 stemmen, **OUDSHOORN** slechts 5, waaronder twee van zijn broer **WILLEM** en een van **DIERT JANSZ. VAN DER WILK**, een ander familielid ³⁵⁾. Behalve van de timmermanswinkel was **SIMON PADDENBURG** ook eigenaar van de boerderij 't Fort, de tegenwoordige jachthaven 't Fort.

Waarschijnlijk heeft **SIMON PADDENBURG** meerdere poldermolens te Warmond gebouwd. De combinatie metselaar-timmerman was hiervoor ideaal. O.a. zullen de in 1818 en 1809 gebouwde molens van de Lakerpolder en de Tuinder- of Kogjespolder ook wel door hem zijn gebouwd. Het ontbreken van archieven van deze polder-tjes maakt een bewijs onmogelijk. Zijn vader **TIJMEN PADDENBURG** was de bouwer van de twee twaalfkante molens aan de Kop- en Kleipoel bij Rijpwetering ³⁶⁾.

De molen van de Zwanburgerpolder is zeer fraai. Het is een van de grootste stenen molens uit de omgeving en door zijn ligging, dicht bij het dorp, tegenover jachthaven 't Fort, een van de meest gefotografeerde. Er zijn dan ook zeer vele prentbriefkaarten van de molen in omloop. Behalve het feit dat deze molen het beeld van een groot deel van Warmond beheerst is ook de besneden en geschilderde molenbaard, voorstellende een witte zwaan met het jaartal 1805, bekend. Een fraaie foto van deze molenbaard komt voor op pag. 38 van het boek „Molenleven in Rijnland” door A. **BICKER CAARTEN**. Het is jammer dat deze baard na de laatste restauratie wegens zijn slechte staat verwijderd moest worden. De baard zal nu in bruikleen worden afgestaan aan de oudheidkundige verzameling op het Warmondse Gemeentehuis.

Direct na de voltooiing, op 16 februari 1806, ordonneert men dat de molenaar 1 2 stuivers boete zal verbeuren als de molen bij inspectie door molenmeesters niet voldoende zindelijk bevonden wordt.

In 1811 wordt met **PIETER OVERPELT** overeengekomen dat hij het onderhoud van zeilen en touwwerk krijgt voor 54.— per jaar.

In 1814 is de laatste termijn aan **PADDENBURG** betaald en worden nog enige kleinigheden aan de molen vertimmerd.

In de twintiger jaren wordt met enige aandrang van de zijde van Rijnland besloten de molen bij een brandwaarborg maatschappij te laten verzekeren.

In 1830 had men een nieuwe roe voor de molen nodig. De levering hiervan werd openbaar te Warmond aanbesteed.

In 1846 wordt algemeen goedgevonden om boven in de molen een ton met water te plaatsen en ten minste twee dweilen, om daarvan in tijd van nood gebruik te kunnen maken en het begin van een brand, die door het warmlopen van de **bovenas** zou kunnen ontstaan, te blussen ³⁷⁾.

Tot 1847 woonde de molenaar niet in de molen. In dat jaar doet hij een verzoek om in de molen te mogen gaan wonen. Daar de notulen tussen 1847 en 1880 ontbreken, kan niet worden nagegaan of dit verzoek toen is ingewilligd. In de beginjaren van deze eeuw woonde echter de molenaar 's winters in de molen en 's zomers in een klein huisje, dat rechts naast de molen stond. In de twintiger jaren werd dit echter onbewoonbaar verklaard, waarna men in 1928 overging tot de bouw van de huidige molenaarswoning, op dezelfde plaats, van de Leede gezien, rechts naast de molen ³⁸⁾.

In de **stichtingsacte** van de polder was vastgelegd dat de molen zou komen te staan op het land van **PIETER** en **FOYT NICLAES** zonen.

De grond waar de molen op stond was dus geen eigendom van de polder. Er werd daarom huur betaald, die we in de rekening van 1642 ³⁹⁾ bijv. terugvinden als „Huur molenwerf aan **PIETER NICLAES** f 3,10.—”. In 1681 ⁴⁰⁾ werd f 3,12 betaald aan **PIETER CLAESZ. VAN LEEUWEN**. In 1850 f 3,60 aan Mevrouw **BULEVELD** en in 1959 f 3,60 aan de Heer **VAN EYCK BULEVELD** c.s. De reden van deze betaling was niet meer bekend, men beschouwde het als „een recognitie”. Een, bij de overdracht van de molen, ingesteld onderzoek bracht aan het licht dat men betaalde voor de huur van het land waar vóór 1805 de molen op stond. In 1806 heeft men per abuis doorbetaald, in 1959 deed men dat nog. De molen is in 1805 drie roeden dichtër naar het dorp geplaatst en daardoor op de dam in de Zwanburgerwatering, dus op grond in eigendom van de polder, komen te staan.

Er is in deze eeuw met betrekking tot de molen met veel veranderd, totdat in januari 1958 de molen door een defect van de as moest worden stilgezet. Er werd direct een noodgemaal gehuurd en ondanks pogingen, o.a. van de vereniging „De Hollandse Molen”, de molen weer in bedrijf te brengen, werd opdracht gegeven definitief een electrisch vijzelgemaal met een vermogen van 10 pk, een opvoerhoogte van 1,30 m en een capaciteit van 20 m³ per minuut, te plaatsen. Op 19 september 1958 werd dit vijzelgemaal officieel in gebruik genomen.

Van verschillende zijden werden er nu pogingen ondernomen de molen voor verval te behoeden. Er werden vragen gesteld in de Warmondse gemeenteraad, er is in overleg getreden met de vereniging „De Hollandse Molen”, met de Provinciale **Molencommis-sie** etc. Tenslotte is de molen in 1959 voor f 1.— verkocht aan de in maart 1959 opgerichte „**Rijnlandse Molenstichting**”. Deze stichting, die ten doel heeft de instandhouding van watermolens in het Zuid-Hollandse deel van het Hoogheemraadschap Rijnland en in het bijzonder het Ade-gebied te bevorderen en te verzekeren, heeft de molen weer geheel laten restaureren en er een nieuwe as in laten plaatsen. Op g juli 1960 werd de molen officieel opgeleverd door molenmaker **VRIJBURG**.

Ter gelegenheid van de jubileum-Kaagweek werd de gerestaureerde molen verleden jaar op zomeravonden in het licht van vele schijnwerpers geplaatst, wat velen waarschijnlijk weer heeft doen beseffendat wij de molens in ons landschap wel erg zouden missen, als er geen moeite gedaan zou worden ze te onderhouden.

Het is mogelijk gebleken een bijna volledige lijst van molenaars

samen te stellen die, sinds de stichting van de polder, de molen hebben bemalen ⁴¹⁾ :

- 1642: Engel Jansz.
- 1643: Dammes Cornelisz.
- 1651-1657: Jan Jansz. van Sijp
- 1658-1660: Teunis Jansz. van Lutsenburg
- 1661: Jan Jansz. van Leeuwen
- 1662: Foyt Jansz. van Sijp
- 1663: Jan Gerrits van Leeuwen
- 1664: Foyt Jansz. van Leeuwen
- 1665-1666: Jan Eewoutsz. van Leeuwen
- 1667: Claes Pietersz. van Leeuwen
- 1668-1670: Jan Jansz. van Leeuwen
- 1671: Teunis Jansz. Lutsenburg
- 1672-1673: Simon Philips van Agthoven
- 1674: Jansz. van Leeuwen
- 1675-1680: Gerrit Jansz. van Leeuwen
- 1681: Pieter van Leeuwen
- 1682-1683: Jacob Bruynen van Wassenaar
- 1684: Gijsbert Jansz. (Jacobsz?) van Wassenaar
- 1685-1686: Jacob Bruynen van Wassenaar
- 1690-1691: Jan Cornelisz. van Leeuwen
- 1692-1694: Foyt Jansz. van Leeuwen
- 1695-1706: Leendert Cornelisz. van 't Sweylant
- 1707-1708: Jacob Jeroense van Zijp
- 1709: Geen opgave
- 1710-1713: Jan Doedens van Aak
- 1714: Cornelis IJsbrantsz. Westgeest
- 1715: Jan Doe
- 1716: Jacob Jacobs Rous
- 1717-1718: Daniel Meesz. Klinkenberg
- 1719-1721: Cornelisz. IJsbrants Westgeest
- 1722: Jacob Jacobs Rous
- 1723-1724: Daniel Meesz. Klinkenberg
- 1725: Jan Willemsz. van Toll
- 1726: Dirck van der Werf
- 1727-1731: Jacob Jacobs Rous, om te laten malen door Daniel Mees Klinkenberg
- 1732-1735: Daniel Meesz. Klinkenberg
- 1736: Arie van den Bosch
- 1737: IJsbrant Langeveld
- 1738: Claas Anderlaan
- 1739: Cornelis Jans Klinkenberg en IJsbrand Langeveld
- 1740-1741: Daniel Meesz. Klinkenberg
- 1742: Jacob Mees Klinkenberg
- 1743: Jacob Cornelisz. Rous
- 1744: Gijsbert van der Schot
- 1745-1760: Louris Raaphorst
- 1761: Flip Hoogteylingen
- 1762-1780: Louris Raaphorst

1781: . Jacob Prins
 1782-1797: Pieter de Haas
 1798-1799: Louwrens van der Meer
 1800-1841: Dirk Hassing
 1841-1885: Johannes Hassing
 1886-1940: Arie Cozijn
 1941-1943: Gerardus Martinus Kerkvliet
 1944-heden: Christianus Franciscus van den Berg

Het is uit de bovenstaande lijst duidelijk dat men in later tijden de bemaling niet meer ieder jaar in het openbaar aanbesteedde. Hierdoor werd een grotere continuïteit verkregen.

Het is hier niet de aangewezen plaats nadere bijzonderheden te vermelden over deze molenaars. Er mag echter nog wel op gewezen worden dat vader en zoon **HASSING** de molen 85 jaar bemaalden. Daar **JAN HASSING** sinds 1830 zijn vader assisteerde is hij 55 jaar molenaar geweest. Dit heeft zijn opvolger, de bekende **ARIE COZIJN** juist niet gehaald. Zijn diensttijd was „slechts” 54 jaar.

ARIE COZIJN was de bekendste Warmondse molenaar. „Arie”, zoals hij in de dagelijkse levenswandel werd genoemd, was vooral bij de vele watersportbeoefenaars geen onbekende en menig zeiler heeft van hem heel wat opgestoken. Hij was een weerkenner bij uitnemendheid en een expert op het gebied van de visserij. Bij zijn veertig-jarig jubileum als molenaar ontving hij een onderscheiding, terwijl hij op 15 april 1936 zijn gouden jubileum als molenaar vierde. De secretaris-penningmeester van de polder, de Heer J. C. **VAN DER VOET** droeg een gedicht voor, dat hij had gemaakt op de lotgevallen van de afgelopen 50 jaar, waaruit wij de volgende passages ontleen:

Als knaap van twaalf jaren
 Waart g'al vertrouwd met 't vak
 En bleek het al heel spoedig
 Dat er een molenaar in je stak
 Toen tijdens vaders ziekte
 De „Meerkruik”⁴²⁾ moest int rond
 Zei vaders oudste jongen
 „Die zaak is al gezond
 „Geen vreemde is hier nodig
 „Dat 's juist wat in mijn oog
 „Al ben ik jong van jaren
 „De polder houd ik droog”
 Hij draaide een viertal jaren
 Steeds trouw op vaders post
 En nimmer bleek het nodig
 Dat hij werd afgelost.
 Weer werd zijn hulp hoognodig,

Toen de watermolenaar
 Die de Geestmolen ⁴³⁾ draaide
 Door ziekte werd onklaar.
 En toen zestien jaar geworden
 Die molen kwam vacant
Kwam men heel gauw hem vragen
„Arie, maal jij ons land?”
Doch Arie vond zijn leeftijd
Daarvoor een groot bezwaar
 Hij meende „Nee dat gaat niet
 Ik ben toch pas zestien jaar”
 Toen echter Zwamburg vier jaar later
 Een moolenaar vroeg hierheen
 Kwam Arie op de voordracht
 En werd benoemd meteen.
Nog willen we hier memoreren
Dat in 1900 tien en drie
 Op Zondag 10 augustus vroeg
 De bliksem in den molen sloeg
De Heer Heynen juist in de nabijheid
 Kwam dadelijk met goede hulp
Het was een vreselijke morgen
In de kleine molen stulp !
Dank zij Gods goedheid bleven allen
 Gelukkig wonderlijk bewaard?
 Niemand kreeg zelfs maar enig letsel
 Een ook de molen bleef gespaard !

Meermalen kwam de vraag ter tafel
 Zal onze molen nog blijven staan
 Of zou de tijd al zijn gekomen
We met een moter malen gaan?
Maar neen, bij het stadige verdwijnen
Der watermolens om ons heen,
 Zal Zwamburg zich niet aan gaan sluiten
 Zo'n „Stinkmotor”, men wil er geen!

De laatste jaren, tot het definitieve eervol ontslag op 1 september 1940, was Arie slechts in naam molenaar. In feite bediende zijn dochter **JAC. F. COZIEN** de molen. Wanneer hij, na aandrang van de familie en de huisarts, op 1 september 1940 de molen verlaat, tekent de secretaris van de polder in het notulenboek aan: „**COZIEN** verlaat, na een schitterende staat van dienst, zijn molen, die een stuk van zijn leven vertegenwoordigde.” Op 3 maart 1941 herdenkt de voorzitter de voor enkele dagen overleden oud-molenaar **COZIEN**: „**De** rust na zijn in zovelen jaren trouwen arbeid in dienst van de polder is wel zeer kort geweest.”

De heer A. **BICKER CAARTEN** wijst er in een van zijn boeken op

401.

Het Polderbestuur van den IJmoutwinger-Polder,
gelegen onder Warmond, waken te hebben bereid,

En Dijk Haafting en Johannes Haafting, ~~aanwende~~ alhier,
wende te Warmond, ardevinie te hebben aangenomen,

Het bemalen van den matarmolen des gemiddelen Polders, met
de leveranties van olie en onzer daartoe behoorende, voor den tijd van
een jaar, ingaande op heden, en zulvende eindigen den zelden Fe-
bruarij achteien honderd vijf en dertig, voor de som van **Elon**,

Over vijf guldens, — de brand daar onder begrepen.

Aldus bereid en aangenomen, heden den zelden Februarij achteien
honderd vier en dertig.

Dr. L. Haafting
J. Haafting

Kamers het Polderbestuur,

K. Koning.

Secretaris.

Alandins $\frac{105}{110}$
Regt 3/4 $\frac{102}{110}$
3000 Lente $\frac{31}{110}$
614

En Ald Jansen de vroor Lente
guldens te waken bij de Lente
Armenzigen Te waken 1800 Lente
Lente achteien Blad Og De v. v. v. v.
Vanque 200 v. v. v. v. v. v. v. v. v. v.
Lente Lente Lente Lente Lente Lente

de Lente
J. J. J. J.

EEN MOLENAARSCONTRACT UIT 1835

dat de Zwanburgerpoldermolen een der weinige molens is die ook na de dood van de molenaar nog diens naam draagt. De molen staat nl. nog bij vele Warmonders en beoefenaars van de watersport bekend als „De molen van Cozijn”. De bij velen zo geliefde „Arie” is dus nog niet vergeten ⁴⁴).

DE TOEKOMST VAN DE POLDER

In de hiervoor, en in de volgende aflevering, geschetste langzame groei en ontwikkeling van de polder zal in de komende decennia waarschijnlijk een ingrijpende verandering plaats vinden.

Er zijn verschillende plannen voor dit gebied, o.a. nam 27 september 1960 de gemeenteraad van Warmond op voorstel van B. en W. een nieuw uitbreidingsplan aan inzake gronden in de Zwanburgerpolder. Omdat Warmond geen uitbreidingsmogelijkheden meer heeft, zonder het oppervlak land voor de bloembollenteelt nog verder in te krimpen, heeft men nu het oog laten vallen op de zuidwest hoek van de Zwanburgerpolder, dus de hoek Leede-Groote Sloot. De bedoeling is een vaste brug over de Leede te maken, ter hoogte van de tegenwoordige Gemeentehaven en ten behoeve van de scheepvaart, die dan geen gebruik meer kan maken van de Leede, de Groote Sloot te verbreden. In de Zwanburgerpolder zal dan een nieuwe woonwijk gesticht worden. Deze woonwijk zal een 500-tal arbeiderswoningen gaan omvatten en tevens de mogelijkheid bieden een vijftal boerderijen uit de bebouwde kom over te plaatsen.

Wat de recreatie betreft denkt men aan een stads-recreatiegebied langs de zuidrand van een sterk te verbreden Groote Sloot en een klein restaurant in de noordhoek van de polder, op de hoek van de Laak en het Zweiland. Dit zal dan via een landelijke weg vanaf de brug bereikbaar zijn. Langs deze weg heeft men ook enkele van de over te brengen boerderijen gedacht.

Het plan is aanbevolen in een rapport betreffende de sociaal-economische structuur van Warmond, uitgebracht door het Landbouw Economisch Instituut, het Economisch Technologisch Instituut en het Instituut „Stad en Landschap van Zuid-Holland”. Men geeft hierin o.m. de volgende waarschuwing:

„Gezien de aantrekkelijkheid van Warmond als woongemeente zal het het gemeentebestuur stellig niet moeilijk vallen de gehele Zwanburgerpolder met villa's volgebouwd te krijgen. Het is echter stellig niet wenselijk dat er aan de overzijde van de Leede een

uitgestrekte forensenwijk ontstaat. Warmond dient zijn karakter van intiem watersportcentrum te behouden. Ook de agrarische belangen vragen om beperking. Het is dus zaak de vestiging te Warmond eerder te temperen dan aan te wakkeren. Aan de andere kant moet de nieuwe wijk een voldoende omvang bezitten en vooral niet als het ware een onbeduidende uitwas van het oude dorp vormen."

In verband met deze plannen werd ruilverkaveling aangevraagd.

Als bezwaren van dit plan zouden o.m. te noemen zijn of is reeds genoemd het verlies aan landbouwgrond, het verlies aan industrie-terrein door de verbreding van de Groote Sloot, waardoor een heel bedrijf zou moeten verdwijnen, het verlies voor de watersport van de aantrekkelijke vaart door de Warmonderleede, wat door het bouwen van de vaste brug onmogelijk wordt, en landschappelijk gezien het verlies van de boerderijen in de Dorpsstraat te Warmond, de enige aspecten die deze straat nog een dorpse aanblik geven. Aan de andere kant is deze verplaatsing natuurlijk uit hygiënisch en bedrijfstechnisch oogpunt zeer gewenst.

De grote verliespunten van dit plan zullen echter zijn dat de aanblik van het dorp Warmond vanaf de plassen heel erg geschon- den zal worden. De nu veelal statige huizen en boerderijen langs de Leede tegen een achtergrond van hoog geboomte zullen dan ver- scholen liggen achter rijen nieuwbouw. Ook het uitzicht vanuit het dorp op het polderland zal ernstig worden geschonden.

Het andere grote verliespunt is dat het toch reeds steeds voller wordende recreatiegebied van de Kagerplassen weer een stuk kleiner zal worden door de steeds dicht bij het water komende bebouwing.

Een ander project, het Leidse Merenplan, dat uitgraving beoogt van de zuidelijke helft van de polder ten behoeve van zandwinning voor Leiden is in juli 1958 door Gedeputeerde Staten tegenge- houden.

Ook bij de overige plannen, zoals in dat van Dr. J. WINSEMIUS ⁴⁵⁾ en het structuurplan Leiden en omgeving speelt de Zwanburger- polder een rol.

Hoe het uiteindelijk resultaat zal zijn valt nog niet te voorspellen. **LODEWIJK VAN DEYSEL** zegt ergens ⁴⁶⁾, sprekend over de **Trompen- berg** bij Hilversum die van eenzaam boslandschap tot villapark was geworden: „Aangezien voor ons alles ,vragen' zijn, is het de vraag wat aardiger is, Trompenberg van 1865 of van 1920. . . Ik wil niet kiezen. Ik wil van de mensen blijven houden. Ik wil mij tenminste

zoo lang als het mogelijk zal blijken blijven herinneren dat ik wéét wat de beste mening is. Een villapark is mooier dan een eenzaamheid.”

Van deze gedachte kunnen wij bij de toekomstplannen voor de Zwanburgerpolder ook het beste uitgaan. Op de juiste wijze uitgevoerd behoeft de polder door bebouwing landschappelijk niet al te zeer achteruit te gaan.

Men moet daarbij dan echter niet alleen uitgaan van het meest doelmatige, zoals o.a. wat betreft de recreatie in de plannen van Dr. WINSEMIUS het geval is, maar men moet ook het historisch gegroeide een belangrijke rol toekennen en dit zo min mogelijk veranderen. Eenzelfde stuk weiland met enig hakhout en een molen maakt een geheel andere indruk op de recreatie zoekenden wanneer er een huisje op staat waarin ijs en prentbriefkaarten worden verkocht, dan wanneer men er tweemaal per dag een boer naar toe ziet roeien om zijn koeien te gaan melken.

Wat betreft de rol die het historisch gegroeide zal blijven innemen, hoop ik in de voorgaande studie een kleine bijdrage te hebben geleverd voor de toekomst van dit fraaie polderlandschap.

¹⁾ Mr. F. BORDEWIJK, *Confrontatie in het lattenpriël* uit *Vertellingen van generzijds*, R'dam 1950 blz. 47.

²⁾ Bestuursrechtelijk is reeds een en ander gepubliceerd in *Het Hoogheemraadschap* van Rijnland door Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE, Leiden 1934. Een leidraad geeft eveneens Jhr L. F. TEIXEIRA DE MATTOS in *De Waterkeringen, Waterschappen en Polders van Zuid-Holland*, deel 1, afd. 1, Den Haag 1906. Verder verscheen vorig jaar *In Holland staat een molen* door A. BICKER CAARTEN, Leiden 1960, waarvan de inleiding een beeld geeft van de geschiedenis van de Waterlooospolder onder Alkemade en Warmond.

³⁾ Vgl. *Warmond Voorheen en Thans* door W. C. H. MACHEN, deel 1, blz. 14.

⁴⁾ De plaatsaanduiding „Oosthoorn” ben ik verder nergens tegengekomen. Waarschijnlijk bedoelde men hiermee het water in de bocht van de Leede, ter hoogte van het tegenwoordige „Sonnehuys”, op het punt waar de Leede overgaat in de Spriet.

⁵⁾ Deze verzoeken in polderarchief nr. 10 en 21 (afschrift), Heerlijkeheidsarchief nr. 331, O. A. RIJNLAND nr. 225.

⁶⁾ Dit verlaat bevindt zich nog steeds op dezelfde plaats. Vroeger was 1 et van hout (vgl. notulen 18 19 en 1820 in polderarchief nr. 10; polderarchief nr. 19, nr. 20 en nr. 29; Heerlijkeheidsarchief nr. 335). Tegenwoordig is het van steen. Voor de bediening zorgt de molenaar. Uitdrukkelijk is in de keur bepaald dat alleen ingelanden, huurders, pachters en hunne werklieden de sluis mogen gebruiken.

⁷⁾ Een van de misvattingen berust in het Heerlijkeheidsarchief nr. 644: Aant. betreffende de de recognitie van de *Zwamburger polder*. Hierin ook meerdere onjuistheden betreffende de geschiedenis van de polder.

- 8) Nr. 17.
 9) O. A. Rijnland Reg. 234 d.d. 23-12-1679.
 10) Mededelingen Kon. Ned. Ak. van Wetenschappen N.R. 18 afd. **Letterkunde** nr. 15, blz. 38.
 11) O. A. Rijnland nr. 8168.
 12) Polderarchief nr. 10 voor het antwoord van het bestuur van de Zwanburgerpolder. De rondschrifbrief van Rijnland en het antwoord van de Boterhuispolderbestuurderen in een deel van het archief aan de Boterhuispolder dat in het gemeente archief Warmond berust, nl. nr. 30 H 1 en 2.
 13) Nadere gegevens en tekeningen in nieuw polderarchief bij secretaris.
 14) Zie voor een goede geschiedenis van de windmolens in Nederland en speciaal in Zuid-Holland, de inleiding van het onlangs verschenen Zuid-Hollands Molenboek.
 15) Oud Archief Rijnland nr. 218.
 16) Inventaris Hingman nrs. 2318 en 2323.
 17) Oud Archief Rijnland nr. 2 18.
 18) O. A. Rijnland nr. 218.
 19) O. A. Rijnland nr. 2 19 d.d. 10-6-1570. Zie voor de ligging van de Nessloot *Namen van water en land in de polder*.
 20) O. A. Rijnland nr. 219 d.d. 6-10-1571.
 21) O. A. Rijnland nr. 222 d.d. 21-10-1595.
 22) O. A. Rijnland nr. 222.
 23) O. A. Rijnland nr. 222 d.d. 4-10-1596 en 13-12-1597.
 24) Polderarchief nr. 23.
 25) Volgens de gegevens in *De Ned. Monumenten voor Gesch. en Kunst*, deel Leiden en westelijk Rijnland, van de hand van Mr. S. J. FOCKEMA
ANDREAE.
 26) Dit blijkt uit een request van 1685, O. A. Rijnland nr. 8157-6.
 27) Polderarchief nr. 27.
 28) Polderarchief nr. 10.
 29) Een kleine 300 jaar later, nl. in 1952 zal de molenaar voor het eerst een waarschuwing krijgen zijn hond vast te houden.
 30) O. A. Rijnland 8 157-6.
 31) Uit: Acten van *schouwing* van *lijken*. Rijksarchief Den Haag, Rechterlijk archief Warmond 1898, XII, nr. 2 acte, nr. 7, d.d. 31-12-1679.
 32) O. A. Rijnland nr. 241 d.d. 25-2-1713.
 33) Dit bestek is met de bovengenoemde rondschrifbrieven bewaard in het polderarchief nr. 23.
 34) Polderarchief nr. 10.
 35) Zie de genealogie van het Warmondse geslacht **OUDSHOORN** door W. C. H. MACHEN, in Gens *Nostra* 1951.
 36) Zie hierover *Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Koninklijke Zeil-, Roei- en Motorsportvereniging „De Kaag”* 1910-1960, blz. 80 en 81.
 37) Deze gegevens uit de poldernotulen, polderarchief nr. 10.
 38) Bestek etc. hiervan in polderarchief nr. 32.
 39) Heerlijheidsarchief nr. 332.
 40) Deze en latere rekeningen in Oud Archief Rijnland 8188-8191.
 41) Bronnen van deze lijst: 1642 en 1643: twee rekeningen in Heerlijheidsarchief nr. 332. 1651 tot 1684: rekeningen in O. A. Rijnland

nrs. 8188-8191. 1685 tot 1850: polderarchief nr. 10. 1850-heden: polder-notulen.

⁴²⁾ De Meerkruik of Meerkreuk was een molen aan de Brasemermeer bij Oude-Wetering, die door zijn vader werd bemalen.

⁴³⁾ De Geestmolen is de molen van de Heilige Geestpolder, ook aan de Brasemermeer.

⁴⁴⁾ Zie verder betreffende Arie **COZIJN** het in noot 36 genoemde gedenkboek blz. 77-79.

⁴⁵⁾ Een groots uitgewerkt toekomstplan voor de Kagerplassen, alleen rekening houdend met een zo groot mogelijke opnamecapaciteit, van de hand van dr. J. **WINSEMIUS**, verscheen in het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap 1959 nr. 2.

⁴⁶⁾ In: *Gedenkschriften*, 2de druk blz. 41.

RIJNLANDSE VOLKSVERHALEN

De commissie voor volkskunde is verheugd andermaal een viertal streekverhalen te kunnen publiceren, opgetekend door haar trouwe medewerker J. C. LUNENBURG te Aalsmeer.

Naar aanleiding van zijn verhaal V over de doopvont van de „Wouwse Dom” schreef de Heer P. KROEGER te Rijsaterwoude ons het volgende : „En toch is ‘t zo”. Met deze verzuchting besloot de Heer J. C. LUNENBURG in het Leids Jaarboekje van 1959 (blz. 133) zijn Rijnlands volksverhaal over de doopvont in de kerk te Rijsaterwoude. Het verhaal bleek onlangs nog springlevend te zijn, want tijdens de restauratie van deze kerk kwam bij het verwijderen van een ontsierende beklampingslaag een vreemd gevormde steen te voorschijn en de duidelijke uitholling deed onmiddellijk weer besluiten, dat dit nu het overblijfsel zou zijn van de oude doopvont, „die ze der niet uit kennen kraige”. Overigens zij opgemerkt, dat het gemeentebestuur van Rijsaterwoude bij de ingebruikneming van de kerk geen beter geschenk kon aanbieden dan . . . een doopvont, zodat Rijsaterwoude dus opnieuw twee doopvonten rijk is, want het oude is nog nooit verwijderd.

Deze mededeling van de Heer KROEGER geeft nog meer reliëf aan Lunenburgs verhaal.

Voor mededeling van volksverhalen uit eigen streek houdt genoemde commissie zich gaarne aanbevolen.

A. BICKER CAARTEN

IX. Ruzie an Zwammerdam

In het dorp Zwammerdam stinge vroeger twee zaagmoles an de Ouwe Rain. Azzie van Boreft (Bodegraven) of kwam of van Allefe kon je ze al van ver of bekaïke. En ‘t was wat ‘n aardig gezicht as die twee moles stingen te zagen; wat dat angaat is ‘t jammer dat dat teugewoordig ok al machinaal gaat. Wat erg in de gate liep was dat de ene veul hoger as de andere was, dat schouw nogal wat. Heel vroeger, waren ze eve groot, dat ontliep mekander niks. Maar de baas van de ene zaagwurft (werf) kreeg herrie mit ‘n boer. Hoe dat nou persies in mekaar zat ken ‘k ok nie zegge, maar de boer die ‘n brok buitenland an de Rain had, zette dut land vol mit iepie

bome. Dicht an mekander gepoot, wouwen die de hoogte wel in, en 't duurde dan ok nie zo heel lang of de ene mole begon uit de Zuidweste al knap louw te staan. Nou hê je een hoop keer de wind uit de zuidweste. En 't wier mit 't jaar erger dat de mole niet an de gang kon **komme** as te wind achter het iepbos zat. De molenbaas zal het tenslotte wel an **zen** portemenée gevoeld hebbe. 't **Volluk** an de wurft, hout zat, wind **genog**, en de mole niet vort wille, achter die rot bome, van die verdomde vent ! Ok 't durp had dat wel in de gate, en in de scheerwinkel **wer** der over gepraat en de houtkoper wier er ok al uns na gevraagd, wat mot dat nou? De houtkoper zee dan „**As** hai geld heb voor bome, heb ik geld voor 'n mole". De zaagmole is toen zo'n end om hoog **gebrocht** dat ie mit z'n wieke weer royaal boven de iepen uit kwam. De bomen hebben het toen nie lang meer gemaakt. Ze wieren topzwaar, en hadden in die natte grond geen wortel **genog** en mit 'n sturm zain ze omgewaaid, toen er eenmaal een paar **lagge ginge** ze allegaar. 't End was dat de boer 't slechtste nog af was. Jaren niks an z'n grond gehad en de bomen waren op 't end **alleenig** goed voor brandhout. Zo liep dat indertaid of in Zwammerdam.

(Mij ± 1948 verteld door **DIRK VAN HARTEN**, watermolenaar van de Aarlanderveense bovenmolen bij Zwammerdam.)

J. C. **LUNENBURG**

Bedoelde houtzaagmolens waren de bovenkruiers met stelling: „**de Palmboom**" en „**de Akerboom**". Eerstvermelde molen, staande het dichtst bij de Zwammerdamse kerk, brandde in 1870 af en werd het volgend jaar herbouwd; gedeeltelijk gesloopt in 1927. „**De Akerboom**" werd omstreeks **1 920-1922** volledig gesloopt na breuk van de houten as.

Het is opvallend dat op de gravure van **1749 „de Palmboom"** achter hoog geboomte schuil gaat, hetgeen de windvang ten zeerste belemmert.

B. C.

x. De duvel in de Achttienkavels te Nieuwkoop

Ja, je mot maar doen of er geen God of gebod bestaat, de een of andere dag kom ie dat wel an de weet. Dat ondervond ok 'n man uit de **Vrijhoef** bai de Schoutevaart. Alle avonden vast trok die naar de kroeg, veul al naar 't **Zuidende van Nukoop**, dat was wel 'n end lopen maar daar gaave ze vroeger niet om. Op 'n nacht kwam die niet meer thuis. 't Wier nagegaan en toen kwam uit, dat ie die

avond in 't durp in de kroeg gezete had en braaf tien uur vort
gegaan was. Na lang zoeken vond mijn Grootvader hem in de tocht
langs de **wegt** in de Achttienkavels. Hai, me grootvader, mos van
de Burgemeester de tocht mit de zegen of gaan. Effe voorbai de
brug van de tweede boerewoning lag ie. Geen mens begreep er eerst
wat van; 't was goed weer, stil en niet donker, hai was wel **ange-
schote** maar hai liep zo veul dronken in de polder.

Maar 't is de duvel geweest die 'm in de tocht gedouwd het. Ja
en 't is geen praatje.

De jonges van Gerrit Vurrever (Verver) waren ok naar durp
geweest en liepen ok om die taid in de Achttienkavels op huis an,
en die hoorden 'n brommend geluid dat dichter bai kwam en 't
passeerde met 'n harde zucht. Net of 't ging sturreme, 'n ogenblik
maar, toen was 't voorbai en alles weer stil. En Oom Jaap, die
toen-der-taid an de Nukoopse hoogt woonde en dobbers was **weze
legge** in de Achttienkavels, had 'n vreemd licht over de **wegt** zien
gaan, en dat was ok met zo'n zucht voorbai getrokke. Ja da's vast
de duvel geweest. Der zain der trouwens meer die 'm gezien hebbe.
Me grootvader was toen pas getrouwd en woonde in 'n **daggelders-
huissie** an Zevenhove. 't Was maar voor nood, maar ze zatte der op
hun **eige** en om te beginne was dat huissie groot zat. Op 'n avond,
ze leeën al op bed, horen ze vlak bai 't huis 'n harde plons in de
tocht en toen niks meer, nou verder wier daar niet op gelet, 't kon
ok wel 'n grote snoek geweest hebben, die daar zo'n spartel maakte
achter 'n blai an. Maar de andere dag kwam Kees Sassen, de beurt-
schipper anwaaie, en die vroeg of ze Manus nog gezien **hadde**,
gisteravond. „**Nee, wai** hebbe geen Manus gezien”. „**Maar** nou je
't zeit, we hebbe gusteravond wel een raar leve gehoord, net of er
wat in 't water zat”. „**Zo,**” zei schipper Sassen, „**nou** ik ben gister-
avond mit Manusze mee **komme** lope uit **Nukoop**, in de **Achttien-
kavels** onderhaalde 'k hem. Hai had weer goed de plomp an, en
zwaaide over de **wegt**, en der liep een vreemde grote zwarte hond
vlak achter hem an, en iedere keer as Manus een zwabber maakte
naar dut of naar gunt, dee die hond dat ok. Toen we an 't kruis
ware bai „'t Haassie” ben ik na 't durp gelope, maar hai ging deur,
en hai zou langs de „**Tocht ballekies**” (Tocht balkjes) gaan en nog
effe bai jullie anschiete, ik docht nog bai m'n **aige**, dan mag ie wel
vort make, anders **legge** de mense op bed.” Aldus de schipper.
„**Maar** voor dat ie zo wijd was had de duvel 'm al te graze!”

Die zwarte hond is de duvel geweest. Maar Manus kwam er
deuze **rais** nog goed of.

Jaap en Dirk Brouwer, die nou ok allebei alweer uit de taid benne ('t ware neve van ons en ze voere ok; schippers), leeën indertaid mit 'n vracht riet an de Sluitkaai. Ze ware 's avonds op Zevenhove **weze kaarte** en **gongen** terug deur de Kous. Maar omdat er nog al eens gespuis in de Kous zat, **zouen** ze an de Zevenhovense dijk een dikke tak uit 'n knolstoof (knotwilg) halen om wat te hebbe as ter wat op en dee. Jaap graip in donker in de boom en heb 'n hoefijzer te pakken, nou ze benne nog nooit zo gauw thuis geweest, want toen hij die tak wou snijen van andermans boom greep ie precies de duvel bai 'n poot.

Omstreeks 1940 verteld door mijn Grootvader.

J.C. LUNENBURG

xI. De Heks (Aarlanderveen)

As ik ie nou vertel **datter** vroeger an Zevenhove een heks gezete heb, sta je natuurlijk wel effe te kaike, maar ik geef ie op 'n briefie dattet waar en is. Der beurde vroeger wel meer rarigheid, maar die heks !, berg ie maar. Der waren der verschaie, die ze niet **moste** en as 't effe kon een goed endje, maar dan ok 'n héél goed endje uit de zaien gingen. Maar ja, je zag ze niet altaid bai tais an **komme**, en al zag ie ze ankomme dan kon je niet altaid uit de weegt. Der waren der bai wie je 'n ai in der kont kon gaar koke, zo as ze 'n em knepe. Op 'n Zaterdag mit de middag was ze op de Kerkvaart an „**Lapland**”. 't Was volop zeumerdag en de rooie ruiers ¹⁾ waren in de polder an 't gras maaie. Ze hadden 't **merakel** druk mit dat mooie weer, want, mooi weer, dat hooit best zeeje ze dan. Der waren grasmaaiers die nog al 's mit de middag int land bleven, en omdat 't Zaterdag was en de **jonges** geen school en **hadde** wier nog al 's een schutte1 koekebak (schaal met pannekoe-ken) int land **gebrocht**. Zo **kwamme** dan wat kinderen mit hun schutte1 koekebak de Kerkvaart uit lope, en halverwege daar **kwammen** ze, vergee me, de heks teuge. Goeie raad was duur, niks zeggen en stiekem deur lopen. Nou 't gong goed, ze keek wel effetjes en ze vroeg ook nog, wat ze mit die pannetjes **mosten**. „We gane koekebakke bai paiës brenge, die is an 't gras maaie!”

„Zo, kinderen,” **zai** de heks, „zou loop dan maar goed deur mit jullie koekebak, want pa zal best honger hebbe.”

Sodemeradel, dat liep best of. Ten **menste**, dat **dochten** ze, maar daar benne ze nog achter gekomme! Toen ze in 't land waren an-

gekomme bai paê zatte der geen mooie smeuge koekebakke mit stroop meer in de schuttel, maar niks as 'n zooi smerige pruiken haren.

Dat het die heks gedaan, hé je ooit zo'n ellendestraal gezien? En dut benne geen praatjes wat ik ie vertel, an de Kerkvaart an Aarlanderveen is 't gebeurd.

Vele jaren geleden verteld door mijn Grootvader.

J. C. LUNENBURG

XII. Een jeneverkruik in de kerk van Lisse

Zo as bekend, wier er vroeger op karwai nogal'ns een stevig slokkie gedronke. Jammer **genog** nog al 's meer dan goed was. **Teuge-**woordig is dát tenminste over. Maar goed, toen in der taid de nieuwe Roomse kerk an Lis **gebouwe** wier, was 't baitaie slim zo as er gezope wier, vooral deur de messelaars. Niet dat de timmerlui er vies van ware, maar bai de oppermannen en konsorte was 't bar. De **pestoor** had er lucht van gekrege, en was allesbehalve best te spreek. Rippelementen (reprimanden) hielpen niet **veul** en **pestoor** besloot de lui in de gate te **houwe**. Op 'n dag ziet ie dat er een van 't werk **offloopt** en 't durp ingaat, 'n poossie later komt ie **werom** en hieuw wat onder ze jas weggedouwd. Wat ie daar wegge-moffeld hieuw hai je niet te vrage. 'n Kan ouwe klare netuurlijk! Nou ware ze bezig om 'n pilaar op te messele. Er sting al 'n heel stuk **overend** mit staigers der om heen en er gong daar boven een hoeraatje op, toen de man niet denkend bekeke te worde mit de kruik de staiger op kwam. Nèt toen men zich neerzette om 's 'n slokkie te neme kwam kwansuis (kwasie) héél toevallig de **pestoor** de kerk in, regelrecht na de pilaar en na boven. As de bliksem werd de kruik, nog nie angebroke en wel, midden op de pilaar gezet en messelejonges om de kruik hene zo hard as 't ken, as tie maar uit 't gezicht is. Maar bliksems nog toe, de **pestoor** bleef maar bove, en zo verdween de kruik al verder uit 't beraik hoe langer men messelde. En de **pestoor** ging pas naar **beneje** toen die er zeker van was dat ze er nooit meer bij konne **komme**. En zo komt 't nou, dat er nog altijd in een van de **pilare** van de Roomse kerk van Lis een kruik **genever** ingemesseld zit en zolang die kerk er staat zal die daar wel blaive ok.

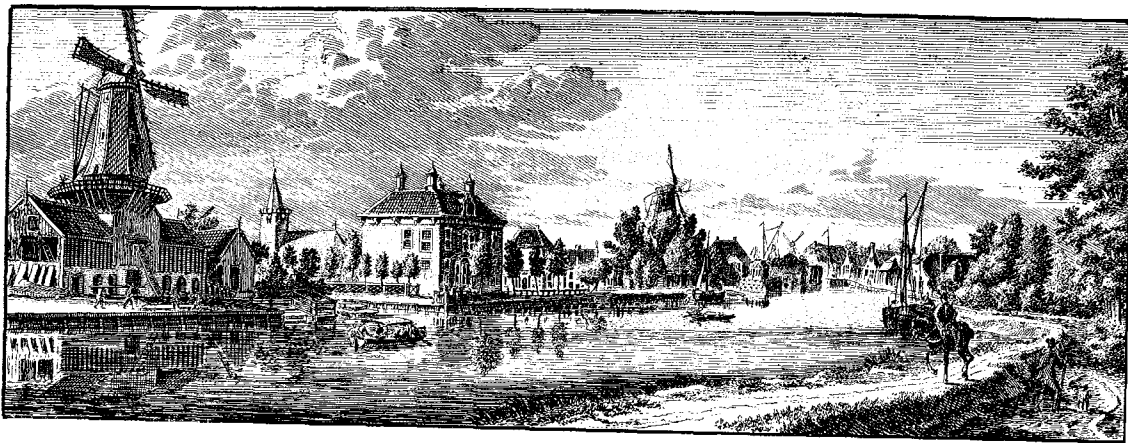
Medegedeeld in 1958 door een schippersknecht, die met een vracht zand van de „Geestkant” kwam. Bedoeld zal zijn de in 1902 gebouwde St. Agathakerk.

J. C. LUNENBURG

¹⁾ Rooie ruiers of rooie **ruisers** is de scheldnaam voor de bewoners van Aarlanderveen. (Zie Leids *Jaarboekje* 1950, bl. 129.)

BEWONERS VAN DE PARADIJSSTEEG, ca. 1900

ZWAMMERDAM 1749
Prent van Hendrik Spilman naar Jan de Beyer

HET LEIDSE DIALECT EN ENIGE OUDE KINDERSPELEN

door

L. G. DE GRAAF

Naar aanleiding van het stukje over het Leidse dialect in het boekje „Leids Volksleven” ¹⁾ schreef de Heer W. **BODRIJ**, Voldersgracht 10c, dat hij nog vele Leidse uitdrukkingen kende, die niet in het lijstje voorkwamen. Nu had Dr. **BEETS**, van wie de gegevens afkomstig waren, nooit bedoeld een woordenboek samen te stellen: hij tekende slechts op wat hij toevallig hoorde. Het was dus geen wonder dat de lijst niet volledig was.

De Heer **BODRIJ** stelde voor, een aanvulling te geven, wat wij dankbaar aanvaardden. De lezer gelieve in aanmerking te nemen, dat ook deze lijst weer niet volledig bedoelt te zijn.

De heer **BODRIJ** herinnerde zich al deze gezegden van wijlen zijn grootmoeder **JOHANNA MARTHA TESKE-VAN DEN BERG (1854-1928)**, wonend in de Paradijssteeg. Afgaande op haar woordenschat en haar portret, stellen wij ons haar voor als een pienter vrouwtje, rap van hand en van tong, hard werkend voor haar gezin, vol liefde voor haar kinderen en kleinkinderen, gauw gereed met een oorveeg maar ook met een grap. Ook komt ons het leven in die volksbuurt voor ogen: een hechte gemeenschap; men wist wie vrienden en wie vijanden waren, men had zijn vaste vermaken en versnaperingen, het leven was sober maar niet ongezellig. En al zouden we die tijd van rond de eeuwwisseling: een tijd van grauwe armoede, van onmenselijk hard werken en onmatig drinken niet terugwensen, het leven had toen toch iets, wat we tegenwoordig missen.

Hier volgen dan de mededelingen van de Heer **BODRIJ**, met zijn toelichtingen.

Apegaaien, op apegaaien liggen • op apegapen liggen
Argeldraaien • orgeldraaier
Barrebok • barbier

Bassie - kleine knikker
 Beneukt, ben je beneukt - ben je gek
 Bessie, bessieshuis - oud vrouwtje, oudeliedenhuis.
 Bieten - kinderspel dat tegenwoordig „buut-vrij” heet.
 Billentikker - kort jasje.
 Blè - kalfsvlees.
 Bram-perie - man die hete peren verkocht.
 Hoochie, haachie, harde en zachte fluit, **lukie**, plaatje, grote en kleine knip, zijkantje, fransie, profetenbroodje, **tarretje** (een plat broodje. Een zijkantje werd hiervan afgesneden) - broodsoorten.
 Ceelmaker - doodbidder, aanspreker.
 Ciderfles - scheldnaam voor iemand die kort en dik was.
 Drie-en-een-kleintje - een koopman die alles voor eenheidsprijzen verkocht nl. voor $3\frac{1}{2}$ cent.
 Drolleworst - een soort namaak leverworst.
 Elkenstaag - elke keer.
 Galgen - bretels.
 Gang, een gang water - twee emmers die men tegelijk van de water- en-
 vuurvrouw meenam.
 Geelgieter - scheldnaam voor iemand met een gele gelaatskleur.
 Goemoer - een vrouw die zorgde dat een kraamvrouw versterkende mid-
 delen kreeg.
 Goossie-me-kul of Goossie-me-knul onnozele **ignggn**. Hii, stond voor
 Goossie-me-kul, voor Piet Snot.
 Gruttebuiken - scheldnaam voor de **weesjongens**.
 Gruttenteller - langzaam, pietepeuterig **mens**.
Hanepen bijdehante vrouw.
 Harde harde - **Ijbokking** die zonder hom of kuit gerookt was.
 Heurus - een soort gekookt vlees.
 Hondekost - slecht voedsel. Ook voor een minderwaardig persoon.
 Ievens naar toe - ergens naar toe.
Jichterig - druk (van kinderen).
Kaartlap iemand die veel van kaarten houdt.
Kakschool - kleuterschool.
 Kakkeloerissen op de aljihaan in **zithouding**, **glijden**.
 Kanekop - een zee; **hoofd zonder verband erom**. Met verband heette het
 een kletskep.
 Kaper - zwarte wollen vrouwenmuts die het gehele hoofd omsloot.
Kattik - Katwijk.
 Kiendoa - iemand die klein van stuk was.
 Klapluís - iemand die „luizen klapte”, boeven ving, politieagent. Later:
klapbak. (Volgens de Heer **BODRIJ** is dit de juiste schrijfwijze van klabak.)
 Kles, open kles - vrouwenbroek, die van achteren open was.
 Klodder - morsige vrouw.
 Klontloper - iemand die de vochtig geworden klonten zuurtjes koopt.
 Kluivenduiker - iemand die onder de toonbank duikt waar in een tobbe
 de kluiven gereed liggen.
 Koen van 't Broodhuis - een lomperd.
 Koffiemolen - scheldnaam van de oude stoomtram. (Ook stoof.)
 Kokeleko - kokosnoot. Een bekende straatkoopman riep op zondagmor-
 gen altijd: „**Kokejeko!** een cent een bjok!”

Konkel = kletskaus.

Koppelaar = bokking die zonder kop verkocht werd.

Korpel = karper.

Krantensigs = krantenbezorger.

Kruijen van SARA POT = zekere geneeskrachtige kruiden.

Kuikenbuik = scheldnaam voor een vrouw die in verwachting was.

Kuister = de allergrootste knikker.

Kuressier = iemand die erg groot was. Ook zei men tegen zo iemand: paard van **VAN WAVEREN** (een bierbrouwer, die heel grote paarden voor zijn karren had).

Kwaak water = kwaad water.

Lam halfie = luilak, lanterfanter. Was hij van betere komaf, dan heette hij een lam vierduistuk.

Lampeglas = iemand die erg mager was.

Leppert = kind dat lang aan de borst lag.

Lijf, zijn lijf uitdowen = erg hard lachen.

Liplap = scheldnaam voor iemand met dikke lippen.

Loenen = oogjes geven.

Loer-om-de-hoek = iemand die om een deurpost staat te loeren.

Luizenladder = bakkebaard.

Maandbroeier = vrouw die erg dikwijls in verwachting was.

Meuje = tante.

Minneman, minnevrouw = verpleegde van het „Minnehuis” (oudelieden-huis). Ook zei men „minneman” tegen een jongen die ouwelijk deed („opa”).

Miskedee = misbaksel, misvormde.

Naarslikker = vleier.

Noortik = Noordwijk.

Opesebant = koetsje van dokter of dominee. De bovenhelft was van zeildoek en kon bij mooi weer geopend worden.

Overschep = extra hapje uit de gaarkeuken van wat overgebleven was, ons ook nog bekend uit de gaarkeukens van 1944-45.

Partemoris = zitvlak.

Penneneus = scherpe neus. iemand die zo'n neus heeft.

Pit van moe of van pa = klap.

Plak = zwart wollen vrouwenmutsje, dat alleen het hoofd bovenop bedekte en met brede banden vastgestrikt werd.

Poppeka = opgeschikt meisje.

Poppeletten = voor de spiegel staan en ijdel heen en weer draaien.

Rot rot = „triep”, vleesafval, ingewanden. Als de rook er nog afkwam, heette het verse waar, anders rot rot. Men had ook nog ro een uurboord.

Schansjager = schuinsmarcheerder.

Schijnheiligen = vals doen.

Schobberdebonk, op (de) schobberdebonk lopen = klaplopen.

Schoer = schouder. Schoermantel = schoudermantel.

Smeer = klap.

Slopen, je wordt gesloopt = de kinderen „breken de boel af”.

Snuifrok = een vrouw die haar snuifneus steeds in haar baaien rok uitsnoot.

Snuifstek = iemand die alles snoof, witte en zwarte snuif en er zelfs peper in deed.

Snoepwinkel = hier waren verkrijgbaar: paardebonen, duivebonen,

mollebonen, groene erwten, duimdrop, honingbrok, koningsbrood, vuile nootjes, krentebrok, pinkeltjes, trekkers, soldatenknopen.

Stikkezak — boterhammenzak.

Stinkerd — vrouw van lichte zeden.

Strontzoekers mensen die voor geld hondenuitwerpselen afleverden aan de leerfabriek aan het Galgewater, ten behoeve van de leerbewerking. Er waren in de achterbuurten veel trekhonden. Sommigen verzamelden de uitwerpselen van deze dieren met een vierkant **koekblik** en een kolenschop. Men was fel maar sportief. Kwamen er twee op hetzelfde hoopje af, dan riep de een: „**strontje** mijn!” en dan liep de ander door.

Stuiter — knikker groter dan een bassie maar kleiner dan een **kuister**.

Tettelam een kind dat nog lang bij de moeder wilde drinken, zelfs als er weer een jonger kind was geboren.

Toddik — vuile vrouw.

Triepbak — bak met slachtafval. Zie bij rot rot.

Uf — slechte koffie.

Veld, de veld — de veldartillerie.

Verewagen — handwagen.

Verstajes, ergens geen verstajes van hebben — geen begrip.

Visrijer, **WILLEM DE VISRIJER-man** die de vis **voor de Katwijkse visvrouwen** naar de stad reed met paard en wagen. Hij woonde op de Voldersgracht.

Volle bok — bokking met hom en kuit.

Wandberen — wandluizen. Het Academisch Ziekenhuis gaf voor ieder exemplaar een kwartje.

Wieder, wiedster — man of vrouw die het onkruid tussen de stenen **uitwiede**.

Zemelnaaier — langzaam, **zeurig** persoon.

ENIGE OUDE LEIDSE KINDERSPELEN

1. *Toereloeren*

Er waren b.v. twaalf jongens, verdeeld in twee partijen van zes. De ene partij liep weg en de andere moest trachten haar te pakken. Maar dat moest individueel gebeuren doordat de een de ander drie tikken met de hand op de rug **gaf**. Was iemand „**erbij**”, dan werd hij naar een lantarenpaal gebracht die hij moest vasthouden. Dan riep hij: „**verlossen!** verlossen!” De jongens van zijn partij moesten nu proberen door het cordon van de tegenpartij heen te breken. Gelukte dit en werd de jongen aan de paal met de hand aangeraakt, dan mocht hij weer **gewoon meelopen**. Het spel duurde zo lang, tot alle zes jongens aan een paal stonden.

2. *Haassie braaien*

Dit was eigenlijk een gemeen spelletje. Enkele jongens gingen andere zoeken die het spel niet kenden, en brachten deze naar een straat waar uitwerpselen van een paard lagen. Nu werden de petten tegen een muur gelegd en een van de jongens rolde met een bal naar de petten toe. Kwam de bal in een pet terecht, dan mocht de jongen van wie deze was de bal naar een jongen gooien. Raakte hij hem, dan mocht deze zijn pet weghalen en was „**af**”. De grap was nu, dat de vreemde jongens de **gelegen-**

heid kregen, om in een zijstraatje te gaan, zodat ze niet geraakt konden worden. Dan vulden de anderen hun petten met paardevijgen en liepen hard weg. Op een hoek gingen ze staan kijken naar de reactie van de bedrogenen.

3. Riemslaan

Een cent werd op straat gelegd. Dit was de „oeter” (dit woord betekent zowel begin- als eindpunt). Men sloeg met een eindje riem een andere cent. Men mocht driemaal slaan; wiens cent het eerst bij de „oeter” was was winnaar. Bleef de cent tussen twee straatstenen steken, dan mocht men hem eruit halen, doch dan mocht men maar tweemaal slaan.

4. Termen bij het knikkeren

Het punt vanwaar men schoot, heette „oeter”. Men kon de knikkers inschieten „in ene trul” (ineens). Het knikkerkuiltje heette „petje” of „nest”.

Medegedeeld door W. BODRIJ

¹⁾ *Oud-Leiden Serie*, uitg. A. W. Sijthoff, Leiden. [1954.].

EDELSMEEDWERK IN DE 19DE EEUW

Vervaardiging van het oorijzer, zoals dat in Rijnland
en Delfland gedragen werd en tegenwoordig, helaas,
practisch niet meer voorkomt.

door

MEJ. 1. VAN DEN BOSCH

naar mededelingen van

J. P.J. M. DRIESSEN

De oorsprong van het woord oorijzer stamt uit de tijd, toen de mutsen op hun plaats gehouden werden door ijzeren of koperen draadbeugels, die om het hoofd klemden. Deze werden al vrij snel vervangen door smalle verende spangen. Naarmate de welvaart steeg, werden zij van goud of zilver gemaakt. En hieruit ontstonden de brede banden, die wij tot op heden nog in het bezit van enkele families, goudsmeden en verder in musea kunnen vinden.

Deze banden werden gesmeed uit een staafje van bij voorkeur 18 karaats goud, met een lengte van ongeveer 15 cm. en een bruto gewicht van 50 gr. Voor zilver gold rde gehalte. Het metaal moest zeer smeedbaar zijn, d.w.z. de alliage moest dusdanig zijn samengesteld, dat het goed te bewerken was en voldeed aan bepaalde normen van soepelheid.

Op een speciaal aambeeld smeedde men dan dit staafje met de hamer tot een vierkant stuk draad. Daarna werd de draad aan beide zijden omgebogen, om de grondvorm van het hoofdijzer vast te leggen. Het goud moest zeer zorgvuldig over het gehele model verdeeld worden, om het smalle achterstuk, waar de haarswong onder uit kwam, de juiste buigzaamheid te geven. De volgende bewerking was, om het voorwerp geheel vlak te smeden en op de vereiste dikte en hoogte te brengen waarna het bolle model er in geslagen werd. Als de juiste vorm verkregen was, kwam het planeren, het volkomen gelijk maken van het gehele oppervlak. Dit werd gedaan op een gepolijst stalen aambeeld, „tasje” genaamd. Hiermee was het eerste stadium gereed. De

mooie goudkleur werd verkregen door een procédé dat men „het kleuren van het goud” noemt. Voor deze bewerking had men nodig; aluin, salpeter en zout, benevens een zeer kleine hoeveelheid citroen- en zoutzuur.

Volgens een speciaal recept werd hiervan een mengsel gemaakt dat verwarmd werd tot $\pm 80^{\circ}$ C. Na afkoeling kon het eigenlijke kleuren beginnen. Dit gebeurde door eerst het oorijzer licht te verwarmen en dan het mengsel weer op een bepaalde temperatuur te brengen. De gewenste kleur werd op het voorwerp aangebracht door het te bestrijken met de vleugel van een vogel (eend of gans), die in het mengsel gedoopt was, net zo lang tot de kleur goed houdbaar geacht werd. Daarna werd het voorwerp licht „gekretst”, d.i. met een heel fijn, zacht koperen borsteltje licht glanzend gepolijst. Dan kwam het bruineren, om de vereiste hoogglans te verkrijgen. Het oorijzer werd op een lederen vorm gelegd en gewreven met bloedstaal (een stuk half-edelsteen, haematiet genaamd). Dit was een behandeling die zeer nauwkeurig moest gebeuren, om krassen te voorkomen, en veel tijd vergde.

Vervolgens werden aan de beugel de bijpassende „boeken” aangebracht, zijstukken, versierd met cantillewerk. Dit is zeer fijn draadwerk, dat in gecompliceerde vormen en motieven op een gouden plaatje van 2 bij 3 cm werd aangebracht. De techniek van dit cantillewerk is ingewikkeld en vereist groot vakmanschap.

Ter meerdere versiering werden onderaan de boeken nog bewerkte bellen gehangen, eigenlijk ter vervanging van de oorspronkelijke oorbellen, die anders schuilgaand onder muts of kap, niet meer tot hun recht kwamen. Over de kanten kap heen en juist boven de boeken, waarmee zij een geheel vormden, werden de platte zijnaalden gedragen, ook van cantillewerk gemaakt. Bovendien werden de spelden of zijstekers aan de achterzijde van de boeken bevestigd. De bewerkte knoppen staken er dan boven uit en vormden zo de laatste afwerking.

Meestal was het de gewoonte dat de boerendochters de kap en het oorijzer met alles wat er bij hoorde, van hun ouders kregen op hun 18de jaar. De dienstboden droegen de kap met een zilveren oorijzer, maar wel met de gouden boeken. Daar werd dan jaren voor gespaard.

Deze oorijzers met bijbehorende stukken werden geheel met de hand vervaardigd. De werkmans werkte 60 à 66 uur per week en verdiende 6,-, mits het werk in 18 karaats goud was uitgevoerd. Aangezien elk stuk ongeveer 25 uur in beslag nam, was het resultaat

per week $\pm 2\frac{1}{2}$ stuk. De werkstukken van deze goudsmeden wekken, vooral tegenwoordig weer, grote bewondering en heden ten dage zou men de vervaardigers ervan ongetwijfeld tot kunstenaars bestempelen. Toen was het alleen maar een ambacht.

De kappen en de klederdracht waarvan zij een onderdeel vormden, hadden hun bloeitijd tot ± 1880 . Tot 1900 werden de oorspronkelijke met al de bijbehorende versieringen nog gemaakt door de geslachten **DRIESSEN** en **MAARTENSE**.

Het was traditie dat in **Delfland** en Rijnland de dracht met alle benodigde accessoires alleen met Pasen werd aangeschaft. Dat was dus ook de drukste tijd voor de goudsmeden.

Na **1880** geraakte de klederdracht meer en meer in onbruik, mede door het feit, dat de aanschaf ervan een kostbare aangelegenheid was en alleen de welgestelde boerinnen zich dit nog konden veroorloven. Als extra teken van rijkdom gold dan nog, dat de zijstekers en de bellen onderaan de boeken versierd waren met parels en diamanten.

Het gevolg van de verdwijnende dracht was, dat ook de vervaardiging van de gouden sierstukken afnam. Gaandeweg was alleen nog maar de techniek van de bewerking bekend; doch er is tegenwoordig geen goudsmid meer bekend, die dit werkelijk prachtige Nederlandse sieraad nog op de oude wijze kan en wil maken, daar de arbeid te weinig lonend is ¹⁾.

¹⁾ Voor verdere beschrijving van de verschillende plaatselijke gebruiken ten aanzien van de Rijnlandse kap, zij verwezen naar:

H. J. DE KORT, *De Rijnlandse kap*. - In: *Leids Jaarboekje* 1950, 142-145.

NIC. VAN BEELEN, *De klederdracht van Katwijk aan Zee*. - In: *Katwijkse volksleven* (Oud-Leiden serie 1), Leiden 1951, 6-16.

A. BICKER CAAPTEN, *De klederdracht van een Katwijkse vrouw voor honderdvijftig jaar*. - Als voren, 18-20. (Verg. ook aldaar de afbeelding op blz. 37).

J. DUYVETTER, *De Noordwijkse klederdracht*. - In: *Noordwijkse volksleven* (Oud-Leiden serie IV), Leiden 1959, 50-65.

Gouden oorijzer met de rechthoekige boeken, de zijnaalden en de zijstekers (spelden). De
sierstukken met cantillewerk

Verzameling J. M. J. M. Driessen

Clasina Kop, echtgenote van Joannes van Rhijn, korenmolenaar
te Katwijk aan de Rijn. N.B. de bellen onder aan de boeken

Pastel door A. H. van der Tak

Verzameling van Rhijn, korenmolen „de Valk” te Leiden

(Uit: *Katwijk's Volksleven*)

DE OUDE KORENMOLEN AAN DE KLEIPOEL TE RIJPWETERING

door

G. M. ZOETEMELK

Om een korenmolens te mogen bouwen, moest men vroeger verlof vragen aan de Graaf van Holland, of indien het voor een heerlijkheid was, aan de Ambachtsheer.

In de meeste ambachten had men één of hoogstens twee korenmolens, welke in de eerste tijden door de leenheer gebouwd en verpacht werden. In de Heerlijkheid Alckemade had de **Ambachtsheer** zelf geen korenmolen, althans niet in de 18de eeuw. De enige korenmolen in dit ambacht stond bij Rijpwetering, waar eertijds ook het Rechthuis gevestigd was. Aangezien vroeger in dit **plassen-**gebied vrijwel geen wegen waren, stond een molen aan de **kleipoel** en kwam het te malen **rogmeel** uitsluitend per boot naar de molen.

Volgens een schrijven, in het archief van Rijnland, bouwde **DIRK VAN ABENES** in 1731 een nieuwe korenmolen aan de Kleipoel. Of dit de eerste korenmolen was, die in het ambacht van Alckemade gebouwd is, heb ik niet kunnen vinden. Wel vond ik een koopbrief van 20 maart 1724, waarin vermeld staat dat **WILLEM THEUNISSE VAN WIERINGEN** een stuk land aan **DIRK PIETERSZ. VAN ABENES**, wonende op de Kleipoel, verkoopt. Dus deze **DIRK VAN ABENES** woonde reeds in 1724 op de Kleipoel, waarschijnlijk op een vroegere korenmolen. Verder bestond toen reeds het „windrecht”, waarvoor de molenaar zeven gulden per jaar aan de Ambachtsheer moest betalen.

Deze korenmolen deed van huur, volgens een huurcedulle: — 150 gulden per jaar. Het huis, met schuur, werd door de eigenaar zelf bewoond waarvan de huur begroot werd op 40 gulden per jaar.

In 1781 was er sprake van Gerrit de korenmolenaar, maar verder is hij niet bekend. In 1787 vinden we als molenaar **HUIG VAN DER VELDEN**; deze was toen 61 jaar oud. Hij verzocht in dat jaar aan het ambachtsbestuur om het **maalloon** te mogen verhogen. Dit

werd na verschillende informaties eindelijk toegestaan, zodat hij in het vervolg mocht berekenen: voor **maalloon** van de bakkers: voor iedere zak tarwe vier en een vierde stuiver. Voor de burgers: voor iedere zak graan of mesting, - mesting was graan waarin zand gemalen was voor het vee, dat dan zonder belasting was - vijf en een vierde stuiver. De bakkers mochten het meel niet van elders betrekken, bij overtreding volgde een zware boete. Wie zijn brood buiten het ambacht wilde kopen, moest eerst de molenaar zijn vast recht betalen, nl. de soste penning. Wie dit gebod overtrad werd met zware boete gestraft, bij herhaalde ontduikingen, werd men eenvoudig uit het ambacht gezet. Om goede controle te kunnen uitoefenen kreeg elke bakker een eigen merk, dat op zijn broden moest voorkomen. De Staten van Holland bepaalden in 1754, dat iedere korenmolenaar en zijn knecht een eed zou worden afgenomen, waarbij zij beloofden, in het meel, dat als veevoeder bestemd was, een hoeveelheid zand te zullen werpen.

GERRIT DE HEUS korenmolenaar en **PIETER DE HEUS, molenaars-knecht**, te Rijpwetering, hebben de 6de maart 1806 de eed bij de resp. ordonatiën in hun onderscheidende functies afgelegd, aangaande het besluit van de Gedeputeerden van het departementaal bestuur van Holland, van 29 januari 1.1.

GERRIT DE HEUS verzoekt aan de Heer Landdrost, in het departement Maasland, - waarbij Alckemade toen ingedeeld was - om voor **maalloon** te mogen rekenen, 10 stuivers voor elke zak tarwe of rogge en 10 stuivers voor elke zak mesting, wegens duurte der materialen, reparatie en onderhoud van de molen. Het bestuur van Alckemade meende, dat dit verzoek gesteund moest worden. Als antwoord van de Landdrost werd het volgende bericht: Alle bakkers en ingezetenen van Alckemade moeten hun granen aan de molen, door hem in huur van **HUIG VAN DER VELDEN**, ter maling worden gebracht. Hij mag hiervoor vorderen en ontvangen: twaalf stuivers per Amsterdamse zak tarwe, tien stuivers per Amsterdamse zak rogge en acht stuivers per Amsterdamse zak mesting en zulks zo lang, op het stuk der maallonen, geen andere bepalingen zijn gemaakt. Met opdracht, dat de secretaris der gemeente de ingezetenen hiervan behoorlijk kennis geeft.

De volgende molenaar was **JACOBUS HEEMSKERK**, getrouwd met **MIJNTJE DE HEUS**, - de dochter van de molenaar. - In het jaar 1887 verkocht **HEEMSKERK** zijn molen aan G. M. **BEELLEN**. Deze heeft tot 1905, als laatste, de korenmolen bemalen. In 1905 werd de eerste steen gelegd voor een machinale malerij te Rijpwetering, die nog

steeds onder de firma G. M. **BELEN** in werking is. De mooie molen, die schrijver **dezes** zich nog goed kan herinneren, was een goed onderhouden molen, een „vlugge **maler**”, die bij een goede **maal-**wind altijd in bedrijf was. De molen is door een Belg gekocht, door Belgische molenmakers afgebroken, en aan de **Nederlands-Belgi-**sche grens in het dorpje Wortel weer opgebouwd. In de oorlog van **1914** is de molen door de Duitsers verbrand.

DE LEIDSE MONUMENTEN *)

De veranderingen in het stadsbeeld gedurende het jaar 1960

door

C. J. BARDET

Het is een weinig opgewekt geluid, dat we in dit verslag kunnen laten horen. In de stad Leiden met haar belangrijke bezit aan monumenten kwamen gedurende het afgelopen jaar slechts enkele nieuwe restauraties op gang.

Over het verkeersplan, dat in 1959 gedeeltelijk werd aangenomen, is niets naders te vermelden. Men is gelukkig nog niet tot demping van het Korte Levendaal overgegaan, al nam de gemeenteraad een besluit daartoe.

De in 1954 begonnen en onder leiding van de architect P. VAN DER **STERRE** staande restauratie van de Hooglandsekerk is nu zover gevorderd, dat de hoge kappen geheel zijn hersteld. De lage kappen van de zijbeuken en de kooromgang zijn tijdelijk dichtgemaakt, zodat nu, behoudens de inmiddels onderhanden genomen gevel van het noordertransept, weer aan een nieuwe fase van het **restauratieplan** kan worden begonnen.

Bij de gevel van het noordertransept van de Pieterskerk is een steiger geplaatst in verband met ernstige werking in de raamtraceringen.

De koepel van de **Marekerk** is reeds enige tijd in beweging en zal versterkt worden. In 1961 wordt met de daartoe noodzakelijke werkzaamheden begonnen.

Als schakel in het verkeersplan heeft men na de profielwijziging en verbreding van de Watersteeg, de uit 1681 daterende **Gansoordbrug** gesloopt. De oude stenen met de voorstellingen van een gans en een brandemmer hebben bij de nieuwe brug een plaats gekregen.

Met de restauratie van de houtzaagmolen „De Heesterboom” aan de **Haagweg** is een begin gemaakt. Hierdoor zal een van de

*) Vierentwintigste vervolg.

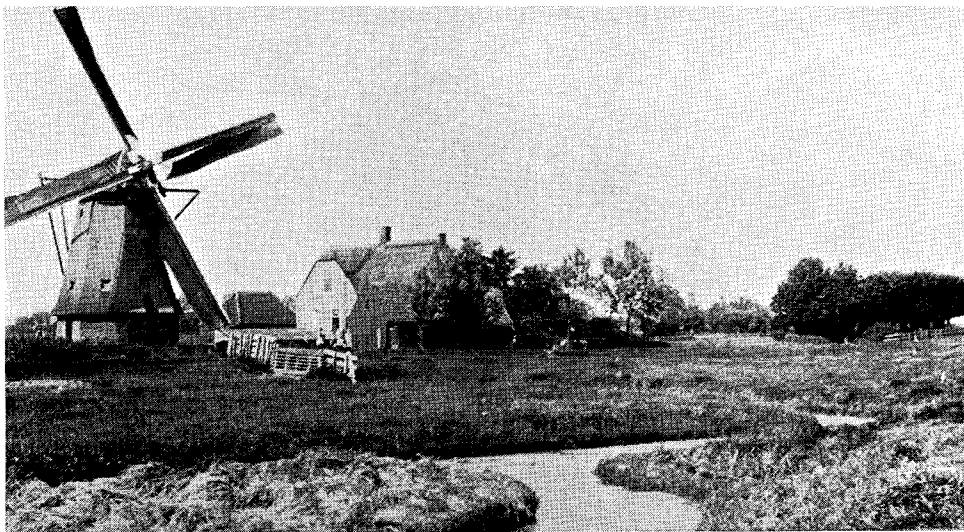

Foto A. Cohen, vóór 1905

DE V. M. WINDKORENMOLEN AAN DE KLEIPOEL BIJ RIJPWETERING

Van links naar rechts: de molen, de v.m. grutterij (het hoge huis), bewoond door de maal-
knecht Heemskerk, de woning van de vaar- en rijknecht Zandvliet en achter de bomen het
woonhuis van molenaar Beelen

weinige nog in ons land aanwezige wind-houtzaagmolens van zijn ondergang worden gered.

Aan de Synagoge aan het Korte Levendaal, die vooral tijdens de oorlogsjaren zwaar gehavend werd, zijn enige noodzakelijke herstellingen uitgevoerd.

Het oude wevershuisje aan de Oranjebracht 83, eigendom van de vereniging „Oud-Leiden”, is inwendig gerestaureerd. Speciaal het vrijmaken van het voorhuis is een grote winst gebleken; daar was namelijk de plaats waar de wever zijn beroep uitoefende.

In de Breestraat is de bouw van het winkelpand voor de firma **Verhulst** (onder leiding van de architect A. **FOKKER VAN DUYN**) gereed gekomen. In de gevelwand van de Breestraat is hierdoor een zeer storende gaping ontstaan. Het uit 1607 daterende **Penshal**-poortje is bovendien wel erg in de verdrukking gekomen. Helaas is het poortje tijdens de werkzaamheden beschadigd en van de aangekondigde restauratie is tot dusver nog niets gekomen. In verband met de uitbreiding van de telefooncentrale moesten twee oude panden aan de Breestraat, nrs. **20** en **22**, worden gesloopt. Zij zullen worden vervangen door één grote gevel.

Het pand nr. **22** had een pilastergevel. In dit pand bevond zich vroeger in een achterkamer aan de zijde van de Boommarkt, een kamerbetimmering met geschilderd behang, een rijk gestucte schoorsteenboezem, gemerkt „S. **VAN BRIENEN** 1756” (lees Q. **VAN BRIEMEN**) en een regence stucplafond ²⁾). Toen deze kamerbetimmering in 1936 verloren dreigde te gaan is dit interieur op initiatief van de vereniging „Oud-Leiden” opgeslagen in de Lakenhal. In 1952 kon deze kamerbetimmering worden geplaatst in het pand Rapenburg 8.

Van particuliere zijde werd een poging gedaan om te komen tot herstel van het zo aardig gelegen pandje aan de Pieterskerkgracht, hoek Diefsteeg. Helaas had deze poging tot nu toe geen succes.

De bij de gemeente bestaande plannen tot restauratie van de Burcht en de beide nog resterende stadspoorten kwamen tot dusver nog niet tot uitvoering. Ook de plannen tot restauratie van het Gemeenlandshuis van Rijnland aan de Breestraat en het voormalig Weeshuis aan de Hooglandsekerkgracht, alsmede het zo nodige herstel van het Loridanshofje aan de Oude Varkensmarkt konden nog niet op gang komen.

¹⁾ Verg. Cat. van schilderijen. Sted. Museum „De Lakenhal” (1949), blz. 26-28.

MONUMENTEN

UIT DE OMGEVING VAN LEIDEN *)

door

C. J. BARDET

De restauratie-activiteit in de omgeving van Leiden was gedurende het afgelopen jaar eveneens zeer gering.

De toren van het Hervormde kerkje te *Noordwijkerhout* is na de restauratie uit de steigers gekomen en ziet er weer fris en strak uit. De spits is geheel vernieuwd, terwijl de oude waterlijsten en galmgaten weer zichtbaar zijn gemaakt. Thans worden er plannen gemaakt voor de restauratie van het kerkje.

De restauratie van het Nederlands Hervormde kerkje van Ter Aar, onder leiding van de architect P. VAN DER STERRE, is nog niet gereed gekomen. Bij het slopen van de consistoriekamer is een deel van de fundering van de 16de eeuwse kerk, die in 1843 moet zijn afgebroken, gevonden.

Ook de in 1959 begonnen restauratie van het oude raadhuisje te *Nieuwkoop* is nog niet geheel beëindigd. De steigers zijn echter reeds verwijderd. De ingang en de ervoor gelegen stoep zijn weer op de oorspronkelijke plaats gekomen. Hierdoor heeft het uit 1628 daterende renaissance-geveltje veel aan waarde gewonnen.

Het Nederlands Hervormde kerkje van *Oude Wetering* uit 1653 met een aanbouw uit 1843 heeft na de reeds eerder aangebrachte wijziging van de ramen thans een geheel gemoderniseerd interieur gekregen. Het orgel en de preekstoel bleven gespaard.

De restauratie van het kasteel Duivenvoorde te *Voorschoten* voortdert. Getracht zal worden op deze restauratie in een volgend verslag uitvoerig in te gaan.

In het huis Oostergeest te *Warmond* bevindt zich in de achterkamer een bijzonder mooi stucplafond met schoorsteenboezem.

*) Eerste vervolg.

Door de goede zorgen van de eigenaar kon dit plafond met Lodewijk XV ornament, dat op enige plaatsen was beschadigd, worden hersteld.

Door tijdig ingrijpen van het gemeentebestuur van *Oegstgeest* kon het zo aardig gelegen huis ‚Torenveld’ aan de Wyttenbachweg worden gespaard. Er is thans een nieuwe eigenaar gevonden, die het huis geheel zal restaureren. Samen met het voormalige **Schou-**
tenhuis, dat er tegenover ligt, zal een zeer aantrekkelijke groep in het dorpsbeeld ontstaan.

LITERATUUR BETREFFENDE LEIDEN EN OMSTREKEN

VERSCHENEN IN 1960
ALSMEDE AANVULLINGEN OVER VORIGE JAREN

H.J. VAN ACHTERBERG, Samen in één kerk. — Praktijk. [Maranatha-kerk]. — In: Woord en dienst, g nr. 2 (23 jan. 1960), 22-23.

KURT BAUCH, Der frühe Rembrandt und seine Zeit. Berlin 1960.

A. BICKER CAARTEN, In Holland staat een molen. Leiden 1960.

J. BRUYN, Twee St. Antonius-panelen en andere werken van Aertgen van Leyden. — In: Nederlands Kunsthist. Jaarboek 11 (1960), 37-119.

J. P. BIL, Een kwart eeuw Ned. Instituut voor praeventieve geneeskunde. Leiden 1954.

W. J. J. C. BILLEVELD, Om den hoenderhof door Jan Steen. Leiden [1950].

C. M. CREMERS, Reigersbergen [Wassenaar] en zijn bewoners. z. pl. 1941-'43.

J. P. DWVERMAN, Thorbecke raadslid 1845-1850. — In: Bestuurswetenschappen 13 (1959) nr. 3.

DEZELFDE, Buys als raadslid (1867-1875; 1881-1886). — In: Bestuurswetenschappen 14 (1960) nr. 5.

GEDENKBOEK, uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan vande Kon. Zeil-, Roei- en Motorsportvereniging „De Kaag” 1910-1960. Z. pl. 1960.

P. A. M. GEURTS, Niels Stensen en Albert Burgh. — In: Archief voor de geschiedenis van de Katholieke kerk in Nederland 2 (1960) afl. 1/2.

J. W. GUNST, Herman Boerhaave. Biogr. Schetsen. Leiden 1934.

A. DE GROOT, Leven en arbeid van J. H. van der Palm. Diss. Utrecht 1960. Wageningen 1960.

N. D. HAASBROEK, Willebrord Snel van Royen (Snellius) zijn leven en werken. — In: 3e Lustrumboek Landmeetkundig gezelschap Snellius. — Delft 1960.

Foto A. Bicker Caarten

HET KORTE LEVENDAAL

met het zo uitzonderlijk mooie gezicht op de toren van de Lodewijkskerk

DE GANSOORDBRUG VOOR DE SLOPING

Rechts naast de meerpalen zijn de in het verslag genoemde stenen zichtbaai

WARMOND

Plafond en schoorsteenboezem in het huis
„Oostergest”

NOORDWIJKERHOUT

Ned. Hervormde kerk en toren vóór de restauratie

OUDEWETERING

Interieur van de Ned. Hervormde kerk vóór de restauratie

A. M. **HULKENBERG**, De Aagtenkerk van Lisse. Lisse 1960.
F. **DE JOSSELIN DE JONG**, Exalto d'Almaras [Leiden]. — In: Jaarb. v.h. Centraal Bureau voor Genealogie 14 (1960) 83-87.

A. **KLINKENBERG**, Geslachten (van) Klinkenberg in Holland, Gelderland en Utrecht. Stencil [Scheveningen 1960].

KRONIEKEN van de V.V.S.L. opgetekend in de jaren 1900 en 1960. Gedenkboek Lustrum 1960. [Leiden 1960].

LUSTRUMFOTOBOK [77e Lustrum Leidse Universiteit 1960], door D. F. **NIJHOFF**, M. F. **NIERMEYER** en H. H. **NIEUWENHUIZEN**. Leiden [1960]:

M. **DE MEYER-VAN DER WAERDEN**, Zoekt een ster niet te ver. Ter herdenking van het 100e geboortejaar van Emilie Ch. Knappert 1860-1952. Amsterdam 1960.

ONDERZOEK naar de wenselijkheid van een vissershaven voor Katwijk [Rapport voorz. K. P. van der Mandele]. Stencil, Rotterdam 1955.

C. P. **PAARDEKOOPER**, Volksleven in Zoeterwoude in de vorige eeuw. Huwelijksaanzochten en vrijages. — In: Neerlands volksleven (Herfst 1959) 38-41.

E. **PELINCK**, De beeldende kartografie vóór 1550 in Noord-Nederland [Hierin o.m. Zoeterwoude, Hazerswoude en Alphen]. — In: Bull. v.d. Kon. Ned. Oudh. Bond, 6e ser. jg. 13 (1960) 263-270.

E. **PELINCK**, Een Heilige Hieronymus van Jan Cornelisz. Vermeyen. — In: Bulletin van het Rijksmuseum [te Amsterdam] 8 (1960), 135-139. [Veronderstelling dat deze te Haarlem geboren schilder tussen 1520 en 1525 te Leiden werkzaam was].

PRO DOMO (Diaconessenhuis) [Periodiek betr. bouw van het nieuwe Diaconessenhuis]. Leiden 1958-1960.

H. K. **DE RAAF**, Lichtflitsen over het Langeveld. Iets over onze praehistorische vondsten op het Langeveld onder Noordwijkerhout (11). — In: Westerheem VIII (1959) 75-78.

D. **ROB**, Van Duijvenvoorde werd van Duivenboden. — In: Gens Nostra 14 (1959) 235-239.

DEZELFDE, Het geslacht Kellenaar uit Rijsburg en Valkenburg (Z.H.). — In: Gens Nostra 15 (1960) 235-237.

DE RIJNSTREEK en hare naaste omgeving, Amsterdam [1936].

J. W. **SMIT**, Fruin en de partijen tijdens de Republiek. Groningen 1958 (Hist. studies uitg. vanwege het Inst. voor gesch. der Rijksuniversiteit te Utrecht), deel XIV (1958).

CLEMENS SOMMER, Bemerkungen zu Nikolaus von Leyden [de

vraag of de 15de eeuwse in Duitsland werkzame beeldhouwer Nikolaus Gerhaerd von Leyden uit Leiden kwam; uittreksel uit voordracht]. — In : Kunstchronik 13 (1960) 284-286.

STEDENBOUW-VOLKSHUISVESTING 1 959, nov. [Waarin artikelen van A. J. **JONGELEEN** en J. C. **DROST**].

L. M. J. L. VAN TAALINGEN-DOLS, De strijd om een menschenleven 1940-1945 (Prof. Mr. E. M. Meyers). Goes 1960.

TUSSEN DE RAILS 3 nr. 12 (mei 1955). Alphenummer.

G. M. H. **VEENEKLAAS**, A. Ph. **MILIKOWSKI** en J. A. M. **SCHOUTEN**, Driehoeksbespreking. Sociologische en psychiatrische achtergronden in de medische diagnose. Zeist-Antwerpen 1960.

R. E. **VULSMA**, Ruim 20 maal Gabriël Gressie te Leiden. — In: Gens Nostra 15 (1960) 104-112.

[F. C. **WIEDER** jr.], Openbaar vervoer in de stedengroep Leiden-Den Haag-Delft. Leiden 1960.

G. F. **WILLISON**, The Pilgrim Reader. The Story of the Pilgrims as told by themselves etc. New York 1953.¹⁾

P. **ZONNEVELD**, 50 jaar Hotel Kasteel „Oud Wassenaar”. Wormerveer 1960.

¹⁾ Deze titel is een keuze uit een aantal publicaties over de Pilgrim-Fathers en hun lotgevallen, voornamelijk na hun vertrek uit Leiden. Het gemeentearchief legt zich speciaal op dit onderwerp toe.

INHOUD

	Blz
WOORDVOORAF	5
VERENIGING „OUD-LEIDEN” . . ,	7
Bestuur en commissies	7
Correspondenten in Rijnland	8
Jaarverslag over 1960	10
Financieel jaaroverzicht over 1960	16
Verslagen van de commissie „Het Leidsche Woonhuis” over 1959 en 1960 en voor Volkskunde over 1960 . .	17
KORTE KRONIEK VAN LEIDEN EN OMSTREKEN 1960	20
IN MEMORIAM	
MR. W. DE CLERQ door MR. P. E. BRIËT	44
Dr. A. H. M. C. KESSEN door Jhr. Mr. F. H. VAN KINSCHOT	46
LEO J. MENS door A. VAN HAARLEM	49
J. DE BRUYNE door J. H. PLEITER , . . ,	5'
BIJDRAGEN	
De Gouden Bal door Mr. ANNIE VERSPRILLE	53
Over twee merkwaardige gevelstenen in het Leidse Stadhuis door LEO J. MENS †	60
PIETER CORNELIS ENGEBRECHTSZ. genaamd KUNST door Ir. A. F. DE GRAAFF	63
De hofstede Duinzicht en het Rechthuis te Oegstgeest door W. J. VAN VARIK	65
De vaststelling van een bijzondere rooilijn voor Warmond in het jaar 1648 door A. J. P. BAKKERS	70
Duinrell in het begin van de 18de eeuw door J. W. NIE- MEIJER	77
Een bloemisterij en een speeltuin buiten de Koepoort door E. PELINCK	82
	'63

Revolutie in Leiden door Dr. J. P. DUYVERMAN	91
Een eeuw geleden muziekfestivals te Leiden door E. PELINCK	100
De geschiedenis van de Zwanburgerpolder te Warmond door A. G. VAN DER STEUR	" 5
Rijnlandse volksverhalen door A. BICKER CAARTEN en J. C. LUNENBURG	'39
Het Leidse dialect en enige oude kinderspelen door L. G. DE GRAAF	145
Edelsmeedwerk in de Igde eeuw (Oorijzer in Rijnland en Delfland) door Mej. 1. VAN DEN BOSCH en J. P. J. M. DRIESSEN	150
De oude korenmolen aan de Kleipoel te Rijpwetering door G. M. ZOETEMELK	'53
De Leidse monumenten. De veranderingen in het stads- beeld gedurende het jaar 1960 door C. J. BARDET . . .	156
Monumenten uit de omgeving van Leiden door C. J. BARDET	158
Literatuur betreffende Leiden en omstreken verschenen in 1960, alsmede aanvullingen over vorige jaren	160